

Prof. Univ. Dr. Ștefan Purici

Istoria Basarabiei – Note de curs

Ștefan Purici

Coperta și tehnoredactarea: Cristian Negoii

Copyright © 2011

Toate drepturile și responsabilitățile
asupra conținutului aparțin autorului.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
PURICI, ȘTEFAN

Istoria Basarabiei / Ștefan Purici. - București : Semne, 2011

ISBN 978-606-15-0131-1

94(478)

94(498.7)

Editură acreditată de Consiliul Național al Cercetării Științifice
din Învățământul Superior (CNCSIS)

Editura SEMNE

Str. Barbu Delavrancea nr. 24

Sector 1, București

Tel./Fax: 021 318 83 44

email: office@semneartemis.ro

web: www.semneartemis.ro

Difuzare:

Tel./Fax: 021 223 41 16, 021 311 49 36

email: semne_artemis@yahoo.com,

difuzare@semneartemis.ro

COMENZI ONLINE

www.semneartemis.ro

Tiparul executat la S.C. SEMNE '94 SRL

Tel./Fax: 021 667 08 20

București, 2011

Istoria Basarabiei

Ștefan Purici

Istoria Basarabiei

Lucrare apărută sub egida

Institutului „Eudoxiu Hurmuzachi” pentru Românii de Pretutindeni

Str. Walter Mărăcineanu, nr. 1-3, Sector 1, București

Tel.: 004 021 310 26 98, Fax: 004 021 310 15 36, www.hurmuzachi.ro

EDITURA
SemnE

Ștefan Purici

CUPRINS

ARGUMENT	6
I. GENEZA CHESTIUNII BASARABENE. RĂZBOIUL RUSO-TURC (1806–1812).....	9
II. ORGANIZAREA POLITICO-ADMINISTRATIVĂ A BASARABIEI.....	19
III. EVOLUȚIA ETNO-DEMOGRAFICĂ ȘI SOCIALĂ A BASARABIEI (1812–1918)	29
IV. IDENTITATEA NAȚIONALĂ ROMÂNEASCĂ (1812–1860).....	39
V. EVOLUȚIA AGRICULTURII (1812–1918).....	45
VI. INDUSTRIA. COMERȚUL. TRANSPORTURILE (1812–1918).....	55
VII. VIAȚA BISERICESCĂ ORTODOXĂ SUB STĂPÂNIREA ȚARISTĂ .	67
VIII. EVOLUȚIA CULTURII ÎN BASARABIA ÎN 1812–1914	81
IX. REFORMELE RUSEȘTI ÎN BASARABIA (ANII '60-'70).....	101
X. ASPECTE ALE VIEȚII POLITICE (1861–1914)	117
XI. MIȘCAREA NAȚIONALĂ ROMÂNEASCĂ (1861–1914).....	129
XII. BASARABIA ÎN ANII PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL	145
XIII. UNIREA BASARABIEI CU REGATUL ROMÂN	153
XIV. BASARABIA DE LA AUTONOMIA ADMINISTRATIVĂ LA UNIREA NECONDIȚIONATĂ	175
ANEXE	187
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ.....	192
GLOSAR	195

ARGUMENT

Basarabia – un cuvânt greu încercat de istorie în ultimele două secole, un cuvânt care naște speranță și vise, disperare și alinare, desconsiderare și revoltă. Mulți dintre cei pentru care acest cuvânt este un strigăt pe fondul acalmiei identitare privesc cu mare surprindere și durere spre cei pentru care Basarabia este o problemă în plus, o problemă ce deranjează, o chestiune ce nu îi privește și care, oricum, e departe...

Optimismul exagerat, pesimismul nefondat sau indolența nefirească sunt cauzate de ignoranța sau slaba cunoaștere a ceea ce a fost Basarabia și a felului în care istoria spațiului pruto-nistean în secolele XIX-XX a marcat evoluția populației acestei zone. Paginile ce urmează se doresc a fi un răspuns – fie și indirect – la întrebările legate de existența a două state românești, de interesele Rusiei în actuala Republică Moldova, de felul în care răspund locuitorii la provocările modernizării, integrării sau globalizării.

Analizând trecutul, dar și prezentul, vom putea constata că regiunea/ținutul este un element indispensabil al concepției oamenilor despre lumea ce îi înconjoară. Regiunile pot fi materializările, prelungirile în timp sau actualizările unor formațiuni administrative medievale sau moderne timpurii (Catalonia, Bavaria, Gasconia, Burgundia, Galiția etc.) ori sunt rezultatul voinței politice, așa cum s-a întâmplat în cazul Basarabiei, când unei părți a Țării Moldovei, separată de restul națiunii și anexată unui imperiu, i s-a imprimat o identitate distinctă, pe care zona dintre Prut și Nistru nu o avusese până la 1812.

Istoria regională reprezintă dimensiunea trecutului care face legătura între individ, națiune și umanitate, între nivelul local și cel statal de organizare a grupurilor sociale. Noțiunea de regiune se poate aplica, după caz, unei părți de țară sau unui număr de țări mai mici sau mai mari, în raport de trăsăturile unificatoare pe care dorim să le evidențiem. Regiunea este un teritoriu relativ larg care se distinge prin particularități fizice și umane ce o fac deosebită de regiunile învecinate sau de întregul din care face parte. În cei peste 100 de ani de stăpânire, administrația țaristă nu a reușit să anihileze amintirea destinului comun al locuitorilor de pe ambele maluri ale Prutului, dar nici să șteargă particularitățile locale, efectul direct al dominației străine fiind nașterea unei conștiințe regionale prin intermediul căreia locuitorul Basarabiei își evidențiază diferența față de locuitorii celorlalte gubernii rusești.

Regiunea este definită și de specificul economic. Dominația țaristă și politica de exploatare a teritoriilor mărginașe cu maxim profit pentru centru au imprimat un caracter rural economiei Basarabiei, specific nedepășit nici în prezent. De asemenea, trebuie să remarcăm faptul că într-

Istoria Basarabiei

o regiune există toate condițiile pentru geneza specificității culturale, în special prin interferențele sau simbioza dintre cultura locală și cultura dominantă, care exercită presiuni directe dar și la nivelul subconștientului individului sau grupului.

Investigarea istoriei regionale ne ajută să înțelegem mai ușor cum se autoidentifică oamenii și în ce măsură carapacea identității geografico-administrative poate fi sau nu îndepărtată. Semnificațiile istoriei regionale devin evidente în situația în care urmărim să relaționăm identitățile locale și regionale cu identitatea națională. În pofida globalizării și a fenomenului de uniformizare ce o însoțește, regiunile se diluează în plan politic și economic într-un spațiu fără granițe și bariere, însă în conștiințele oamenilor granițele regiunii rămân conservate ca simbol al identității locale.

Regiunea o putem privi prin prisma sub-regiunilor (Nord, Centru, Sud – în cazul Basarabiei) sau prin cea a tiparelor geografice, sociale, economice și culturale. Însă chestiunea regiunii devine cu adevărat importantă pentru societate în condițiile în care ea capătă dimensiuni politice. Dacă istoria Bucovinei reprezintă obiectul de interes în special al istoricilor, al specialiștilor în artă, literatură, lingvistică, etnografie ș.a., istoria Basarabiei (prin dimensiunea [geo]politică actuală) este – sau ar trebui să fie – în centrul atenției întregii societăți ori măcar a reprezentanților ei legitimi.

Aceste note de curs au fost concepute ca o prezentare sistematică a evoluției unei regiuni distincte, botezată de ruși Basarabia, chiar dacă acest statut nu a fost specific teritoriului dintre Prut și Nistru înainte de 1812. În dorința de a valorifica la maximum potențialul economic și uman al zonei anexate, administrația țaristă a reușit – prin politica de marginalizare a autohtonilor, de colonizare, de dezvoltare particularizată a economiei – să creeze o regiune distinctă în cadrul imperiului, regiune care, la momentul prielnic, a revendicat recunoașterea identității.

Nu ne-am propus să oferim cititorului o poveste triumfalistă sau un text care să eludeze realitățile istorice în preajma împlinirii a 200 de ani de la anexarea teritoriului pruto-nistean la Imperiul Rus. Intenția noastră a constat în realizarea unei priviri sintetice asupra trecutului Basarabiei pentru a facilita extinderea orizontului cunoașterii noastre, dar și pentru a descoperi răspunsuri la ceea ce s-a întâmplat, se întâmplă și, de ce nu, la ceea ce s-ar putea întâmpla în spațiul de la est de Prut.

Noiembrie 2011

Prof. univ. dr. Ștefan Purici
Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava

I. GENEZA CHESTIUNII BASARABENE. RĂZBOIUL RUSO-TURC (1806–1812)

Basarabia este o parte a spațiului național românesc care, astăzi, sub aspect politico-statal, se identifică în mare parte cu Republica Moldova. Acestea din urmă îi lipsesc, însă, partea de sud (județele Cetatea Albă și Ismail) și partea de nord a Basarabiei (o parte a județului Hotin), încorporate Ucrainei în 1940, având în plus alipită Transnistria.

Originea toponimului Basarabia. De-a lungul istoriei fruntariile geografice ale acestei regiuni au variat sensibil, stabilizându-se definitiv la începutul secolului al XIX-lea, în urma anexării zonei dintre Prut și Nistru de către Imperiul Țarist. Totuși, denumirea *Basarabia* este mult mai veche, fiind legată, potrivit unor cercetători, de așezarea pe teritoriul românesc, la mijlocul secolului al XI-lea, a migratorilor cumani. În cronicile poloneze, cumanii sunt numiți „bersabeni”, „bersabensi”, „bersabeis”, „bersabis”, „sarsabis” sau „bessarabis”. Acești termeni reprezintă o modificare neînsemnată a numelui popular de „besermen”, dat de polonezi popoarelor mahomedane și în special cumanilor (în pronunțarea lor „băsărbăn”). Zona, în care cumanii și-au instalat efectiv statalitatea, a căpătat denumirea de „Basarabia” și privea doar regiunea dintre Nistru și Dunăre (vezi harta lui Georg Reichersdorffer, din 1541).

Potrivit opiniei mai multor istorici români (Nicolae Iorga, Șerban Papacostea, Victor Spinei, Neagu Djuvara ș. a.), o statalitate cumani (Cumania sau Cumania Neagră) a existat mai bine de un secol în zona Basarabiei istorice și în teritoriile care ulterior vor deveni parte a principatului Muntenia. Slăbirea autorității mongolilor, către sfârșitul secolului al XIII-lea, a permis românilor de la est de Carpați să se unifice în cadrul a două state – Valahia (numită într-o primă perioadă și *Țara lui Basarab* sau *Țara Basarabilor*, după numele dinastiei întemeietoare a Basarabilor) și Moldova. În anul 1345, în urma victoriei repurtate de trupele valaho-maghiare în luptele împotriva tătarilor, întreaga regiune danubiană, până la Cetatea Albă inclusiv, a fost trecută sub autoritatea lui Basarab I (1310-1352). Anume de aceste evenimente, adică de extinderea autorității Basarabilor asupra teritoriului dintre Nistru și Dunăre, leagă alți cercetători originea toponimului.

Ștefan Purici

Probabil, încă din 1387 Basarabia a intrat în componența Țării Moldovei, deoarece domnitorul Petru I Mușat aducea omagiu și devenea vasal al regelui Poloniei, împreună cu „poporul și țara noastră, cetățile Moldovei și **celelalte domenii**” (subl. n.). În orice caz, Roman I Mușat (1391-1394) se putea intitula „Domn al întregii Țări a Moldovei, din munte până în țărnul mării”.

La 1484, turcii au ocupat cetățile Chilia și Cetatea Albă, Basarabia rămânând, până la războiul din 1806-1812, sub administrația otomanilor, cărora li se vor alătura mai târziu tătarii din Crimeea. Din acest motiv, pe harta folosită de negustorul francez Motiel în timpul călătoriilor sale în Turcia (1580-1582), precum și pe harta geografului italian Sansone (1641) în locul toponimului „Basarabia” apare „Tartaria”. Prin tratatul de pace de la București (1812), administrația rusească a extins denumirea „Basarabia” asupra întregului teritoriu românesc anexat Imperiului Țarist. Rusia a apelat la acest toponim, pe de o parte, pentru a arăta Europei că nu a știrbit din integritatea Moldovei și Țării Românești, iar pe de altă parte, pentru a conferi zonei răpite o anumită individualitate politico-administrativă și, în același timp, pentru a păstra argumente în scopul emiterii unor noi pretenții teritoriale (asupra fostelor posesiuni ale Basarabilor) în spațiul carpato-danubian.

Expansiunea Rusiei țariste în direcția Balcanilor. Dacă, în secolele XV-XVII, mersul istoriei sud-est europene a fost marcat definitiv de expansiunea otomană și, într-o măsură mai mică, de cea habsburgică, în secolele XVIII-XIX destinul acestui spațiu, în special al principatelor române, va fi influențat puternic și de expansiunea țaristă.

Deja în anul 1679 reprezentanții Moscovei cereau otomanilor, fără succes încă, stabilirea hotarului dintre Turcia și Rusia pe râul Nistru. Urcarea pe tron a țarului Petru I (1689-1725) a imprimat politicii externe moscovite o dimensiune globală, europeană. Educația obținută pe baza unor lucrări de istorie, precum și a letopisețelor rusești, i-a conturat o concepție politică antiotomană, determinându-l să declare, nu o singură dată, că el „se va răzbuna pe turci și tătari pentru toate ofensele, pe care aceștia le-au provocat Rusiei”.

După o perioadă de cucerire a spațiului necesar ieșirii la Marea Baltică, în 1711 Petru I își îndreaptă armatele împotriva otomanilor. Campania de la Prut (1711) a reprezentat prima intrare a trupelor țariste pe teritoriul Țării Moldovei. „Trădarea” lui Dimitrie Cantemir, acțiunile antiotomane ale domnilor munteni, afirmarea etnicității românești în rândul clasei boierești

Istoria Basarabiei

din cele două principate au determinat Poarta să apeleze la varianta instituirii regimului fanariot. Eșecul țarului ar fi putut avea consecințe și mai grave pentru Moldova, autoritățile turcești examinând posibilitatea transformării acesteia în pașalâc.

Spre deosebire de evenimentele precipitate din 1711, în timpul războiului ruso-otoman din 1735-1739 armatele țariste au ocupat pentru o perioadă mai îndelungată principatele (iulie-octombrie 1739), românii având posibilitatea să cunoască mult mai bine caracterul și intențiile rușilor. În timpul negocierilor ruso-otomane din 1737, diplomația țaristă, susținută de cea austriacă, a revendicat, pentru prima dată, anexarea Basarabiei (pe lângă regiunile Kubanului și Crimeii) și recunoașterea Moldovei și Valahiei ca principate autonome sub suzeranitatea Rusiei.

Primul succes palpabil a înregistrat Petersburgul, însă, abia în urma războiului ruso-turc din 1768-1774, când, prin Tratatul de pace de la Kuciuk-Kainargi, sultanul a acceptat dreptul țarului de a-i „vorbi în favoarea” Principatelor Române. În articolul XVI al tratatului, era din nou abordată chestiunea Basarabiei: „Rusia înapoiază Sublimei Porți întreaga Basarabie cu Akkerman, Chilia, Ismail și cu târgurile și satele și tot ceea ce cuprinde această provincie, după cum îi restituie și fortăreața Bender (...)”. Același lucru a fost prevăzut și de Tratatul ruso-turc din 29 decembrie 1791 (9 ianuarie 1792), semnat la Iași, în urma încheierii războiului ruso-austro-otoman din 1787-1791. Chiar dacă nu a reușit să se instaureze în țările române, Rusia, datorită victoriei repurtate în războiul din 1787-1791, și-a mutat hotarele pe Nistru, devenind vecină directă a Principatului Moldovei.

Chestiunea teritoriilor românești în relațiile internaționale la începutul secolului al XIX-lea. Sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea a reprezentat, pentru istoria Europei, o perioadă de tensiuni, convulsii și de spectaculoase modificări de frontiere. Marea responsabilă de seismele politico-sociale a fost Franța revoluționară și napoleoniană.

Urmărindu-și interesele – confruntarea Imperiului Rus cu Poarta Otomană –, împăratul francez Napoleon I l-a îndemnat, în iunie 1806, pe sultanul Selim III să nu permită vreunei puteri străine (subînțelegându-se, evident, Rusia) să intervină în discuțiile dintre otomani și răsculații sârbi (răscoala antiotomană în Serbia a durat din 1804 până în 1813). Totodată, l-a sfătuit să-i destituie pe domnii fanarioți de la Iași și București, care făceau jocul Petersburgului, și să-i înlocuiască cu principii români din vechile familii domnitoare ale Moldovei și Munteniei.

Ștefan Purici

La 24 august 1806, Alexandru Moruzi și Constantin Ipsilanti au fost înlocuiți cu Scarlat Calimachi, în Moldova, și, respectiv, Alexandru Șuțu, în Țara Românească, cunoscuți pentru orientarea lor filo-franceză. La 8 septembrie, Italinski, ambasadorul Rusiei la Istanbul, a înaintat un protest oficial prin care făcea responsabil guvernul otoman de încălcarea prevederilor hatt-i-șerifului din 1802, care stipula durata domniei la șapte ani și condiționa înlăturarea domnitorilor de săvârșirea unor delictе grave și doar cu consimțământul Rusiei. Acest protest a fost urmat de o altă notă, din 29 septembrie, care anunța ruperea relațiilor în cazul în care domnitorii destituiți nu-și vor relua imediat dregătoriile. În același timp, la „sugestia” lui V. Malinovski, consulul rus la Iași, o parte a boierimii ieșene a adresat țarului o petiție, în care își exprima speranța că Moldova va fi eliberată de sub jugul otoman de către Rusia și va trece sub oblăduirea acesteia din urmă. Guvernul țarist folosea cu abilitate sentimentele antiotomane ale românilor pentru a-și atinge propriile sale scopuri anexioniste.

Pe de altă parte, Anglia, speriată de creșterea bruscă a influenței franceze la Istanbul, a înaintat o notă guvernului otoman prin care își exprima nemulțumirea față de măsura adoptată de Poartă și anunța constituirea unei noi și numeroase coaliții antifranceze care urma să-l zdrobească pe Napoleon. Sultantul, supus presiunilor externe rusești și engleze, confruntat cu conflictele cu pașalele locale și nemulțumirile ienicerilor, precum și cu răscoala sârbilor, a dispus la 15 octombrie reinstaurarea vechilor domnitori.

Războiul ruso-turc din 1806-1812. Era, însă, prea târziu pentru a evita ciocnirea cu Rusia. La 16 octombrie 1806, generalul rus Michelson a primit ordin să pregătească invadarea Principatelor, în timp ce ambasadorul rus prezenta Porții noi revendicări: restabilirea tuturor drepturilor și privilegiilor Moldovei și Valahiei, eliberarea lor de armata neregulată a lui Pasvan-Oglu etc. Fără să aștepte răspunsul Istanbulului, evocând obligațiile Rusiei privind menținerea ordinii în Principate – în special în Țara Românească, care fusese atacată în mod repetat de trupe turcești și de mercenari de la sudul Dunării –, țarul a ordonat generalului Michelson să treacă Nistrul. La 11 noiembrie, cu o armată de aproape 40 000 de ostași, acesta a intrat în Moldova, iar la 25 decembrie a ocupat Bucureștiul. Abia la 24 decembrie Turcia declara formal război Rusiei.

Războiul ruso-turc a cunoscut, în desfășurarea sa, câteva etape: 1. De la invadarea Principatelor până la semnarea armistițiului de la Slobozia, lângă Giurgiu (11 noiembrie 1806 – 12 august 1807); 2. Perioada

Istoria Basarabiei

negocierilor ruso-otomane la Iași și a tratatelor ruso-franceze privind soarta Imperiului Otoman și a Europei în general (până în martie 1809); 3. Reluarea ostilităților armate pe frontul de la Dunăre și pe cel din Caucaz (până la mijlocul lui octombrie 1811); 4. Perioada tratatelor de pace de la Giurgiu și București (19 octombrie 1811 – 16 mai 1812).

Într-o primă fază, rușii plănuiau să ocupe principatele, iar după încheierea păcii să formeze un stat „tampon” între imperiile habsburgic, țarist și otoman, prin unirea Moldovei și Țării Românești. În acest scop, în fruntea ambelor principate a fost numit domn Constantin Ipsilanti (decembrie 1806 – februarie 1808). Așa cum sublinia și cronograful Manolachi Drăghici, în *Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani* (1857), administrația lui Ipsilanti „n-a ținut multă vreme și nici n-a însemnat ceva domnia lui, căci dispozițiile cele mai grele țineau de Prozorovski (comandantul armatei țariste de ocupație – n. n.) și de Kușnikov (șeful administrației rusești de ocupație – n. n.)”.

După ocuparea țărilor române, în primăvara anului 1807 trupele țariste au declanșat operațiuni militare împotriva cetăților turcești de la Dunăre. Trebuie de menționat faptul că în armata rusă au luptat, ca voluntari sau mobilizați, sperând în emanciparea țărilor lor de sub stăpânirea otomană, mulți români, alături de bulgari, sârbi ori greci. Astfel, la Odesa a fost organizat un corp de voluntari moldoveni sub conducerea maiorului Pangalo. În Moldova, unitățile de voluntari erau formate sub îndrumarea boierului Gheorghe Cantacuzino, colonel în armata rusă. Pandurii lui Tudor Vladimirescu vor lupta alături de ruși la Cladovo, Negotin și Plevna. La începutul verii lui 1807, în componența armatei țariste luptau împotriva turcilor în jur de 20.000 de români, greci, sârbi și bulgari.

Odată cu declanșarea ostilităților, Franța a început să ajute Poarta cu instructori militari și tunuri. La rândul ei, Anglia a intervenit în sprijinul Rusiei, trimițând, în martie 1807, o escadrilă engleză în Marea de Marmara. Concomitent, lordul Arbuthnot, ambasadorul englez la Constantinopol, a prezentat sultanului un ultimatum, prin care i se cerea să se alătore coaliției antifranceze și să cedeze principatele dunărene Rusiei.

Demersul englezilor a suferit, în scurt timp, eșec, iar între Napoleon I și Alexandru I s-a realizat o nouă apropiere, soldată cu semnarea tratatului de la Tilsit (25 iunie / 7 iulie 1807). Potrivit articolului XXII al *Tratatului de pace* dintre Rusia și Franța, armatele țariste urmau să evacueze Principatele române și să încheie pacea cu Imperiul Otoman. În același timp, prin articolul VIII al *Tratatului secret de alianță ofensivă și defensivă*, semnat

Ștefan Purici

odată cu primul tratat, în cazul în care Poarta avea să fie zguduită de tulburări interne și nu reușea să încheie pacea, Rusia obținea dreptul ca, alături de Franța, „să elibereze de sub jugul și chinurile turcești toate provinciile Imperiului Otoman în Europa, cu excepția Constantinopolului și a provinciei Rumelia”.

Acceptând mediația Franței, în august 1807, Turcia a încheiat cu Rusia armistițiul de la Slobozia. Țarul se obliga să retragă trupele la est de Nistru în timp de 35 de zile, însă rușii n-au respectat prevederile armistițiului, profitând de faptul că otomanii au intrat în Brăila înainte de evacuarea principatelor. Mai mult, Alexandru I și-a exprimat clar intențiile sale anexioniste în instrucțiunile date, la 27 septembrie / 9 octombrie 1807, generalului conte P. A. Tolstoi, ambasadorul Rusiei la Paris. Astfel, țarul sublinia că „felul cel mai repede de a încheia acest război ar fi (...) să obțin posesiunea Țării Românești și a Moldovei; ca într-un cuvânt, marginile imperiului meu să fie împinse în această parte până la Dunăre”. În cel mai rău caz, Rusia trebuia să obțină măcar „toată țara cuprinsă sub numele de Basarabia, cu cetățile de la Bender, Akkerman, Chilia, Ismail”, apoi cetatea Hotin, precum și niște teritorii ponto-caucaziene. Însă negocierile ruso-otomane, purtate la Paris sub așa-zisa mediere a lui Napoleon, în iarna 1807-1808, nu s-au putut finaliza din cauza pretențiilor exagerate ale Rusiei.

În februarie 1808, Alexandru I a renunțat să-l mențină în fruntea principatelor pe domnul fictiv Constantin Ipsilanti, numindu-l pe senatorul S. S. Kușnikov președinte al Divanelor și administrator civil al Moldovei și Țării Românești. În martie 1808, în principate a fost înființat un „exarhat”, care includea Moldova, Valahia și Basarabia și care era subordonat sinodului rus. De asemenea, s-a dispus reînființarea străvechii episcopii a Cetății Albe și numirea în scaunul arhieresc a cărturarului ardelean Gavriil Bănulescu-Bodoni, care se bucura de încrederea ocupanților.

Între timp, trupele țariste, aflate sub comanda mareșalului A. A. Prozorovski, erau imobilizate la Dunăre de boli și de lipsa proviziilor pentru oameni și cai. În urma rechizițiilor efectuate în anii 1806-1807, mărturisirea comandantului rus, „Basarabia a fost transformată într-un adevărat deșert de către trupele noastre”. Rechizițiile forțate de produse alimentare, care depășeau toate posibilitățile reale ale Principatelor române, au condus în cele din urmă, în toamna anului 1810 și primăvara anului următor, la o foamete ce a lovit crunt populația. În paralel, autoritățile de ocupație au început să adopte măsuri în vederea încorporării țărilor române în

Istoria Basarabiei

cuprinsul Imperiului Țarist. În vara lui 1808, Kușnikov a dispus pregătirea unui recensământ al populației, precum și introducerea numelui familiei imperiale în slujbele din bisericile moldovene și muntene. Faptul că țarul Alexandru I era sigur că va anexa principatele române se desprinde și din măsura adoptată la 30 iulie 1808, când, printr-un ucaz imperial, au fost desființate consulatele rusești din Iași și Galați.

Între timp, urcarea pe tron, în vara anului 1808, a sultanului Mahmud al II-lea (1808-1839) a dat o nouă orientare diplomației otomane. Sultanul a subliniat că nu se poate discuta despre cedarea principatelor, Poarta fiind pregătită să redeschidă ostilitățile pentru a le recuceri.

Dificultățile apărute în Spania și rezistența puternică din partea populației l-au determinat pe Napoleon să obțină un sprijin ferm din partea lui Alexandru I. Drept urmare, la Erfurt, la 30 septembrie / 12 octombrie 1808, a fost încheiată o Convenție secretă de alianță, prin care Franța recunoștea încorporarea Țării Românești și a Moldovei la Rusia, iar împăratul renunța la calitatea sa de mediator între sultan și țar.

În acest context, diplomația rusească a propus otomanilor negocieri directe, însă inițierea lor a fost împiedicată de izbucnirea unor noi tulburări la Constantinopol. Țarul a decis să profite de dezordinea de la Poartă pentru a impune condiții de pace avantajoase Rusiei. De Anul Nou 1809 (1/13 ianuarie), mareșalul Prozorovski s-a adresat boierilor din Divan „să înceteze de a-și mai face iluzii că țara aceasta n-ar rămâne pentru totdeauna sub stăpânirea rusească”. În concepția lui Prozorovski, cele două principate urmau a fi divizate în patru provincii: Basarabia, Moldova și două provincii muntene.

În primăvara anului 1810, Cancelaria imperială rusească a adus la cunoștința lumii luarea în stăpânire a Moldovei și Țării Românești. Însă, în urma răcirii relațiilor ruso-franceze, Petersburgul a lăsat să se înțeleagă că s-ar mulțumi doar cu Moldova de dincolo de Prut, pentru celelalte teritorii românești cerând un echivalent în bani (20 milioane de piaștri). Ulterior, țarul va propune împăratului Austriei să ocupe Muntenia și Moldova până la Siret, restul urmând să revină Rusiei. La sfârșitul verii anului 1811, în fața amenințării franceze, guvernul țarist a promis Porții ca, în schimbul încetării ostilităților, să renunțe la Țara Românească. Însă, după ce, la 22 iunie 1811, armata rusă a obținut victoria de la Rusciuc și, apoi, a încercuit trupele otomane în tabăra de la Slobozia, turcii au fost constrânși să capituleze, la 23 noiembrie 1811.

Ștefan Purici

La tratativele de la Giurgiu (19 octombrie – 21 noiembrie 1811), reprezentanții Rusiei au revendicat, totuși, graniță la Dunăre, însă marele vizir Ahmed-pașa a declarat ferm: „Eu vă dau Prutul și nimic mai mult. Prutul sau războiul”. În condițiile încercuirii corpului principal al armatelor otomane, vizirul a acceptat stabilirea graniței pe Siret și brațul Sulina. Deoarece sultanul Mahmud II a refuzat să accepte această linie, negocierile au fost reluate la București, la 31 decembrie, pe principiul stabilirii graniței pe Prut. Turcii au consimțit să dea Rusiei zona dintre Nistru și Prut, cu excepția Cetății Albe, Ismailului și Chilieii. În martie 1812, Poarta a cedat Cetatea Albă, iar în aprilie, a acceptat să distrugă cetățile Ismail și Chilia, în schimbul ridicării unui oraș turcesc la gurile lacului Cahul.

Pacea de la București. La 16/28 mai 1812, la București, a fost semnat Tratatul de pace între Rusia și Poarta Otomană. El cuprindea 16 articole, la care se adăugau două articole secrete. Articolul IV prevedea ca linie de hotar dintre cele două state râul Prut, de la intrarea acestuia în Țara Moldovei și până la locul unde se întâlnește cu fluviul Dunărea, apoi pe acest râu până la Chilia și până la vărsarea lui în Marea Neagră.

Din punct de vedere al dreptului european, Imperiul Otoman nu putea ceda teritoriul unui stat aflat doar sub suzeranitatea și nu în componența sa. Însă, după înlăturarea domniilor pământene și a instaurării domniilor fanariote, otomanii considerau Principatele drept părți integrante ale Imperiului. Nu trebuie uitat, de asemenea, că în dreptul islamic lucrurile nu erau la fel de clare, iar Poarta și-a modelat permanent, de-a lungul vremii, conceptele de drept internațional. Pe de altă parte, pentru turci era important ca frontiera să nu se mute direct pe Siret, fiindcă următoarea apă importantă era Dunărea, fapt ce ar fi adus Rusia aproape în inima Balcanilor. Diferendul putea sfârși și mai rău. În cazul în care în relațiile ruso-franceze nu izbucnea criza, este greu de crezut că țarul ar mai fi cedat linia Dunării.

Rusia a încorporat un teritoriu românesc cu o suprafață de 45 630 km², care era cu 7 400 km² mai mare decât partea rămasă sub stăpânirea principelui de la Iași. Imperiul Țarist a înglobat cinci cetăți, 17 orașe, 685 sate, cu o populație de circa 490 mii de locuitori. Comandamentul rusesc a ordonat ca în toate bisericile să se aducă laudă lui Dumnezeu pentru faptul că Rusia a terminat războiul cu o pace glorioasă, cu o nouă largire a „hotarelor patriei” și că, în sfârșit, a reușit să extindă stăpânirea rusească până la Dunăre. Marcând, ulterior, în 1912, aniversarea centenarului de la încorporarea zonei pruto-nistrene, un oficial țarist sublinia: „Anexarea

Istoria Basarabiei

Basarabiei este un mare avantaj pentru noi. Ne-a adus mai aproape de Balcani, ne-a ajutat să ne consolidăm poziția pe Dunăre și să ne pregătim avansarea ulterioară pe teritoriile Imperiului Otoman, continuând astfel politica de expansiune a țarinei Ecaterina”. Într-adevăr, în 1817, Rusia a încorporat brațul Sulina, iar datorită Tratatului de la Adrianopol (1829) a obținut și brațul Sf. Gheorghe, turcii obligându-se să evacueze malul drept al acestui braț pe o distanță de două ore.

Atitudinea românilor. Reacțiile față de acest rapt teritorial au fost diverse. Membrii Divanului de la Iași, aflând de condițiile păcii, au salutat cu „negrăită bucurie”, ca niște „adevărați și credincioși patrioți”, extinderea hotarelor Rusiei. Însă, după ce armatele țariste s-au retras din Principate și Scarlat Calimachi și-a reocupat tronul, Divanul moldovean a prezentat domnului, la 26 octombrie 1812, un protest împotriva „rășluirii Moldovei nenorocite”. Semnatarii memoriului arătau că partea anexată Imperiului țarist este „cea mai bogată”, „cea mai bună”, este „tot trupul și inima țării”, „izvorul vitelor”, „chelerul țării, ogoarele de grâu și orz, pe când partea rămasă Moldovei este mai mult păpușoiște”. Domnitorul țării a înaintat acest protest Porții, însă nu se putea aștepta o anulare a tratatului ruso-otoman.

Ulterior, în timpul desfășurării lucrărilor Congresului de pace de la Viena (1814-1815), mitropolitul Veniamin, președintele Divanului, i-a îndemnat pe boieri să elaboreze un protest și să aducă problema Basarabiei în dezbaterile reprezentanților Marilor Puteri. Spătarul Cazimir s-a oferit să-l ducă la Viena și să-l susțină în numele țării ciuntite. Domnitorul n-a împărtășit această idee, temându-se să nu-i supere pe ruși care, conform tratatelor internaționale, erau „protectorii” Principatelor. Boierii n-au insistat, zicând: „Cum va fi voia Măriei Tale”. Veniamin, rămas în minoritate, părăsind Divanul, pare să fi spus următoarele cuvinte: „Pentru Bucovina, Ghica Vodă (Grigorie al III-lea Ghica, 1774-1777 – n. n.) și-a pierdut viața, și noi pentru Basarabia nu facem nici măcar un protest”. În schimb Ion Caragea, domnul muntean, a insistat pe lângă cavalerul de Gentz să-l determine pe Metternich, cancelarul Austriei, să ridice chestiunea retrocedării teritoriului dintre Prut și Nistru. Acesta din urmă însă nu a dorit să-l irite pe Alexandru I, fiind convins că Rusia nu putea admite cedarea noii achiziții.

Pentru populația autohtonă, instaurarea noii stăpâniri, fie ea și ortodoxă, semnifica modificarea condițiilor de bază ale existenței cotidiene. În urma anexării zonei pruto-nistrene, a fost încălcată

Ștefan Purici

integritatea teritorială a Țării Moldovei, au fost divizate proprietăți și familii, a fost destrămată piața economică unică, au fost provocate pagube irecuperabile economiei, vieții politice și culturii principatului. Subliniem faptul că Poarta Otomană nu se implica în problemele curente ale administrării Principatelor, dregătoriile fiind ocupate de indigeni, iar biserica și justiția foloseau, fără vreo îngrădire, limba română. Înlocuirea stăpânirii otomane cu dominația țaristă, cunoscută încă din acea perioadă pentru tratamentul aplicat populațiilor neruse, a provocat neliniște în rândul maselor. Istoricul basarabean rusofil Leon Casso menționa că populația provinciei anexate „a început, către sfârșitul anului 1812, să emigreze în Principatul Moldovei (...) Era o fugă în masă: plecau mai ales țărani, după ce-și îngrădiseră în grabă catrafusele într-o căruță, și se îndreptau spre Prut pentru a ajunge pe malul drept, care rămăsese sub dominație turcească”. Generalul rus Pavel Kiselev scria, la rândul său, că locuitorii fugeau din Basarabia, „preferând jugul turcesc, greu pentru ei, administrației noastre”.

Implicații internaționale. Anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru a făcut ca problema Basarabiei să devină, pe lângă dimensiunea ei de diferend în cadrul raporturilor ruso-române, o chestiune internațională. Ea va fi dezbătută de diplomații europeni atât cu ocazia războaielor antiotomane în care va fi implicat Imperiul Țarist, cât și a tratativelor care priveau Principatele Române și, ulterior, România.

Anexarea Basarabiei s-a repercutat asupra politicii externe rusești. Pentru prima dată, Rusia a ocupat un teritoriu locuit de o populație creștin-ortodoxă care se aflase sub dependența Porții. Acest fapt obliga Petersburgul să acorde atenție deosebită provinciei, căreia îi va reveni rolul de „vitrină” europeană a vastului imperiu. Locuitorii creștini din Peninsula Balcanică, aflați sub dominație otomană, trebuiau conșiși că doar sub oblăduirea Rusiei ortodoxe viața lor se va îmbunătăți sub toate aspectele. Pe această cale, țarismul pregătea terenul pentru noi anexiuni în sud-estul Europei.

II. ORGANIZAREA POLITICO-ADMINISTRATIVĂ A BASARABIEI

În perioada anterioară anexării, zona de la vest de Nistru se împărțea, sub aspect administrativ, în trei părți: teritoriul aflat sub controlul efectiv al domnului moldovean; regiunea Bugeacului, administrată de turci și tătarii nogai; raialele turcești Hotin, Bender (Tighina), Akkerman (Cetatea Albă), Chilia și Ismail, compuse din cetățile omonime și așezările din preajma lor. În spațiul pruto-nistrean existau atunci câteva ținuturi ale Moldovei: Lăpușna-Orhei, Soroca, Codru, Greceni, Hotărniceni și partea răsăriteană a ținutului Iași (viitorul ținut Bălți).

Împăratul Alexandru I, anexând Basarabia la 1812, a încercat – la fel cum au procedat austriecii în Bucovina în primii ani după ocupare – să țină cont în administrarea ei de condițiile și cutumele istorice. Pentru Curtea imperială era important să calmeze spiritele locale și să evite o opoziție deschisă față de integrarea provinciei în cadrele Rusiei. Din aceste considerente, populația ținutului a fost scutită de impozitul personal și cel agricol pentru o perioadă de trei ani, precum și de serviciul militar pentru o perioadă nedeterminată. Teritoriul anexat a primit denumirea de „oblasti* Basarabia”. Însemnul heraldic al noii unități administrative era o combinație a stemei Imperiului Rus cu cea a Moldovei: un scut împărțit, pe care, în partea de sus, era reprezentat vulturul rusesc, iar în partea de jos, pe un câmp auriu, era reprezentat capul de bour moldovenesc.

Constituirea administrației noii provincii. La 23 iulie 1812, amiralul Pavel Ciceagov, comandantul armatei țariste de la Dunăre (guvernator general al Novorosiei și Basarabiei între anii 1812-1816), a aprobat *Pravilele provizorii de administrare a Basarabiei*, elaborate de contele Ioannis Capo d'Istrias (1776-1831), înalt funcționar al ministerului de Externe. La 2 august, Alexandru I a sancționat acest regulament, care va purta titlul *Înființarea administrației provizorii în oblastia Basarabiei*. Printre altele, regulamentul prevedea: „Locuitorilor Basarabiei le sunt lăsate legile proprii. Guvernatorul civil dirijează toate diviziunile administrației interne a regiunii

---

* Regiune.

Ștefan Purici

(...) Cancelaria administrației civile se împarte în două departamente. Primul va cuprinde legile, chestiunile bisericesti, care vor fi soluționate de o instituție aparte, executările judecătorești, poliția și învățământul. În atribuțiile celui de al doilea va intra: statistica regiunii, populația, veniturile, vămile, comerțul și industria”. Potrivit acestei legi, întreaga administrație a Basarabiei, inclusiv guvernatorul civil, era supravegheată de guvernatorul general al Novorosiei și Basarabiei, cu sediul la Odesa. Așa cum aprecia istoricul basarabean Alexis Nacco (1832-1915), „pentru ca trecerea la rânduielile statale rusești să fie mai puțin sensibilă, s-a considerat necesar de a atribui însuși guvernului provizoriu, format din două departamente, similitudinea divanului moldovenesc”.

Conform Regulamentului, se menținea, în linii mari, vechea organizare teritorială, Basarabia fiind împărțită în 12 județe: Hotin, Soroca, Orhei, Lăpușna, Hotărniceni, Bender, Akkerman, Chilia, Ismail, Greceni, Căușeni și Reni (sau Tomarovo). Cetățile au rămas sub conducerea pârcălabilor, care nu aveau dreptul să se implice în administrația civilă. În județe, puterea administrativă era exercitată de ispravnici. Potrivit Regulamentului, „în calitate de ispravnici pot fi aleși doar moldoveni care au jurat credință Rusiei sau ruși”. În subordinea ispravnicului se afla samișul (secretar al isprăvniceii și administrator financiar al județului), ocolașii (cârmuitori de ocoale), căpitanii de târg (primari ai orașelor), căpitanii de mazili, vornicii (primari ai satelor). Se menționa că toate actele vor fi întocmite în limbile rusă și română.

În funcția de guvernator civil, care își avea reședința la Chișinău, a fost numit, la 23 iulie 1812, octogenarul Scarlat Sturdza, boier moldovean, un om bolnav, „pentru care semna actele mitropolitul Gavriil și comandantul militar Harting”. Potrivit actului de instituire a administrației Basarabiei, din 2 februarie 1813, primul departament urma să fie compus din nouă consilieri (șapte boieri moldoveni și doi ofițeri ruși), iar departamentul al doilea din trei consilieri (aleși „din rândul ofițerilor superiori ruși sau din cel al boierilor moldoveni, care vor fi recunoscuți de către guvernator ca fiind capabili”).

Intenții de rusificare accelerată. Această componentă etnică a corpului de funcționari a provocat nemulțumirea demnitarilor ruși veniți în inspecție în Basarabia. Astfel, în anul 1813, cinovnicul Nikolai Baikov a redactat un memoriu despre situația din provincie. Semnalând dezordinea

Istoria Basarabiei

care domnea în Basarabia, el aprecia că aceasta se datorează „lipsei de experiență, bătrâneții și blândeții guvernatorului”, iar „administrația internă se află în mâinile ispravnicilor moldoveni, aleși după bunul plac al guvernului”. Însă cel mai mare neajuns era considerat a fi numărul nesemnificativ de funcționari ruși în instituțiile basarabene: „De ce această provincie, pentru care s-a vărsat atâta sânge rusesc și s-au cheltuit milioane de bani, s-o dăm ca și cum în posesie?”

La 17 iunie 1813, pe motiv de boală, Scarlat Sturdza a fost eliberat din funcție. În realitate, destituirea a fost provocată de opoziția sa fermă față de intențiile de rusificare a administrației și de colonizare a provinciei cu țărani aduși din Rusia. Scarlat Sturdza s-a dovedit a fi primul și ultimul guvernator de origine română în Basarabia țaristă. Locul său a fost preluat de generalul-maior Ivan Harting, guvernator militar al provinciei. Acesta nu era de acord cu libertățile confirmate prin regulamentul din august 1812, nega existența legilor și tradițiilor locale, trecând la aplicarea legislației rusești. El a adus în ținut un număr de funcționari ruși care i-au înlocuit pe cei autohtoni. În plus, în provincie s-a răspândit zvonul că Harting a cerut guvernului permisiunea ca boierii moldoveni să fie supuși pedepselor corporale după regulile rusești cele mai severe. În anul 1814, guvernatorul a înaintat câteva memorii, prin care a propus reorganizarea administrației Basarabiei după modelul guberniilor rusești. Analizând structura guvernământului civil, Harting a constatat că măsurile de integrare erau împiedicate de „marea inegalitate de voturi, datorită excedentului atât de mare al consilierilor moldoveni față de cei ruși”. În același timp, remarca guvernatorul, „ei (moldovenii – n. n.) ascund situația exactă și împrejurările locale și stăruie ca rușii să aibă mai puține funcții și dimpotrivă moldovenii să fie mai mulți”. Totodată, boierii „prin toate mijloacele și în toate cazurile încearcă să se susțină unul pe altul împotriva rușilor, chiar jignindu-i pe aceștia, față de care sunt răuvoitori”.

Atitudinea populației autohtone. Aflând de propunerile lui Harting, boierii l-au rugat pe Gavriil Bănulescu-Bodoni, Mitropolitul Basarabiei, să intervină pe lângă forurile de la Petersburg. I-au fost înmânate trei memorii, care urmau a fi adresate împăratului Alexandru I, Consiliului de Miniștri și Consiliului de Stat. Pe lângă altele, autorii cereau împăratului: „Dă-ne nouă un ocârmuitor civil pentru această provincie din moldoveni băștinași, un bărbat, căruia i-ar fi cunoscute familiile nobile (boierești)

Ștefan Purici

locale, obiceiurile și legile noastre și a țărilor megieșe cu noi, fiindcă neavând acuma un așa ocârmuitor, din zi în zi vom fi înstrăinați de obiceiurile noastre”.

Fără să țină cont de nemulțumirile boierimii autohtone, guvernatorul a numit cinovnici ruși ca ispravnici în câteva ținuturi; din rândul aceleiași categorii a desemnat consilieri pentru departamentul al doilea și a numit funcționari în cancelaria regiunii și în câteva cancelarii județene etc.

În iulie 1815, administrația țaristă, confruntată cu protestele nobilimii față de proiectele și măsurile de integrare accelerată a provinciei în componența Imperiului, a trimis în inspecție pe scriitorul Pavel Svin'in, funcționar la Ministerul Afacerilor Externe. Acesta a studiat situația din Basarabia timp de circa șapte luni de zile, colaborând cu boierii moldoveni. Inspecția s-a transformat într-un fel de sondaj al opiniei publice asupra formei de guvernământ a Basarabiei. Astfel, țăranii din satele Malinți, Clișcăuți și Zarojani (județul Hotin) au răspuns că „noi arătăm că suntem mulțămiiți ca să trăim cum au trăit părinții și strămoșii noștri cu obiceiurile moldovenești, cu care și noi ne-am trezit (...) Toți îngenunchem cu fimeii și cu copii și cu lacrimi ne rugăm ca să se îndure de noi săracii și să ne miluiască cu strămoșeștele noastre obiceiuri și să ne mântuim de asupririle care tragem neconținut”. Concomitent, indigenii au protestat împotriva politicii rusificatoare a guvernului țarist: „Și pentru părcălabi ruși și ocolași ruși ne rugăm ca să nu ni să mai rânduiască, că tare ne năcăjim și ne osândim și la aceasta să fie tot boieri moldoveni de a noștri cu care sântem deprinși, ne înțelegem în vorbă la nevoile noastre și sântem mulțămiiți”.

Cu această inspecție a coincis și acțiunea puternică la Sankt Petersburg din partea lui Capo d'Istrias și Alexandru Sturdza (fiul lui Scarlat Sturdza). Pătruns de ideile timpului și cunoscând înclinația lui Capo d'Istria de a separa de Rusia teritoriile cucerite, Al. Sturdza a sperat „să facă dintr-o bucățică a patriei sale un stat mic-model, cu un regim reprezentativ”. Ba mai mult, potrivit *Memoriilor* lui F. Vighel, fost viceguvernator al Basarabiei, Al. Sturdza „nu-și ascundea dorința de a vedea Moldovalahia ca o împărăție deosebită (independentă), împreună cu Basarabia, Bucovina și Transilvania”. El a obținut scoaterea provinciei de sub controlul Consiliului de Stat și al Consiliului de Miniștri. A mai dorit ca, după exemplul Poloniei și Finlandei, să fie numit pentru Basarabia un ministru special, «stats-secretar». Parțial și acest obiectiv a fost atins prin acceptul contelui Capo

Istoria Basarabiei

d'Istrias de a raporta împăratului în chestiunile noii provincii și prin asumarea, de către Sturdza, a misiunii de a pregăti rapoartele respective.

Noi modificări în structura administrativă. La 1 aprilie 1816, Alexandru I a expediat pe numele lui Bănulescu-Bodoni un rescript în care promitea Basarabiei „o administrație civilă corespunzătoare cu legile, moravurile și obiceiurile ei locale”. În urma discuțiilor lui Capo d'Istrias cu Svin'in s-a ajuns la concluzia privind instituirea funcției de namesnic (rezident imperial) al Basarabiei, cu scopul de a evita o divizare a puterii: direcțiile orășenești erau subordonate autorităților militare, iar cele sătești guvernatorului civil. Toate ministerele trebuiau să transfere în competența namesnicului chestiunile ce priveau această regiune. Autonomia provinciei a fost menținută, însă drepturile guvernatorului civil al Basarabiei au fost întrucâtva restrânse.

La 21 mai 1816, generalul-locotenent Alexei Bahmetiev, guvernatorul Podoliei, a fost numit namesnic (rezident imperial) al Basarabiei (1816-1820). Pentru a elabora noul regulament de administrare a provinciei, namesnicul a constituit, în iunie 1816, o comisie compusă din funcționari ruși și mai mulți boieri români (Gafencu, Balș, Cantacuzino ș. a.). Nobilimea basarabeană a făcut, însă, opoziție fățișă intențiilor de elaborare a unor noi prevederi legislative care puteau conduce la restrângerea drepturilor consacrate. În acest sens, mulți membri ai comisiei au refuzat să se implice în acțiunea de redactare a actelor sau lipseau de la ședințe, în ciuda presiunilor și avertismentelor lui Bahmetiev. Participarea lor la activitățile comisiei s-a manifestat doar în prezentarea revendicării privind menținerea limbii române în administrație. O activitate susținută s-a observat abia în ultima etapă, când a devenit clar că noul regulament nu va leza privilegiile tradiționale.

La 6 aprilie 1817, proiectul definitiv, redactat în limbile rusă și română, a fost trimis, spre aprobare, la Petersburg. În același timp, raportul *Описание Бессарабской области* (Descrierea regiunii Basarabia), pe care l-a prezentat Svin'in Curții imperiale, a fost favorabil moldovenilor. În septembrie 1817, I. Calagheorghii¹, adeptul desființării instituțiilor

---

¹ Fost guvernator al guberniei Ekaterinoslav, a fost numit în funcția de guvernator civil al Basarabiei după înlăturarea din această funcție a lui Harting, la începutul anului 1816, cu scopul de a îmbunătăți imaginea administrației rusești în ochii autohtonilor.

Ștefan Purici

autonome ale Basarabiei, și-a prezentat demisia din funcția de guvernator civil, succedându-i, din 30 decembrie, Constantin Katakazi.

Menținerea autonomiei ținutului. La 29 aprilie 1818, cu ocazia vizitei la Chișinău, țarul a dat publicității, în ediție bilingvă, *Așezământul obrazovaniei oblastii Basarabiei* (Regulamentul privind constituirea regiunii Basarabia). Acest act purta caracter de lege provizorie, fiind aprobat doar pentru un an de zile. În urma aplicării lui în practică, a verificării și introducerii modificărilor inerente, țarul urma să promulge o lege definitivă. Totuși, *Așezământul* a funcționat până la 1828, fără ca acesta să fi fost promulgat de Alexandru I sau Nicolai I.

În conformitate cu prevederile *Așezământului*, provincia a fost împărțită în șase județe: Hotin, Iași, Orhei, Bender, Akkerman și Ismail. Basarabiei i s-a recunoscut dreptul la o administrație autonomă, trecută în subordinea guvernatorului general militar al Podoliei. De administrarea ei se ocupa un Consiliu Superior, în frunte cu namesnicul Basarabiei. Acest organism administrativ și judiciar suprem era compus din 11 membri, dintre care cinci erau membri de drept, restul fiind aleși pe un termen de trei ani din rândul nobilimii basarabene. Puterea executivă a fost atribuită Guvernului regiunii, condus de guvernatorul civil. Funcțiile de ispravnici de județe și cele inferioare erau electiv. Boierii moldoveni au fost asimilați nobililor ereditari ruși, iar răzeșilor le-au fost reconfirmate vechile lor drepturi. A fost desființat institutul scutelniciei. Alături de limba rusă, limbă oficială a Basarabiei era recunoscută și limba română.

Acest act legislativ a reprezentat, fără îndoială, un progres în planul organizării administrative. El a așezat Basarabia în granițele Imperiului țarist, oferindu-i o **autonomie restrânsă**, fără a extinde sensibil drepturile populației indigene, confirmând doar unele prerogative ale administrației locale stabilite în anii 1812-1813. Pe de altă parte, *Așezământul* a limitat aplicarea dreptului moldovenesc, deschizând calea pentru introducerea formelor guberniale în administrarea provinciei.

Boierii moldoveni au privit cu rezerve Consiliul Superior, instituție lipsită de dreptul de a avea inițiativă legislativă. Acest drept îl avea numai namesnicul și, în absența lui, guvernatorul civil. Îngrădită în exercitarea puterii sale, nobilimea autohtonă a recurs la rezistență pasivă, absentând de la ședințele Consiliului. În această situație, namesnicul a fost pus în fața dilemei: să reducă cvorumul de la șapte la cinci membri sau să majoreze numărul membrilor de drept ai Consiliului Superior. S-a ajuns la concluzia că reducerea cvorumului este nepotrivită, deoarece membrii aleși din

Istoria Basarabiei

partea nobilimii ar putea oricând întruni cvorumul necesar doar din rândul lor și ar soluționa independent problemele Basarabiei.

Presiunea rusificatoare. Din acest motiv, Bahmetiev a pledat la Petersburg pentru reducerea ponderii nobilimii locale în administrația provinciei. În anul 1820, țarul a inclus în Consiliul Superior al Basarabiei încă doi reprezentanți din partea Coroanei, membrii de drept acumulând majoritatea voturilor. Namesnicul a obținut dreptul de veto asupra hotărârilor Consiliului, cu excepția celor judiciare. Aria de utilizare a limbii române a fost restrânsă mult, în special în orașe, unde poliția avea dreptul să folosească exclusiv limba rusă. În octombrie 1823, la Petersburg, a fost înființat un comitet provizoriu pentru reclamații împotriva Consiliului Superior în afacerile judecătorești civile. În anul 1824, prințul Voronțov, noul namesnic al Basarabiei (1823-1828), a obținut dreptul de a numi – în loc de a fi aleși de către populația autohtonă – ispravnicii și jurații județeni. Majoritatea celor nou numiți erau cinovnici sau foști ofițeri ruși. Din anul 1825, Senatul* a devenit instanță de apel împotriva hotărârilor Consiliului Superior. Acesta din urmă și-a pierdut și atribuțiile judecătorești.

Noul țar al Rusiei, Nicolai I (1825-1855), adept al conservatorismului, a promovat o politică internă și externă reacționară. În timpul îndelungatei sale șederi la Petersburg (noiembrie 1826 – martie 1828), prințul Voronțov a reușit să convingă persoanele apropiate tronului de necesitatea schimbării modului de conducere a Basarabiei.

Reorganizarea administrației Basarabiei. La 29 februarie 1828, țarul a semnat *Institutul pentru administrarea ținutului Basarabiei*, prin care era suprimată cvasiautonomia provinciei. Instituția namesnicului a fost lichidată, puterea supremă fiind concentrată în mâinile guvernatorului general al Novorusiei și Basarabiei. Consiliul Superior a fost desființat, locul său fiind luat de Administrația Regiunii, compusă din câteva instituții: 1. Sovietul Oblastii (Consiliul Regiunii); 2. Direcția Regiunii; 3. Trezoreria; 4. Judecătoriile regionale (penală, civilă și morală). Administrația Regiunii era condusă de guvernatorul civil al Basarabiei. Toate instituțiile provinciei urmau să se subordoneze Senatului (organism subordonat direct împăratului, care coordona întreaga activitate legislativă, administrativă și judecătorească în Rusia) și ministerelor centrale. De asemenea, decretul prevedea introducerea instituțiilor guberniale și a sistemului fiscal rusești, precum și a limbii ruse în toate sferele vieții publice (potrivit ucazului țarului din 7/19 februarie 1828, limba rusă a devenit singura limbă oficială a imperiului țarist). Limba română putea fi folosită doar „în caz de

Ștefan Purici

necesitate”, pentru traducerea unor dispoziții, acte sau legi. Sub aspect administrativ, ocârmuirea Basarabiei nu se deosebea prea mult de cea a guberniilor rusești. Această structură organizatorică se va menține până la 28 octombrie 1873, când Consiliul Regiunii a fost desființat, iar ținutul a fost transformat în gubernie. Statutul Basarabiei de gubernie rusească s-a menținut până la sfârșitul anului 1917.

În pofida reorganizărilor, administrația a rămas destul de greoaie (unele chestiuni rămâneau nesoluționate câte 10-20 de ani), ea transformându-se în una rusească aproape în totalitate, atât prin legislația după care se conducea, cât și prin componența etnică. De pildă, în anul 1888, Deleanov, ministrul Învățământului, a cerut guvernului central și conducerii guberniei să ia „măsuri ca în toate funcțiile administrative din satele moldovenești să fie alese și promovate în exclusivitate persoane care au absolvit școala și care cunosc temeinic limba rusă; toată corespondența de serviciu să fie realizată de acești funcționari obligatoriu în limba de stat”. Instituțiile statului și funcționarii acestora vor fi, în secolul al XIX-lea, principalii factori de deznaționalizare a Basarabiei.

Chestiunea județelor din sudul Basarabiei. Războiul Crimeei (1853-1856) și înfrângerea armatei țariste au demonstrat incapacitatea regimului politic și a ordinii sociale din Rusia absolutistă. Prin articolul XX al Tratatului de la Paris (30 martie 1856), „pentru mai buna asigurare a libertății de navigație” pe Dunăre, Imperiul Țarist a consimțit „la rectificarea frontierei sale în Basarabia”. Restituirea către Moldova privea doar o regiune limitrofă Dunării și nu întreaga Basarabie, linia de hotar urmând să fie stabilită de către o Comisie de delimitare. Cabinetele europene urmăreau, însă, propriile lor interese, considerând suficientă îndepărtarea Rusiei de Dunăre. Teritoriul retrocedat Moldovei avea o suprafață de 10 754 verste* pătrate, cu o populație de 127 030 locuitori. Cele mai importante localități erau Ismail, Cahul și Bolgrad.

Între 1857 și 1878, cele trei județe din Bugeac au participat, ca parte a teritoriului românesc la toate acțiunile, modificările, creațiile civice și politice ale României moderne. Sudul Basarabiei a fost integrat, ca actor – dar și beneficiar – în întregul proces de modernizare a societății românești, proces care a avut un efect educațional și civic benefic asupra zonei respective și asupra întregii țări. Prin intermediul principiului reprezentativității, populația din acest teritoriu și-a asigurat o relativă

---

* Versta – unitate de măsură a lungimii, egală cu 1,067 km.

Istoria Basarabiei

autonomie politică. Cu excepția prefectului, care era numit de principe și era reprezentantul guvernului, puterile locale erau alese numai din rândul sud-basarabenilor. La fel, autoritățile locale făceau recomandări pentru numirile în funcțiile administrative și aveau dreptul de a respinge numirile directe. De regulă, în cazul divergențelor cu guvernul, comunitățile locale aveau ultimul cuvânt. Prin această participare activă la viața publică și politică a basarabenilor se puneau temelii unei societăți civile moderne.

Trebuie de menționat faptul că una dintre primele călătorii în țară ale principelui Carol I a fost realizată în județele basarabene, în noiembrie 1866. Vizita se prezenta ca o garanție a păstrării teritoriului respectiv în cadrul statului român în condițiile în care, profitând de criza politică din România în urma abdicării lui Al. I. Cuza, Rusia a cerut puterilor europene să consimtă la reanexarea sudului Basarabiei. În pofida protestelor oficialităților și opiniei publice din România, țarul a obținut, în cele din urmă, Bugeacul. Astfel, Tratatul de pace de la Berlin (13 iulie 1878), încheiat în urma războiului ruso-turc (1877-1878), în articolul 45, stipula că „Principatul României retrocedează M. S. Împăratului Rusiei porțiunea teritoriului Basarabiei, despărțită de Rusia în urma Tratatului de la Paris din 1856”. Astfel, Rusia revenea în forță la gurile Dunării, reanexând teritoriul retrocedat Moldovei sub presiunea puterilor europene în 1856.

Din cele expuse, se poate observa că politica țaristă în domeniul administrației a urmărit înlăturarea elementelor autohtone „nesigure” și rusificarea tuturor instituțiilor provinciale. Prin intermediul acestora din urmă s-a dorit deznaționalizarea locuitorilor ținutului și integrarea totală a Basarabiei în cadrele Imperiului Țarist. Pentru atingerea obiectivului dat, administrația rusească a utilizat și alte mijloace, despre care vom vorbi în capitolul următor.

III. EVOLUȚIA ETNO-DEMOGRAFICĂ ȘI SOCIALĂ A BASARABIEI (1812–1918)

O componentă esențială a politicilor aplicate de puterile imperiale în zonele cucerite sau anexate a fost cea demografică. Politica populaționistă trebuia să atingă mai multe obiective: crearea unei populații de aceeași origine etnică cu națiunea titulară a imperiului respectiv, pe care să se sprijine puterea politică; preluarea de către reprezentanții națiunii dominante a unor segmente importante sau chiar a controlului total asupra economiei provinciei anexate; sporirea numărului de contribuabili; intensificarea exploatării solului și subsolului ținutului încorporat; diluarea ponderii și importanței populației indigene în viața publică etc.

Situația demografică la momentul anexării. Încă înainte de 1812, administrația de ocupație rusă a făcut unele aprecieri privind numărul locuitorilor din Principate, inclusiv în zona dintre Prut și Nistru. Prezentând situația anterioară anului 1806, funcționarii țariști arătau că teritoriul era populat insuficient. În perioada războiului ruso-turc (1806-1812) multe sate s-au strămutat peste Prut, Basarabia rămânând „aproape totalmente pustie”. La 1810, potrivit unor date incomplete culese de ruși, între Prut și Nistru locuiau 327 199 de persoane, din care numai circa 7-8% erau neromâni. Potrivit opiniei lui Zamfir Arbore (*Basarabia în secolul XIX*, București, 1898, pp. 95-96, 99), înainte de anexare, în ținut locuiau nu mai mult de 25-30 de mii de locuitori de origine neromână.

După încheierea războaielor antinapoleoniene, guvernul rus a organizat, în anii 1816-1817, un recensământ care ne oferă date mai exacte despre numărul locuitorilor și structura etnică a populației. Recensământul a stabilit numărul total al populației provinciei la cifra de 96 526 familii. Însă nici aceste informații nu sunt complete, fiindcă, așa cum raporta ispravnicul județului Orhei, mulți săteni, „văzând această scriere, înspăimântându-se, au început a fugi de prin sate și a se dosi”. Ținând cont de fenomenele și realitățile demografice din acea perioadă, obținem următoarele date: românii reprezentau peste 76% din totalul populației, în timp ce a doua etnie ca număr, cea ucraineană, constituia 8,7%, iar celelalte șapte naționalități sub 15% (**vezi tabelul nr. 1**).

Ștefan Purici

Premisele colonizării Basarabiei. Pe parcursul stăpânirii țariste, populația ținutului a sporit de la circa 493 mii persoane, în 1817, la 2 687 mii, în anul 1915 (**vezi tabelul nr. 2**). Creșterea s-a datorat nu atât sporului natural, cât mai ales masivelor colonizări efectuate de administrația țaristă. Pentru intervalul 1837-1857, statisticile oficiale constatau că, în medie, anual, au fost aduși în teritoriul pruto-nistean peste 21 000 de coloniști.

Încă la începutul războiului ruso-turc din 1806-1812, sudul Basarabiei, fiind părăsit de câteva mii de tătari nogai care s-au strămutat în Dobrogea, a devenit un teritoriu propice colonizărilor. În acest scop, în anii 1808-1809, autoritățile țariste au strămutat restul tătarilor în Crimeea, iar pământurile acestora au intrat în proprietatea statului rus. Pe aceste terenuri, administrația a decis să colonizeze elemente etnice care să fie recunoscătoare și fidele regimului. Românii moldoveni nu făceau parte dintre acestea.

Procesul de colonizare a Basarabiei, în special a zonelor de sud, a fost inițiat cu mult timp înainte de încorporarea oficială a provinciei în cadrul imperiului. Amiralul Ciceagov îl informa, în 1812, pe țarul Alexandru I că predecesorul său, generalul Kutuzov, a creat în Basarabia condiții favorabile, ajutând coloniștii „să se așeze ieftin și potrivit cu deprinderile oamenilor din aceste ținuturi”. Totodată, românii care se refugiaseră peste Prut de frica „robiei moscălești”, au început treptat să se întoarcă la vetrele lor după ce autoritățile au promis că vor respecta vechile datini și obiceiuri moldovenești. De asemenea, în ținut au fost atrași nobili și ofițeri ruși, cărora li s-au acordat moșii întinse. Astfel, contele Bekendorf și contele Kankrin au primit câte 28 mii desetine* de pământ, contele Nesselrode și generalul Sabaneev câte 10 mii desetine etc. În total, nobililor ruși le-au fost repartizate, în ținuturile Ismail, Bender și Akkerman, peste 300 mii desetine de pământ. Aceștia au urmărit să aducă pe moșiile lor țărani din interiorul Rusiei. Terenurile din raiaua Hotinului au fost restituite boierilor moldoveni care au reușit să prezinte acte de proprietate doveditoare, restul fiind trecute în fondul statului pentru a fi, apoi, repartizate coloniștilor.

Conform decretului imperial din 2 august 1812, *Înființarea administrației provizorii în oblastia Basarabiei*, orice refugiat venit în această provincie care avea o ocupație oarecare devenea supus rus. Pentru aceasta era suficient să depună jurământ de fidelitate față de țar. În plus,

Istoria Basarabiei

potrivit articolului 22, „Toți cetățenii acestei provincii și cei care se vor stabili aici de acum încolo sunt scutiți vreme de trei ani de orice impozit personal și agricol datorat statului”. Totodată, la fel ca și autohtonii, persoanele „ce se vor stabili aici de acum încolo sunt scutite de serviciul militar”. Cum era și firesc, privilegiile și lipsa șerbiei au atras în această provincie românească elementele cele mai diverse, în special cele indezirabile: iobagii fugiți de la stăpânii lor, evadații din închisori, dezertorii etc.

Urmărind obiective multiple, autoritățile rusești au stimulat așezarea în Basarabia a coloniștilor (cazacia ruși dunăreni, bulgarii, găgăuzii, germanii, elvețienii ș. a.) și imigranților (țărani ruși și ucraineni și evreii).

Colonizarea ținutului. Printre primii coloniști s-au numărat cazacia dunăreni, care au fost așezați în Bugeac în anul 1807, din ordinul lui Michelson, comandantul șef al armatei țariste de la Dunăre. În 1808, au fost urmați de peste o mie de familii de bulgari, așezate în ținutul Ismail. Persoanele care se stabileau în Basarabia urmau să beneficieze de privilegiile mai mari decât locuitorii autohtoni. De pildă, coloniștii germani au primit câte 60 desetine de pământ de familie, bani pentru înfirișarea propriei gospodării, au fost scutiți definitiv de recrutare și pentru 10 ani de plata dărilor și impozitelor. Coloniștii s-au bucurat de libertatea de a construi biserici, de a angaja clerici și a practica fără îngrădiri propria lor religie. Drept urmare, în anii 1814-1842, au fost înființate 24 de colonii nemțești. La 1856, în ținut locuiau 24.159 de germani. Acești coloniști au adus metode și tehnici agricole moderne, rase superioare de animale, o seriozitate și o ordine exemplare. Așezați la început în partea de sud a provinciei, germanii se vor răspândi cu timpul și în regiunile centrale ale Basarabiei.

De aceleași privilegii beneficiau bulgarii și găgăuzii, însă aceștia au fost scutiți de recrutare doar pentru 50 ani. Lor li s-a garantat libertatea cultului și a meseriilor. În plus, ei au obținut dreptul de a produce țuică fără vreo restricție. Până la 1827, în Bugeac au fost întemeiate 42 de colonii bulgărești și găgăuze. O creștere semnificativă a numărului acestor etnici s-a produs în urma războiului ruso-turc din 1828-1829 și a războiului Crimeei (1853-1856). La 1841, în 73 de colonii bulgare și găgăuze existau peste 64 mii locuitori (inclusiv români). În mâinile bulgarilor și găgăuzilor din cele trei județe din sud, în anul 1853, se aflau 527,6 mii desetine de pământ arabil.

Ștefan Purici

De la începutul anilor '30, regiunea Dunării a format o unitate administrativă separată, în circumscripția orașului Ismail. În fruntea districtelor populate de bulgari și găgăuzi (Ismail, Prut, Bugeac, Cahul) se afla un prefect, numit și salarizat de guvernul rus. Pe această cale, autoritățile țariste urmăreau să-și asigure un control mai strâns asupra situației de la gurile Dunării. Centrul vieții economice, culturale și religioase a zonei bulgărești era Bolgradul, iar al coloniilor găgăuze localitatea Comrat. Administrația locală era în întregime în mâinile coloniștilor. Aceștia și-au construit școli (în 1847 funcționau 83 de școli pentru bulgari), biserici, poduri, șosele etc. Autonomia, de care se bucurau bulgarii și găgăuzii, a fost păstrată și în timpul când o parte a Basarabiei de sud a fost realipită Moldovei; ea va fi respectată ulterior și de guvernele României Mari.

În urma politicii de colonizare, populația Bugeacului va crește de la circa 40 mii de locuitori, în anul 1812, la 297 642, în anul 1859. Sub impactul măsurilor administrative rusești, structura etnică a sudului Basarabiei era predominant neromânească. În februarie 1877, prefectul județului Ismail raporta primului ministru I. C. Brătianu că în acest județ locuiau doar 15% români față de 68% ruși și bulgari. În județul Bolgrad, locuitorii români încă mai erau majoritari, cu 57%, în timp ce bulgarii au atins deja cota de 43%. După reanexarea sudului Basarabiei la Rusia (1878), procesul de modificare a structurii etnice a zonei a continuat. Potrivit datelor ultimului recensământ rusesc din 1897, în Bugeac locuiau 704 436 persoane (români, ruși, ucraineni, bulgari, găgăuzi, germani, greci, evrei etc.).

Stimularea imigrației din interiorul Rusiei. Pe lângă implantarea unor elemente din afara Imperiului Țarist, autoritățile au promovat o politică de înlesnire a strămutărilor din guberniile rusești. În acest sens, țăranii statului (etnici ruși și ucraineni) vor primi câte 30 desetine de pământ, fiind scutiți de dări pentru trei ani. În anul 1823, la propunerea guvernatorului Voronțov, în Basarabia au fost strămutați, din guberniile centrale ale Rusiei, peste 20 mii de țărani. Aceștia au întemeiat circa 100 de localități, în special în județele Akkerman, Bender și Hotin. Țăranii statului și cazacii ruși aveau organe sătești specifice (camere, direcții districtuale ș. a.). În orașe, la fel ca și în guberniile centrale ale Rusiei, administrația era concentrată în дума orașenească, direcția orașenească și instanțele judecătorești ale stărilor sociale.

Autoritățile țariste au stimulat strămutarea în Basarabia a evreilor din interiorul Rusiei, precum și din Polonia sau Germania. În noua provincie

Istoria Basarabiei

rusească, ei se așezau mai ales în târguri (la 1897, orașele în care comunitățile iudaice aveau o pondere semnificativă erau Orhei – 57,9%, Soroca – 57,2%, Bălți – 56%, Hotin – 50,1%, Chișinău – 46,3% etc.). Țarul Nicolae I i-a scutit de impozite pentru doi ani, iar cei veniți în Basarabia din regiunile limitrofe (guberniile Podolia și Herson), obțineau asemenea scutire pentru cinci ani. Administrația rusească a încercat (ca și împăratul Austriei, Iosif al II-lea, în Bucovina) să facă din evrei și „lucrători de pământ”, înființând 16 colonii agricole evreiești. În scurt timp s-a constatat că locuitorii acestor colonii practicau comerțul, lăsând munca câmpului pe seama țăranilor creștini. Cedând în arendă ogoarele altor persoane, evreii făceau negoț cu vite, piei, lână, tutun ș. a. După un timp oarecare, ei au început să vândă proprietățile lor moldovenilor, plecând în orașe pentru a presta activități liberale. La 1856, în Basarabia locuiau 78 751 persoane de origine evreiască. Către mijlocul secolului al XIX-lea, comunitățile evreiești au construit marea sinagogă din Chișinău, o școală confesională și un spital.

Așezarea ucrainenilor în Basarabia a fost stimulată de înlesnirile acordate imigranților. Însă, țăranii din Galiția și Podolia, ca urmare a persecuțiilor religioase și a iobăgiei, se așezau în satele moldovenești, în special în cele din ținutul Hotinului, încă de la începutul secolului al XVIII-lea. Mai târziu, ucrainenii au venit ca lucrători agricoli, meseriași, funcționari, militari, preoți. Primul recensământ rusesc (1817) consemna că în ținutul Hotin românii alcătuiau populația majoritară absolută, însă imigrările vor schimba treptat structura etnică în detrimentul autohtonilor. În deceniile din preajma Primului război mondial, Banca țărănească (o instituție menită să sprijine dezvoltarea capitalistă a agriculturii) a încercat să colonizeze cu ucraineni teritoriul de-a lungul Prutului. În județele Akkerman și Hotin, ei au ajuns, în cele din urmă, să formeze o masă însemnată (23% în Akkerman și 53% în Hotin, în 1897) și să contribuie la asimilarea elementului românesc.

Consecințele politicii etno-demografice. Prin densitatea populației, Basarabia se deosebea pozitiv de multe alte regiuni ale imperiului. În anul 1863, în Rusia europeană, la o verstă pătrată revenea în medie 14 locuitori, în timp ce în Basarabia 33, iar în 1897 – 22 și, respectiv, 48 de persoane. Sporul demografic a avut implicații pozitive în dezvoltarea economiei provinciei, atât prin creșterea numărului de lucrători agricoli și industriali, a meseriașilor, negustorilor, funcționarilor, intelectualilor etc., cât și prin sporirea numărului total de contribuabili.

Ștefan Purici

Ca urmare a politicii etno-demografice, promovată cu asiduitate de autoritățile țariste, Basarabia își schimbă structura națională (**vezi tabelul nr. 1**). Dacă la 1817, românii constituiau peste 76% din totalul populației, iar neromânii circa 23%, ultimul recensământ țarist înregistra scăderea ponderii românilor sub 48%, aceștia transformându-se din majoritate absolută în majoritate relativă. Însă datele statistice, obținute de către funcționarii ruși în epoca unui absolutism cunoscut prin politica sa de rusificare și oprimare a naționalităților, nu pot fi privite ca veridice în totalitate. Astfel, în anul 1912, Nicolae Lașcov, în lucrarea aniversară, intitulată *O sută de ani de la trecerea Basarabiei către Rusia, 1812-1912*, constata: „Poporul cel mai vechi în Basarabia sunt moldovenii, după datele oficiale 48 la sută, în realitate moldovenii formează 70 la sută din toată populația”. Presupunând că un anumit număr de români știutori ai limbii ruse au fost trecuți la rubrica „ruși”, istoricul Alexandru V. Boldur a realizat niște calcule estimative, arătând că moldovenii ar fi putut reprezenta circa 52% din totalul locuitorilor ținutului. Recent, în baza unei analize critice a datelor recensământului de la 1897, cercetătorul Louis Roman² a ajuns la concluzia că, de facto, românii constituiau 55,1%, ucrainenii 18,04%, evreii 12,45%, rușii 6,72%, bulgarii și găgăuzii 4,68%, alții 3% din totalul populației.

Mult mai defavorabilă pentru românii basarabeni a devenit situația în mediul urban. Politica de colonizare a ținutului, privilegiile acordate unor etnii care se așezau în târgurile și orașele basarabene, rusificarea administrației și a vieții publice au făcut ca, la 1897, populația orășenească să fie constituită din 37,2% evrei, 24,4% ruși, 15,8% ucraineni și doar 14,2% moldoveni.

De asemenea, anumite mutații au survenit în structura confesională a Basarabiei. La sfârșitul secolului al XIX-lea, 84,36% dintre basarabeni erau ortodocși, 11,65% erau mozaici, 2,88% protestanți, 0,95% catolici, 0,13% reprezentanți ai altor culte creștine, 0,03% musulmani.

Evoluția structurii sociale. Modificări la fel de semnificative s-au produs în structura socială a provinciei. Astfel, la sfârșitul deceniului cinci al secolului al XIX-lea, autoritățile țariste au desființat categoria micii nobilimi, care era alcătuită din boiernași, mazili și ruptași. Aceștia au fost integrați în

---

² Louis Roman, *Populația Basarabiei în secolul al XIX-lea. Structura națională*, „Tribuna”, Săptămânal de cultură, 1993, nr. 12, p. 8-9.

Istoria Basarabiei

structurile sociale rusești ca nobili pe viață (boiernașii) și țărani liberi (mazilii și ruptașii).

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, populația Basarabiei se împărțea în câteva categorii sociale mai mari sau mai mici: 1) nobilimea; 2) clerul; 3) meșteșugarii; 4) răzeșimea; 5) țăranimea, stratificată în: a) mici proprietari funciari; b) țărani ai statului; c) țărani dependenți (boierești ori mănăstirești) și d) robi (țigani).

În Evul Mediu, stratul superior al societății era constituit din boieri care preferau să locuiască în orașe sau târguri, încredințând moșiile unor arendași sau administratori. La 1812, **nobilimea** în zona dintre Prut și Nistru era redusă numeric; multe familii s-au retras peste Prut în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812. Potrivit unui tabel întocmit cu ocazia alegerilor pentru adunarea regională a nobililor, din 1818, în provincie locuiau 145 de nobili. Dintre aceștia, majoritatea au fost înnobilați anterior anului 1806 și doar 18 persoane au dobândit calitatea respectivă după anexare. După alte date, către 1821, în Basarabia existau 275 familii de nobili, din care 247 românești și 28 de alte origini etnice. În anul 1828, autoritățile țariste, garantând vechile „privilegii a Moldaviei”, au acordat boierilor basarabeni drepturile nobilimii ruse.

Pentru a atrage boierimea românească de partea noii stăpâniri, autoritățile țariste au acordat importante suprafețe funciare în Basarabia și Transnistria unor nobili moldoveni care au trecut în serviciul administrativ sau militar rusesc. De remarcat este faptul că nobilii basarabeni autohtoni erau proprietari ai unor terenuri întinse și până la anexarea ținutului la Rusia, administrația țaristă răsplătind fidelitatea unora dintre aceștia prin completarea posesiunilor lor cu terenuri rămase libere în urma plecării turcilor și a strămutării tătarilor. Spre exemplu, boierul Cantacuzino a primit peste 10 700 desetine de pământ, boierului Sturdza i s-au repartizat 12 300 desetine, Balș a obținut 18 700 desetine, iar Catargi 24 000 desetine de teren agricol. Drept urmare, boierul Ioan Balș, de pildă, avea, în diverse zone ale provinciei, în jur de 160 000 desetine de pământ.

La 1912, din totalul de 468 de nobili, 137 erau de origine veche moldovenească, 133 de persoane erau nobili veniți din diverse părți ale Rusiei și din străinătate, iar 198 erau basarabeni (români, ruși etc.) care au

Ștefan Purici

dobândit calitatea de nobil prin îndeplinirea funcțiilor de stat³. Deci, către sfârșitul dominației rusești, cei mai mulți nobili (69%) obținuseră titlul de la autoritățile țariste, devenind, alături de unii reprezentanți ai vechilor familii de boieri moldoveni, destul de loiali acestei stăpâniri.

Clerul basarabean va alcătui o categorie socială privilegiată, fiind scutit de orice dări către stat, de impozit pe vie, oi și albine. Comuna sau moșierul erau obligați să dea gratuit parohului semințe și pământ pentru arătură, teren pentru fânaț etc. Numărul reprezentanților clerului a variat de la un an la altul. De pildă, în 1822, în eparhia Basarabiei (din care a făcut parte, până la 1838, și zona dintre Nistru și Bug) funcționau 31 protopopi și 1 604 preoți; în anul 1851, 41 protopopi și 1 009 preoți; în 1858, 24 protopopi și 879 preoți.

Meșteșugarii – ca o categorie socială distinctă – s-au afirmat încă în perioada administrației moldovenești (secolele XVII-XVIII), când numărul lor a sporit continuu, ei devenind tot mai legați de piață. Meșteșugarii rurali reprezentau, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în jur de 40% din totalul meseriașilor basarabeni. În pofida dominației relațiilor feudale, sub stăpânirea țaristă numărul meșteșugarilor în mediul urban a crescut, în intervalul 1828-1852, de 3,6 ori (**vezi tabelul nr. 4**). Sporirea numerică a acestei categorii sociale în târguri și orașe s-a datorat fenomenului de abandonare de către țărani și meseriași a satelor, precum și imigrării din afara provinciei. În orașe, au fost organizate bresle, al căror număr a crescut continuu datorită diversificării meseriilor. Dacă, la 1813, în Chișinău, erau șase bresle, în anul 1861 numărul lor se ridică la peste 40.

Un grup aparte al populației rurale îl alcătuiau **răzeșii**, care trăiau pe pământuri proprii, mai ales în județele Chișinău, Orhei, Soroca, Bălți, Bender și Hotin (în anii '50 ai secolului al XIX-lea, ei constituiau peste 12% din toată populația rurală a Basarabiei). Administrația țaristă înregistra, la 1817, 148 de sate răzeșești, cu circa 10 000 familii (aproximativ 50 000 persoane). În posesia lor se aflau 152 mii desetine de pământ. Proprietățile răzeșilor s-au aflat sub o presiune dublă: sub cea a statului, cu impozitele și dările sale, și sub cea a moșierilor sau mănăstirilor, dornici să-și extindă posesiunile. La mijlocul secolului, în 155 de localități răzeșești locuiau 43 968 răzeși, care dețineau 132 449 desetine de pământ. Autoritățile nu

---

³ Potrivit cercetărilor realizate de Gheorghe Bezviconi (*Boierimea dintre Prut și Nistru*, vol. II, București, 1943), la sfârșitul stăpânirii țariste, din 467 de familii, 162 erau românești și 305 străine.

Istoria Basarabiei

erau interesate în luarea unor măsuri eficiente contra depozitării răzeșilor de către moșieri sau diverse instituții. De pildă, în anii 1832-1861, Judecătoria Regiunii a respins 25 din cele 26 de apeluri înaintate în instanță de către reprezentanții răzeșilor. Către 1861, 34,3% din răzeșii Basarabiei își pierduseră proprietățile, trecând în categoria țăranilor. Dacă, inițial, unei familii de răzeși îi revenea în medie 3,8 desetine de pământ, la 1861 doar 2,1 desetine.

Țărănimea nu era omogenă sub aspect social. Cea mai numeroasă categorie era constituită din țăranii liberi, care, de regulă, arendau terenuri de la marii proprietari. Ei trebuiau să plătească impozite statului și desetina moșierului. Țăranii clăcași trăiau pe pământurile moșierilor și mănăstirilor. La mijlocul anilor '30, această categorie număra 476,5 mii de persoane, iar la începutul deceniului șase circa 600 mii. Pe pământurile statului trăiau țăranii statului și coloniștii. La mijlocul anilor '30, aceste categorii numărau circa 140 mii persoane, iar peste două decenii deja 204 mii. Ca grup social, țăranii statului (circa 10% din totalul populației, la începutul anilor '60) au apărut după anexare, atât prin stimularea imigrărilor din afara Basarabiei, cât și a strămutării unei părți a țăranilor moldoveni din județele din nord și centru în sudul provinciei. Locuitorii de pe proprietățile statului beneficiau de o mai mare libertate economică și socială decât țăranii așezați pe pământurile moșierilor. Dacă la 1812, în Basarabia numărul țăranilor statului era infim, la 1856 în această categorie se încadrau 74 267 persoane. Suprafața de pământ repartizată țăranilor statului se cifra, în anul 1846, la 356 806 desetine.

Pe domeniile statului au existat condiții prielnice pentru constituirea burgheziei rurale: pământ suficient, impozite relativ mici, administrare autonomă a gospodăriei, apropiere geografică de porturi și căi de comunicații etc. Nu este surprinzător faptul că, în anul 1847, la expoziția agricolă din Chișinău, din cei 200 de participanți, 187 erau țăranii ai statului, proprietari ai unor gospodării destul de mari, care foloseau unelte de muncă perfecționate, tehnici agricole avansate și semințe de înaltă calitate.

Țiganii basarabeni erau împărțiți în două grupe: țigani ai coroanei, aflați în proprietatea administrației provinciei, și țigani aflați în proprietatea boierilor ori a mănăstirilor. Conform *Așezământului de constituire a oblastii Basarabia*, din 1818, primii plăteau o dare către stat (dajdia), iar ceilalți executau diverse munci și obligații doar pentru proprietarii lor. Din 1848, și aceștia din urmă au fost supuși impozitării: 95 copeici în argint plăteau țiganii de pe lângă curte și 30 copeici în argint cei care lucrau pământul.

Ștefan Purici

Ca urmare a politicii demo-sociale a administrației țariste, la începutul deceniului șapte, nobilimea (1,2% din totalul populației provinciei) stăpânea 64,7% din totalul suprafeței funciare, clerul (2,1%) era proprietarul a peste 6,9% de terenuri, răzeșii (12,3%) stăpâneau doar 5,3% din suprafețele agricole ale regiunii, coloniștii (12,7%) dețineau aproape 12% din suprafața agricolă, iar țăranii statului (9,7%) se aflau în posesia a 8,1% din pământul Basarabiei.

Către începutul secolului al XX-lea, în urma stabilizării procesului de redistribuire a proprietăților particulare, în județele din nord predomina marea proprietate, iar în cele din sud, supuse colonizărilor, cea țărănească (**vezi tabelul nr. 5**). Din punct de vedere a suprafețelor de teren aflate în posesia diverselor categorii de mici proprietari, cei mai îndestulați cu pământ erau foștii coloniști. Astfel, la o familie de coloniști revenea în medie 15,4 desetine, țăranii împrumăriți pe pământurile statului aveau 6,75 desetine, răzeșii 5,05 desetine, iar țăranii împrumăriți pe moșii boierești 4,13 desetine.

Structura populației după ocupații. La 1897, din cei 1 935 412 locuitori ai ținutului, 293 332 erau așezați în localități urbane, iar 1 642 080 în cele rurale. Cea mai mare parte a populației (75,7%) practica cultivarea cerealelor și creșterea animalelor. Industria și meseriile ofereau un loc de muncă pentru 7% din locuitorii Basarabiei, iar comerțul pentru 6,3%. În domeniul prestării serviciilor activau 4,4% basarabeni, în timp ce transporturile ofereau un loc de muncă doar pentru 1,1% din locuitorii provinciei. La manufacturile basarabene, 25% dintre lucrători erau veniți din alte zone ale Imperiului Țarist, iar la întreprinderile industriale această categorie de salariați depășea 50%, fenomen ce a avut implicații majore în viața social-politică a ținutului.

Astfel, putem constata că, după un secol de dominație rusească, Basarabia și-a modificat semnificativ imaginea etnică și, într-o anumită măsură, conținutul structurii sociale. În pofida faptului că administrația țaristă n-a fost în stare să creeze un suport etno-social durabil pentru stăpânirea rusească, românii basarabeni au avut de depășit, pe calea emancipării naționale, serioase obstacole create în urma aplicării măsurilor sociale și demografice guvernamentale.

IV. IDENTITATEA NAȚIONALĂ ROMÂNEASCĂ (1812–1860)

Printre principalele obiective ale politicii țariste în Basarabia s-a numărat cel referitor la anihilarea identității originare a provinciei dintre Prut și Nistru. Autoritățile rusești au fost nevoite să constate, spre surprinderea lor, că anexarea unei părți a Moldovei a provocat opoziția nu numai a boierimii și clerului, ci și a țărănimii, speriată de posibilitatea înrăutățirii statutului său social-economic. Nobili, preoți, săteni – cu sutele – și-au căutat refugiu în Moldova de peste Prut, preferând „jugul” turcesc celui creștin. Cu scopul de a împiedica emigrarea populației, administrația rusească a anunțat, la sfârșitul anului 1812, că dincolo de râu bântuiește ciuma, instituind carantină pe malul Prutului și interzicând orice comunicație cu Moldova. Pentru o mai mare putere de convingere, autoritățile țariste au apelat la serviciile Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni. Acesta a elaborat o circulară, prin care înștiința clericii și enoriașii că în Basarabia nu se va introduce iobăgia și că în provincie se va menține „o cârmuire din nația voastră și în limba voastră”. Pe de altă parte, el a solicitat reprezentanților administrației rusești să nu-i „batjocorească” și „înjosească” pe românii basarabeni.

Opoziția elitelor autohtone. Având în vedere gravitatea situației, într-o primă etapă, autoritățile țariste au încercat să menajeze sentimentele și interesele diverselor categorii sociale din Basarabia. Însă trimișii guvernului în ținut, conștienți de obiectivul final al Petersburgului, urmărind obținerea unor merite în fața superiorilor lor, au accelerat procesul de integrare și asimilare a provinciei în cadrele imperiului. În condițiile restrângerii libertăților, suprimării vechilor legi și obiceiuri, îndepărtării din funcții a dregătorilor moldoveni, la începutul lunii iunie 1814, boierimea nemulțumită a adresat țarului un memoriu. După ce au prezentat situația nefericită în care a ajuns populația autohtonă, nobilii români au solicitat monarhului: a) să nu fie „înstrăinați” de legile moldovenești, până în momentul în care cârmuirea provizorie nu va fi înlocuită de una „ce va respecta legile noastre”; b) Mitropolitul să fie „ca pe vremuri, de la începutul Moldovei, și mai-marele bisericii, și primul om la județ, întrucât

Ștefan Purici

aceasta este o lege pământească în Moldova”; c) să fie numit un guvernator civil „dintre moldovenii get-beget, un bărbat credincios Măriei tale imperiale, care cunoaște familiile boierești, obiceiurile și legile noastre și țările vecine nouă”. Cei 54 de semnatari ai memoriului au indicat și omul potrivit pentru funcția de guvernator civil în persoana generalului-maior Ilie Catargi. De asemenea, în aceeași perioadă, și locuitorii Chișinăului au adresat o plângere autorităților în legătură cu comportamentul șefului poliției, rus de origine, care, „neștiind limba moldovenească” și ignorând legile pământului, „cu mare necinste ne dau afară”, soluționând litigiile în detrimentul autohtonilor.

În urma unor asemenea plângeri și presiuni din partea elitelor basarabene, dar și a numeroaselor memorii ale oamenilor de rând, în anul 1816, țarul Alexandru I s-a văzut nevoit să-l înlocuiască pe Harting din funcția de guvernator și să promită solemn respectarea vechilor „obiceiuri și drepturi”.

În anii următori, opoziția față de procesul de deznaționalizare a continuat. Astfel, în anul 1819, la tribunalul județean din Cetatea Albă, doi din cei trei membri ai completului de judecată au refuzat categoric să vorbească, să semneze procesele verbale și să efectueze cercetări în limba rusă. Reacția autorităților a fost lipsită de echivoc: funcționarii respectivi au fost disponibilizați și înlocuiți cu persoane loiale regimului țarist.

Întărirea sentimentelor românești. Deși, în spațiul dintre Prut și Nistru, anul 1821 n-a fost marcat de mișcări de genul acelor din Țara Românească, basarabeni s-au aflat, încă din anii premergători declanșării mișcării lui Tudor Vladimirescu, sub influența ideologiei revoluționare eteriste, iar din primăvara lui 1821 și sub a acelei naționale românești, alimentată de cele câteva mii de moldoveni din dreapta Prutului care s-au refugiat în Basarabia. Chișinăul a fost, alături de Brașov, Sibiu și Cernăuți, unul dintre cele mai importante centre ale emigrației românești din Principate. Aici și-au găsit refugiul principele Mihail Șuțu, familiile Rosetti și Moruzi, vistiernicul Gheorghe Roznovanu, postelnicii Ioan Schina, Dimitrie Statachi, frații Plaghino și Iacovachi Rizo, boierii Mano, Mavrogheni, Varlam, Ghica ș. a. Capitala ținutului a devenit „un rezervor de prinți și de boieri”. În Basarabia s-au refugiat scriitorii moldoveni Alecu Beldiman, Costache Conachi, Gheorghe Asachi, tânărul Costache Negruzzi. Conviețuirea moldovenilor și muntenilor cu basarabeni a condus la inițierea sau restabilirea unor relații strânse și la un viu schimb de idei și opinii privind diverse probleme politice și naționale: „La fiecare pas se

încingeau discuții asupra chestiunilor grecești (...) Moldovenii în general doreau succes turcilor și se bucurau din toată inima când se tăia capul fanarioșilor, deoarece în fiecare din ei vedeau pe viitorii lor domnitori”.

Cimentarea conștiinței naționale s-a produs nu doar pe calea dezbaterilor și discuțiilor amicale între elitele românești din Principate și cele din Basarabia; un rol important l-a jucat literatura laică și religioasă în limba română care, în lipsa unui mesaj politic, era acceptată de cenzura țaristă spre a fi introdusă în provincie. De pildă, în timpul războiului ruso-turc din 1828-1829, Grigorie Dascălul, Mitropolitul Țării Românești, exilat de autoritățile țariste în Basarabia, a adus și a lăsat în ținut câteva sute de cărți bisericești românești.

Referitor la nivelul conștiinței naționale în rândul indigenilor, fostul viceguvernator F. Vighel, în *Memorii*-le sale, menționa că, la mijlocul anilor '20, „nimeni dintre ei (nobilii basarabeni – n. n.) nu posedă limba rusă și n-a manifestat interes de a vedea Moscova sau Petersburgul; din vorbele lor se poate constata că, pentru ei, nordul nostru e o țară sălbatică (...) Nobilii se consideră conducători ai poporului și țin mult la naționalitatea lor”. În perioada 1820-1828, potrivit datelor organelor de poliție, pentru opinii privitoare la reunirea Basarabiei cu Moldova, au fost puși sub supraveghere numeroși români basarabeni (Ignatie și Manole Chioru, Anastasie Ciolac, Iancu Schina, Costache Țigară ș. a.).

În pofida eforturilor autorităților țariste de a anihila influența cultural-politică a Principatelor Române asupra locuitorilor Basarabiei, acest obiectiv nu a fost atins în totalitate niciodată. Germanul J. Kohl, care, la sfârșitul anilor '30, a întreprins o călătorie în Europa de Sud-Est, nota că boierii basarabeni, un Balș, cel mai bogat proprietar basarabean, un Sturdza, o Catincă Ghica primesc gazete din Iași, „disprețuiesc Chișinăul pentru Iașul strămoșilor și pentru noua minune modernă a Odesei”. Totuși, au început să apară unii moșieri care căutau să-și cumpere portrete ale împăratului, cât mai mari, fiind gata să cheltuiască sume importante pentru a avea „norocul” de a-l vedea pe țar. În ciuda desființării, la 1828, a autonomiei provinciei, legăturile cu centrul imperiului, ce se intensifică treptat, nu erau încă prea strânse. Ținutul își trăia propria lui viață, conservându-și pentru câteva decenii o pronunțată identitate românească.

Chestiunea limbii române. După desființarea autonomiei provinciei, Alecu Leonard, mareșalul interimar al nobilimii basarabene, plecând de la realitatea că majoritatea locuitorilor ținutului nu cunoaște limba rusă, i-a solicitat, în anul 1829, contelui Voronțov, guvernator general al Novorosiei

Ștefan Purici

și Basarabiei, aprobarea efectuării tuturor lucrărilor de administrație și judecată în limba română, precum și revenirea la legile și obiceiurile naționale. „E cu neputință și nici nu se cuvine a înfăptui toate lucrările în limba moldovenească”, a răspuns guvernatorul. Drept urmare, unii dintre boierii nemulțumiți au părăsit Basarabia, stabilindu-se în Moldova de peste Prut. Pentru a nu provoca un nou conflict cu nobilii basarabeni, Voronțov a cerut asentimentul guvernului ca populația ținutului să aibă dreptul de a prezenta instituțiilor de stat cereri, acte și explicații în limba română, precum și dreptul de a încheia contracte și alte înțelegeri în aceeași limbă.

La sfârșitul anului 1831, în cadrul consfătuirii cadrelor didactice din județul Hotin, participanții s-au pronunțat pentru instruirea copiilor în limba lor maternă, apreciind că învățământul în limba rusă determină abandonul școlar și rezultate proaste la învățătură. Totuși, în anul 1834, autoritățile țariste au dispus înlăturarea limbii române din lucrările de secretariat în cadrul instituțiilor de stat. Abia în anul 1836 a apărut legea *Despre înlesniri pentru locuitorii Basarabiei, care nu știu limba rusă*, prin care se institua o perioadă de tranziție de șapte ani pentru trecerea completă la limba rusă. Legea prevedea ca, în afaceri penale, petițiile și declarațiile să fie permise în limba română, iar cercetările să fie realizate în limba cea mai bine cunoscută anchetatului sau martorului. În chestiuni civile, petițiile, actele, declarațiile urmau a fi prezentate în limba română, cu traducere în limba rusă. Contractele se vor elabora și semna în două limbi (pe verso în limba română). După expirarea celor șapte ani (1843), chiar și petițiile urmau a fi prezentate exclusiv în limba rusă.

Eforturile autorităților nu au avut un succes imediat. Astfel, scriitorul polonez S. Kraszewsky, care a avut ocazia să facă o vizită în Basarabia după încheierea oficială a perioadei de tranziție, menționa că în Chișinău „populația dominantă, precum și limba pe străzi erau moldovenești”. Potrivit rapoartelor oficiale, în anul 1839, în capitala provinciei, activau niște „boieri moldoveni cu devotament pentru națiune”, iar la 1845 și 1847, nobilii basarabeni au încercat să obțină aprobarea pentru editarea unei gazete cu un titlu semnificativ – «Românul».

În anul 1841, nobilimea basarabeană a făcut noi demersuri în vederea asigurării instruirii elevilor în limba maternă. S-a solicitat angajarea profesorilor de limbă română pe lângă fiecare școală județeană, editarea unor manuale în limba autohtonilor sau aducerea lor din Moldova și Țara Românească. Datorită acestor demersuri, precum și petițiilor înaintate de către oamenii de rând, în 1842 administrația țaristă a consimțit la

înființarea unor școli parohiale cu predare în limba română. Această limbă a fost introdusă, din toamna aceluiași an, în școlile județene.

Totuși, schimbarea generațiilor și duritatea politicii rusești făceau, în mod firesc, ca tot mai mulți boieri români să se adapteze standardelor impuse de tradițiile politico-culturale rusești.

Rezistența lumii rurale. Spre deosebire de nobilime, țărănimea a rămas indiferentă față de limba și cultura rusă. Țăranii locuiau suficient de departe de administrația rusificatoare a centrelor urbane, iar în bisericile pe care le frecventau slujba se oficia în limba română. Sătenii nu citeau ziare și reviste rusești și priveau cu reticență școlile în care obiectele se predau într-o limbă pe care nu o înțelegeau. Interesul lumii satelor pentru cunoștințe sau tradiții era satisfăcut în mare măsură de tipăriturile românești (de cult, didactice, lectură religioasă, educație sanitară etc.) care au circulat într-un număr relativ mare (cu mult peste o mie de titluri) în Basarabia secolului XIX. Trebuie să remarcăm faptul că limba acestor tipărituri era una românească curată, fără neologisme, lucru care, alături de cvasiisolarea de limba română din Principate și, ulterior, din România, explică particularitățile graiului basarabean.

Absența unui progres evident pe calea rusificării populației basarabene se explică și prin conservatorismul lumii rurale, sătenii fiind prea puțin receptivi tendințelor de schimbare a obiceiurilor, tradițiilor și ierarhiilor comunitare. Satele basarabene au reprezentat rezervorul în care s-au păstrat și s-au dezvoltat tradițiile folclorice naționale (obiceiuri, datini, balade, cântece haiducești, colinde, cântece de nuntă etc.). Adeseori, respectul pentru tradiție, persistența în realizarea unor obiceiuri seculare erau manifestări inconștiente (sau la nivelul subconștientului) de rezistență în fața deznaționalizării. De pildă, semnificația național-culturală a doinei românești a fost evidențiată de Pavel Crușevan, publicist și militant basarabean al extremei drepte rusești, care constata: „Da, *Doina* este cântecul fatal al basarabeanului. În doină se aude plânsul aceluia păstor care, în fiecare societate, întruchipează spiritul omenesc. Și acest păstor deplânge soarta turmei sale de oi pierdute sau, mai exact, a turmei sale de basarabeni pierdute”.

Impactul evenimentelor internaționale. Dacă pe plan intern, statutul etno-politic al românilor basarabeni se înrăutățește în mod progresiv, evenimentele internaționale au venit în sprijinul fenomenului de conservare și dezvoltare a identității românești. În urma înfrângerii Rusiei în Războiul Crimeei și a conștientizării necesității aplicării unor reforme

Ștefan Purici

radicale în vederea înlăturării handicapului social-economic rusesc, țarul Alexandru al II-lea (1855-1881) a promovat o politică de îndepărtare a tarelor lumii feudale. În această perioadă, când în Rusia s-a produs o anumită deschidere spre liberalism, elita intelectuală basarabeană a obținut posibilități mai largi de a lua cunoștință cu operele unor personalități de valoare europeană. Astfel, în Basarabia au pătruns lucrări ale ilumiștilor francezi Voltaire, Rousseau, Montesquieu, ale democratului moldovean Alecu Russo. Evident, asupra vieții publice au exercitat o mare influență scriitori și filosofi din Rusia ca: A. N. Radișev, G. P. Derjavin, N. I. Turghenev, V. G. Belinski, A. I. Herțen, T. G. Șevcenko ș. a., care, prin intermediul operelor lor, revendicau modernizarea și democratizarea societății ruse.

Schimbările sociale și politice radicale din Principate din anii '40-'50 și unirea Moldovei cu Muntenia au stimulat noi speranțe în rândul românilor basarabeni. Charles Tissot, consulul Franței la Iași, arată că, în Basarabia, unirea țărilor române și domnia lui Cuza, numit în familiile nobililor de aici *Rege*, provocau un entuziasm care nu exista „nici în primul nici în celălalt din cele două Principate”. La 18 martie 1864, consulul francez raporta că elitei politico-sociale a Basarabiei – ca și celei din alte provincii ale Imperiului Țarist – i s-a cerut să se pronunțe cu privire la dimensiunile sacrificiilor pe care este dispusă să le facă în favoarea guvernului rus. Răspunsul nobilimii basarabene a fost extrem de sugestiv: „Deși **Basarabia fusese separată de România fără a fi consultată voința sa și deși toate sentimentele sale rămăseseră atașate străbunei sale patrii**, ea își va împlini totuși obligațiile față de Împărat (subliniat în original - n. n.)”.

În același timp, în mentalitatea elitei indigene s-a produs o schimbare de o mare importanță. Același Ch. Tissot constata că basarabeni nu se mai mulțumesc să nu devină slavi, ca până atunci, ci „tind energic să redevină români”. Rezistența pasivă, inerția de altă dată erau înlocuite cu „mișcare generală care nu așteaptă decât anumite circumstanțe pentru a se traduce în fapte”. Însă Imperiul Rus era încă prea puternic, iar românii prea slabi, pentru ca ideile și dezideratele naționale să poată fi transpuse în acțiuni hotărâte.

V. EVOLUȚIA AGRICULTURII (1812–1918)

Reglementări fiscale și juridice. În timpul administrației moldovenești și al dominației țariste, principala ocupație a populației basarabene a fost cultivarea cerealelor și creșterea animalelor. În provincia anexată, țarismul n-a îndrăznit să introducă iobăgia, urmărind chiar stabilirea raporturilor dintre țărani și proprietarii de pământ în anumite limite legislative, pornind de la legile moldovenești. *Așezământul* de la 1818 stipula că „țărani sau sătenii pe temeiul de mai înainte își vor păzi dreptățile **a nu atârna persoana lor de la stăpânitorii pământului** pe carele se află ei locuind”. Tot aici erau trecute obligațiile sătenilor „ce cuprind: a) plata de fiecare familie în bani câte un galben, iar de la burlac câte jumătate de galben; b) darea dijmei sau a zecea parte din pâine în greutate, așisderea și din fânul ce vor face și vor aduna ei; c) plata goștinei pe oi; d) plata desetinei pe stupi și rămături; e) plata vădrăritului, dijma sau a zecea parte din vinul ce vor face din vii și din poamele ce vor strânge din livezi; f) plata pogonăritului pe semănăturile de tutun”. În anul 1817, a fost fixată valoarea impozitelor pe care trebuiau să le plătească familiile țărănești și răzeșești: 4,5 parale goștina; 8 parale desetina; 4 parale de vadră, vădrăritul; 1,5 lei de pogon, pogonăritul. Acestea erau mai mici decât în perioada moldovenească.

În aceste condiții, țărani au început să manifeste o anumită încredere în noua stăpânire. În anul 1823 sistemul de impunere a fost revizuit în sensul majorării taxelor. Astfel, dijma, goștina, pogonăritul și vădrăritul erau înlocuite cu un impozit unic în valoare de 2 ruble și 10 copeici (aproximativ 4 lei și 10 parale). O nouă reglementare fiscală s-a produs în 1834, când au fost fixate noi valori ale impozitelor și taxelor către stat: 10 ruble, în asignate*, birul de fiecare familie; dările comunală și publică 4 ruble 65 copeici, în asignate. În total, țăranul sau răzeșul avea de plătit 4 ruble 90 copeici, în argint. Către 1861, țăranului i-au fost fixate impozite în valoare de peste 12 ruble în argint, iar răzeșului 16 ruble 30 copeici.

---

* O rublă, în asignate, era echivalentă cu circa 0,5 ruble în argint.

Ștefan Purici

Majorarea impozitelor și practica eludării prevederilor legale privind obligațiile țăranilor au provocat nemulțumirea și chiar emigrarea sătenilor basarabeni. Din acest motiv, guvernul rusesc a fost nevoit să adopte, în anul 1834, *Regulamentul cu privire la țăranii dependenți*. Potrivit acestui ucaz, proprietarii au fost obligați să încheie, benevol, cu țăranii de pe moșiile lor niște convenții agricole; acestea trebuiau să specifice drepturile și datoriile părților semnatare. Totuși, mulți moșieri și arendași neglijau prevederile *Regulamentului*, urmărind sporirea obligațiilor țăranilor. Pentru a înlătura deficiențele, în anul 1846 administrația țaristă a elaborat legea privind *Contractul normal* și a introdus un model de convenție agricolă. Modelul a fost tipărit în limbile rusă și română și difuzat în lumea satelor. Potrivit *Contractului normal*, țăranii urmau să primească de la proprietari următoarele loturi: 4 desetine primea țăranul care nu avea animale de muncă; 5,5 desetine cel care avea o pereche de boi; 8 cel cu două-trei perechi de boi; 13,5 țăranul cu patru și mai multe perechi de boi. Raportată la prevederile legii lui Alexandru Moruzi, din anul 1805, situația sătenilor va deveni mai precară (vezi **tabelul nr. 6**). În raport de mărimea lotului a fost stabilit numărul de zile de boieresc. Țăranii care nu aveau animale trebuiau să lucreze stăpânului 12 zile, iar ceilalți până la 28 de zile. Normele unei zile de boieresc erau următoarele: aratul a 1 ha de teren cultivat sau 0,7 ha țelină; seceratul, legatul și transportarea la locul treieratului a snopilor de pe o suprafață de 0,4 ha; cositul, uscatul, greblatul și adunatul în căpițe a fânului de pe o suprafață de 0,4 ha; prășitul porumbului de pe o suprafață de 0,5 ha. Drept urmare, țăranul avea de lucrat nu mai puțin de 52 de zile pe an.

Calmul social relativ, colonizarea masivă a provinciei și afirmarea treptată a relațiilor de piață au înlesnit extinderea suprafețelor de pământ arabil pentru cultivarea cerealelor, viței de vie, legumelor etc., precum și sporirea volumului producției. De pildă, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, suprafața terenurilor cultivate cu viță de vie a crescut de peste 2,5 ori, iar producția de vinuri de peste 3 ori. Recolta globală de cereale s-a mărit de la 700 mii cverte, în anul 1814, la 4,5 milioane cverte în ajunul Războiului Crimeei. Dacă în anii '30 se exportau anual din Basarabia în jur de 300 mii cverte de cereale, în anii '60 volumul se ridică la circa 970 mii cverte. Majoritatea cerealelor livrate pe piață provenea din gospodăriile moșierilor și coloniștilor și doar cantități nesemnificative din gospodăriile țărănești.

Reforma agrară. Înfrângerea suferită de Imperiul Țarist în Războiului Crimeei a demonstrat încă o dată înapoierea Rusiei față de Occident. Noul țar, Alexandru al II-lea, s-a văzut obligat să inițieze o politică de reforme menite să înlăture decalajul economic și social față de țările avansate. Cea mai importantă reformă a fost cea agrară (1861), prin care în Rusia s-a pus capăt iobăgiei, iar țăranii au fost împroprietăriți.

Conform noii legi agrare, pământul rămânea în proprietatea moșierului, însă acesta era obligat să ofere țăranilor loturi, denumite «nadeluri»*. Pentru terenul primit, țăranul era obligat să lucreze pământul moșierului sau să-i plătească bani. Țăranul avea dreptul să cumpere pământul pe parcursul a doi ani, devenind astfel proprietar. În perioada în care «nadelul» nu era răscumpărat, țăranul rămânea dependent de moșier, fiind trecut la categoria „obligat provizoriu” (временно-обязанный). Modul de răscumpărare era următorul: pentru lotul dat țăranului, moșierul obținea un împrumut de la stat pe care săteanul trebuia să-l achite în vistieria statului într-un termen de 49 ani. Când lotul trecea în stăpânirea moștenitorilor, el putea fi parcelat cu condiția de a nu fi mai mic de 1/4 din întregul teren primit la împroprietărire. Pentru aplicarea reformei au fost constituite Oficii guberniale pentru chestiunile țăărănești (Губернское присутствие по крестьянским делам) și instituția de arbitri comunali (мировой посредник). Spre deosebire de Rusia, în Basarabia reforma agrară a fost aplicată în câteva etape, între anii 1861-1875 (vezi capitolul *Reformele*).

Consecințele reformei. Pentru o anumită perioadă, împroprietărirea țăranilor moldoveni, deși mai mică decât împroprietărirea coloniștilor bulgari ori germani, a satisfăcut mulțimea și a dat posibilitate și românilor să-și întemeieze gospodării solide. Cu timpul, prin divizarea proprietăților, situația s-a înrăutățit. În ultimul deceniu al stăpânirii rusești, în Basarabia erau peste 100 mii țărani care dețineau cel mult 1 ha de pământ. Altele 200 mii de familii aveau în medie 3,5 ha și numai 150 mii săteni stăpâneau peste 8 ha de pământ. La mijlocul primului deceniu al secolului XX, în medie, unei familii de țărani autohtoni îi reveneau 4 desetine, de răzeși 5,3, de țărani ai statului 9,6, iar foștilor coloniști 16,3 desetine. Măsurile luate în preajma războiului mondial privind împroprietărirea sătenilor prin intermediul Băncii Țărănești, n-au schimbat în bine starea țăranilor indigeni, ele aplicându-se mai cu seamă pentru noi colonizări cu ruși și ucraineni.

Ștefan Purici

În urma aplicării reformei agrare s-a modificat raportul între proprietatea mare și cea mică, aceasta din urmă ridicându-se de la circa 32% (1861) la 45,5% (1910), din totalul proprietăților. Pe județe, media era destul de diferită: de la 22%, în județul Hotin, până la 73,2%, în Cetatea Albă. Din întreaga suprafață însămânțată, proprietatea țărănească constituia 55,4% și producea 47,3% din recolta totală. Marii proprietari dețineau circa 45% din terenurile însămânțate și recoltau aproape 53% din producția agricolă totală. După suprafețele arabile, culturile dețineau următoarea pondere: porumbul 30,4%, orzul 23%, grâul de toamnă 18,2% și cel de vară 15,5%, secara 8,8%, ovăzul 3,2%, iar cartoful doar 0,6%. Țăranii cultivau, de regulă, pentru consum propriu, porumb, secară, orz și, într-o măsură neînsemnată, grâu. În nordul provinciei, terenurile cu porumb dețineau o pondere de circa 60% din toate suprafețele însămânțate.

Pe de altă parte, în rândul sătenilor avea loc un important și îngrijorător proces de pauperizare. La sfârșitul secolului al XIX-lea, Basarabia se situa pe primul loc în Rusia după numărul de țărani fără de pământ (23% din totalul gospodăriilor țărănești). Situația era și mai gravă în județele în care românii reprezentau majoritatea covârșitoare a populației: Bălți (34,1%), Soroca (39,5%), Hotin (43,2%) etc.

Evoluția economiei rurale la hotarul secolelor XIX-XX. Absența iobăgiei și reforma agrară au stimulat includerea agriculturii Basarabiei în sistemul relațiilor de piață. Deja la 1868, 14% din moșieri foloseau munca salariată a țăranilor. În anul 1906, țăranilor li s-a permis ieșirea cu proprietatea lor din obștea sătească (în care erau cuprinși, în general, rușii și ucrainenii) fapt ce va stimula pătrunderea relațiilor capitaliste în agricultură. În urma stratificării sociale, multe gospodării țărănești s-au transformat în ferme agricole. Volumul producției cerealiere de la începutul secolului al XX-lea era de aproape cinci ori mai mare decât cel din anii '70 și constituia 940 mii tone, iar în anii favorabili chiar 1,5 milioane tone. În anul 1898, din întreaga suprafață a Basarabiei (4,1 milioane de desetine), partea cultivată era de 1,92 milioane desetine, din care culturile cerealiere ocupau 1,8 milioane, viile 70.000, legumele 30.000, livezile 20.000 de desetine.

Un impact negativ asupra economiei agrare a Basarabiei l-au avut

Istoria Basarabiei

prevederile acordului comercial din anul 1904, încheiat între Rusia și Germania. Potrivit acestuia, au fost stabilite taxe vamale foarte mari pentru grâul, secara, făina, uleiul vegetal, exportate din Rusia în Germania, și taxe scăzute pentru țărâțe, macuh, orz. Adaptându-se cerințelor pieței internaționale, moșierii și țăranii au început să reducă suprafețele însămânțate cu cereale alimentare rentabile (grâu, secară) și să le mărească pe cele cu orz. Între anii 1905-1914, în Basarabia, suprafața cultivată cu grâu de toamnă s-a redus cu 13%, cea ocupată de secara de toamnă cu 24%, în schimb cea cu orz a crescut cu 65%, constituind, în 1913, 730 mii desetine, față de 438 mii, în anul 1905. Chiar și în aceste condiții vitrege, hărnicia locuitorilor și bogăția pământului asigurau Basarabiei o producție care depășea nevoile proprii de consum: 138% grâu, 160% secară, 278% orz și 100% ovăz. Astfel, ocupând doar 0,21% din întreg teritoriului Imperiului Țarist, Basarabia producea 3% din producția cerealieră a Rusiei.

Către începutul secolului al XX-lea, economia rurală a devenit una destul de diversificată. O dezvoltare importantă a cunoscut **pomicultura**, atât din cauza pieței imense pe care o reprezenta Rusia, cât și a interzicerii fabricării particulare de rachiu. Dacă la 1819, livezile ocupau 5.500 de desetine, iar în 1851 suprafețele alocate economiei pomicole erau de 8.650 desetine, la începutul secolului al XX-lea existau circa 26 mii desetine cu livezi, având peste 30 milioane de pomi: meri, peri, pruni, vișini, cireși, gutui, nuci, caiși etc. Prin cantitatea fructelor uscate, Basarabia se situa printre cele mai productive regiuni ale Rusiei. Fructele proaspete și cele uscate erau exportate la Odesa, Moscova, Petersburg, Kiev, Varșovia, ținuturile baltice.

Viticultura era una din ramurile cele mai importante ale economiei rurale basarabene, realizând peste jumătate din întreaga producție a Imperiului Țarist. În anul 1870, suprafața viilor era de 28 mii de desetine, în 1883 de 55 mii, iar în 1900 de 80 mii de desetine, din care 70 de mii aparțineau țăranilor. Principalul masiv al viilor era situat în două județe centrale, Chișinău și Orhei, celelalte regiuni viticole aflându-se în partea de sud, în vecinătatea Nistrului și într-o bună parte din județul Akkerman. Dacă în 1870 provincia fabrica 3,5 milioane vedre de vin, în anii 1900-1904 producția vinicolă a constituit în medie 7 milioane vedre pe an. În Rusia,

Ștefan Purici

Basarabia se situa pe primul loc în ceea ce privește suprafața viilor, culesul strugurilor și producția de vinuri (practic jumătate din întreaga producție rusească). Viticultura și vinificația au devenit ramuri de căpetenie ale economiei ținutului, ajungând, prin rentabilitate, a doua ramură a agriculturii, spre sfârșitul secolului al XIX-lea. De la începutul secolului al XX-lea, din cauza filoxerei și a concurenței viticultorilor din Caucaz și Crimeea, suprafața viilor a început să se reducă.

Un loc aparte în ocupațiile populației rurale a revenit **culturilor tehnice** – tutunului și sericulturii. În regiunea cursului de mijloc al Nistrului (județele Soroca, Orhei și Chișinău) din anii '30 a început specializarea în domeniul cultivării industriale a tutunului. În anii '60 suprafața totală a plantațiilor de tutun a atins 10 mii de desetine, iar recolta 0,5 milioane de puduri. La începutul secolului al XX-lea, în cadrul imperiului, Basarabia ocupa al patrulea loc prin suprafața cultivată și al cincilea prin volumul producției. Tutunul era expedit la Petersburg, Moscova, Odesa, Kiev, Harkov, consumându-se și în provincie. Totuși, suprafețele ocupate cu tutun erau într-o scădere continuă, reducându-se la circa 3 mii desetine, în anul 1909. Creșterea viermilor de mătase avea perspective mari datorită faptului că toată zona dintre Prut și Nistru este prielnică cultivării plantațiilor de duzi. La începutul secolului al XX-lea, numai în județele din sudul provinciei existau 92 plantații cu peste 31 mii de duzi, de la care s-au obținut 109 mii puduri de gogoși de mătase.

Apicultura era destul de slab dezvoltată în raport cu capacitățile florale reale ale regiunii. În 1900, în Basarabia erau peste 3 mii de prisăci cu 43 mii de stupi. De la acestea s-au obținut 7 mii puduri de miere și 4 mii puduri de ceară.

La începutul secolului al XIX-lea **creșterea animalelor** rămânea ocupația principală a sătenilor. Numărul animalelor a crescut treptat. Astfel, dacă la începutul anilor '40, în provincie au fost înregistrate 385 mii de vite cornute mari, 80 mii de cai, 897 mii de oi și 46 mii de porci, la mijlocul anilor '50, erau deja 510 mii de vite cornute mari, 100 mii de cai, 1.660 mii de oi și 203 mii de porci. În anul 1905, în Basarabia existau 583 mii de vite cornute mari, 377 mii de cai, 1.454 mii de oi și 303 mii de porci. Odată cu extinderea suprafețelor agricole și limitarea posibilităților de export, această ramură a economiei a cunoscut un declin relativ (vezi

tabelul nr. 7).

În mare parte, creșterea animalelor se practica de către marii proprietari atât pentru necesitățile proprii, cât și pentru export. Unii aveau câte 3-7 mii de desetine de ogoare, 15-25 mii de oi, de la 100 la 600 capete de vite de muncă. În anul 1904, în ținut erau peste 50 de herghelii, unde se creșteau cai de rasă, trăpași pentru armata rusă și pentru vânzare în străinătate. Creșterea cailor era bine dezvoltată în județul Cetatea Albă (în special în rândul coloniștilor germani), cea a porcilor în județele Bălți și Soroca, a oilor cu lână simplă în județul Ismail, a oilor țigăi numai în județul Bender (Tighina).

Tentative de modernizare a relațiilor agricole. După revoluția rusă din 1905-1907, guvernul țarist s-a decis să aplice niște măsuri, menite să detensioneze relațiile sociale și să lichideze rămășițele feudale în economia Rusiei. Primul-ministru Petru Stolypin a propus, în acest sens, un șir de reforme (decretul din 9 noiembrie 1906 și legea din 14 iunie 1910) cu scopul de a dezintegra obștea țărănească, devenită un obstacol în calea practicării unei agriculturi capitaliste. În Basarabia, pământul se afla în cea mai mare parte (72%) în proprietate individuală, în timp ce obștea reunea doar 28% din pământurile aflate în folosința țăranilor. Sătenii au obținut dreptul de a ieși din obște cu partea de pământ care le-a revenit în urma împrumătăririi din anii '60-'70, transformându-și gospodăria în una capitalistă. Astfel, s-au format numeroase „otrube” (parcele) și „hutore” (cătune) – gospodării țărănești independente. Între 1907-1913 un număr de 11 810 de gospodării țărănești din Basarabia au ieșit din obște, căpătând în proprietate privată 130 mii desetine de pământ. Între anii 1907-1916, și pe pământurile Băncii țărănești și ale statului s-au format mai multe „hutore” și „otrube”, cu un fond funciar total de 63,2 mii desetine. Suprafața totală a pământurilor folosite în parcele a ajuns la 193,2 mii de desetine.

Mulți țărani nevoiași, care au primit pământ în proprietate privată, au fost nevoiți curând să-l înstrăineze. Vânzarea pământului de către sărăcii satelor a devenit un fenomen de masă, principalii cumpărători fiind chiaburii și țăranii mai înstăriți. Din 1905 până în 1917, în șapte județe ale guberniei, numărul proprietarilor funciari s-a mărit de 4 ori, iar suprafața pământului lor a crescut de 2,2 ori. 596 de chiaburi aveau de la 30 la 50 de

Ștefan Purici

desetine, 530 de la 50 la 100, iar 272 peste 100 de desetine. Pe această cale, unii chiaburi s-au transformat în mari moșieri. Pe de altă parte, s-a mărit sensibil numărul gospodăriilor cu puțin pământ. De pildă, dacă în județul Bender, în anul 1905, erau 4 437 de gospodării țărănești cu loturi de până la 5 desetine, la 1917 numărul lor a crescut la 21.605, adică s-a majorat de 4,8 ori.

O componentă a legislației agrare stolypiniste a fost politica de colonizare. Insuficiența acută de pământ și nivelul de trai scăzut i-au constrâns pe mulți țărani basarabeni să părăsească meleagurile natale și să se mute în regiunile răsăritene ale Imperiului. Acest fenomen a cunoscut o amploare deosebită din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Într-o corespondență primită din Basarabia în iulie 1880, ziarul bucureștean «Telegraful» consemna: „Starea economică a țăranului basarabean e așa de ticăloasă, încât emigrațiunea poporului agricol, care s-a început de la 1864, se accentuează din an în an. Limba română se vorbește printre munții Caucazului, în guvernământul Samara, pe câmpiile sudului Siberiei; pretutindeni bietul român își caută un refugiu contra cotropitorului său”. Potrivit informațiilor aceluiși ziar, în 1885, „au emigrat numai din județul Orhei 173 familii de plugari compuse din 215 bărbați, 92 copii și 153 femei și fete”. În total, în anii 1906-1914, în Siberia și Kazahstan s-au strămutat circa 60 mii de basarabeni; în aceeași perioadă, din diverse zone ale Rusiei, s-au întors doar 20,7 mii de oameni.

Pe de altă parte, autoritățile țariste au urmărit substituirea elementului românesc cu cel slav. Spre exemplu, în martie 1883, corespondentul basarabean al «Telegrafului» informa că „țărănimea din Hotin, dezesperată a mai putea găsi dreptate, se ridică la primăvară cu sate întregi pentru a emigra în Caucaz. Guvernul nu să opune la această emigrare, având de gând cum se vorbește aici de a înlocui pe români cu populație rutenească care părăsește Ucraina”. În septembrie 1888, la Bender sosiseră peste 1700 de familii din guberniile Saratov și Nijnii-Novgorod, având ca destinație județul Ismail. La întrebarea unui român basarabean: „De ce nu emigrați dincolo de Volga sau la Caucaz?”, țărani ruși au dat următorul răspuns: „Pentru că nu ne mai liberează pașapoarte pentru aceste locuri și suntem îndreptați din contră spre Basarabia și Marea Neagră”. Astfel, fenomenul de rusificare a ținutului s-a realizat nu

Istoria Basarabiei

numai prin administrație, școală și biserică, ci și printr-o politică demografică bine dirijată.

Concluzionând, putem remarca faptul că evoluția pașnică a societății și afirmarea relațiilor capitaliste în economia provinciei ar fi putut transforma Basarabia în una din cele mai dezvoltate regiuni agricole ale Imperiului Țarist; însă infantilismul relațiilor burgheze, lipsa de capital și de utilaj agricol modern au împiedicat ridicarea agriculturii la nivelul țărilor europene dezvoltate, iar Primul război mondial a provocat pagube enorme economiei provinciei și potențialului ei uman.

VI. INDUSTRIA. COMERȚUL. TRANSPORTURILE (1812–1918)

Războaiele ruso-turce și suzeranitatea otomană, sub forma domniilor fanariote, au avut implicații negative în dezvoltarea economică a Principatelor dunărene, prin distrugerile din târguri și sate, pagubele provocate agriculturii și meșteșugurilor, scăderea numărului animalelor, diminuarea forței de muncă, ruina unor gospodării țărănești și boierești, extorcarea fiscală a populației etc. În pofida acestor crude realități, administrația țaristă considera că, pe lângă niște avantaje strategice, anexarea zonei pruto-nistrene poate aduce mari beneficii materiale. Serviciul de spionaj al armatei ruse aprecia că Basarabia e foarte bogată și poate deveni o colonie prosperă a imperiului.

Evoluția urbană. De-a lungul secolului al XIX-lea, autoritățile țariste au pus accentul pe valorificarea pământurilor ținutului și mai puțin pe dezvoltarea potențialului său industrial. Totuși, progresul economic, modernizarea societății rusești în ansamblul ei, precum și politica de urbanizare a provinciei, în special prin scutirea de dări a orașenilor pentru o anumită perioadă, au condus treptat la dezvoltarea orașelor și târgurilor din Basarabia. La momentul anexării, drept centre urbane au fost recunoscute următoarele localități: Ismail, Akkerman, Hotin, Bender, Reni și Chilia. În anul 1818, la rangul de oraș au fost ridicate localitățile Chișinău și Bălți, iar la 1835 Soroca, Cahul și Orhei. Factorul determinant ce a condus la creșterea populației urbane a fost cel migraționist. Drept urmare, de pildă, populația Chișinăului a sporit de la 7 mii, în 1812, la 87 mii persoane, în anul 1861. Același fenomen demografic poate fi urmărit pentru toate târgurile și orașele provinciei. Pe lângă moldoveanul care se stabilea în centrele urbane pentru a fi scutit de dări și impozite, orașele au devenit loc de așezare a rușilor, evreilor, armenilor, grecilor ș. a. La 1912, orașenii constituiau 14,7% din totalul populației Basarabiei.

Din cauza predominării atelierelor și manufacturilor, a dezvoltării insuficiente a industriei mari, sub stăpânirea rusească orașele și satele provinciei n-au putut deveni centre industriale. Sub aspect cantitativ se

Ștefan Purici

evidenția doar Chișinăul, capitala guberniei. Aici erau concentrate circa jumătate din toate întreprinderile amplasate în localitățile urbane ale provinciei, cărora le revenea și peste 50% din cifra de afaceri totală. Orașele erau, însă, mai puțin centre de producție și mai degrabă centre de schimb, administrație și consum. Astfel, în Chișinău, în preajma războiului mondial, funcționau doar 60 de întreprinderi industriale și circa 1500 de întreprinderi comerciale.

Una dintre particularitățile orășeanului basarabean era strânsa lui legătură cu ocupațiile agricole, categoria respectivă constituind, la mijlocul secolului al XIX-lea, în jur de 60% din numărul total al locuitorilor din mediul urban. Dacă în rândul locuitorilor Chișinăului, la începutul secolului XX, încă 10% practicau diverse activități agricole, în alte centre urbane (Cahul, Chilia etc.) numărul orășenilor agricultori depășea cota de 50%.

Structura industriei. Pe parcursul secolului al XIX-lea, industria a ocupat un loc nesemnificativ în economia Basarabiei. Predominau micile întreprinderi meșteșugărești cu un număr de 2-9 lucrători. Ele confecționau îmbrăcăminte, încălțăminte, mărfuri de uz casnic, unelte agricole, căruțe, mobilă, materiale de construcție și produse alimentare. De regulă, micile ateliere funcționau în locuințele meșteșugarilor și cu greu satisfăceau necesitățile comunității.

Despre un anumit grad de industrializare a provinciei se poate vorbi doar începând cu anii '90 ai secolului respectiv. La 1 ianuarie 1908, potrivit Serviciului de Inspecție a Uzinelor care gestiona activitățile industriale în întreaga Rusie, în Basarabia existau 121 de întreprinderi industriale aflate în evidența sa. Însă doar 5 întreprinderi aveau între 100 și 500 de lucrători, iar 7 între 50-100, restul fiind unități cu un număr mai mic de 50 de muncitori. Chiar și în preajma Primului Război Mondial, numărul muncitorilor era extrem de mic, reprezentând, potrivit datelor statistice, 8.662 persoane, în timp ce numărul meșteșugarilor se ridica la circa 55 mii, din care jumătate locuiau în mediul rural. De asemenea, subliniem faptul că cea mai mare parte a muncitorilor (56,5%) nu erau indigeni, provenind din guberniile interne ale Rusiei. Din această perspectivă trebuie privită evoluția industriei basarabene, care a cunoscut o dezvoltare destul de slabă (vezi **tabelul nr. 8**) chiar și în comparație cu alte regiuni neruse ale Imperiului Țarist.

Manufacturile și întreprinderile industriale erau legate îndeosebi de

Istoria Basarabiei

prelucrarea materiei prime agricole. În ajunul războiului mondial, statistica înregistrează diverse întreprinderi industriale: mori, fabrici de spirt, bere, săpun etc. (vezi **tabelul nr. 9**). Pe lângă acestea, în ținut mai funcționau mici fabrici de olane, cărămidă, ciment, teracotă, stofă, turnătorii etc.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, Basarabia a devenit un obiect de aplicare a **capitalului străin**, care preia sub controlul său unele ramuri ale economiei ținutului, îndeosebi transportul feroviar și fluvial, gospodăria comunală, sistemul de credit, comerțul. Capitaliștii străini dețineau un mare număr de acțiuni și obligații ale societății «Căile Ferate de Sud-Vest», din care făceau parte și căile ferate ale Basarabiei. Construcția căii ferate Bender-Galați a fost finanțată de un bancher francez. O societate anonimă belgiană devenise proprietara tramvaiului din Chișinău și a unei uzine mecanice unde lucrau 220 de muncitori, iar societatea pe acțiuni belgiană «Aida» (pentru exploatarea și prospecțiunile bogățiilor naturale din Basarabia) a înființat la Otaci, județul Soroca, o fabrică de superfosfat, cu 116 muncitori. Industriașii germani Lange și Kolhweit aveau la Chișinău uzinele lor: primul, o uzină mecanică cu o turnătorie de aramă, iar al doilea, o fabrică de obiecte de ceramică, plăci de teracotă, cărămizi și olane.

În pofida investițiilor străine, economia provinciei continua să rămână mult sub nivelul de dezvoltare al altor gubernii europene ale Rusiei. Fenomenul subdezvoltării industriale a Basarabiei față de restul Imperiului Țarist poate fi dedus nu numai din lipsa sau numărul mic de întreprinderi industriale mari și mijlocii, ci și din numărul redus al lucrătorilor industriali.

Sub aspectul **dotării tehnice** și mecanizării, industria basarabească rămânea mult în urma aceleia din guberniile rusești centrale. Întreprinderile aveau de obicei un motor de mică putere și un mic cazan cu aburi, însă unele – precum tipografiile, fabricile de cărămidă, atelierele de reparație etc. – erau lipsite și de această tehnică. În calitate de sursă de energie pentru motor era deseori folosită energia vântului, apei, animalelor. Mașinile agricole, tehnica necesară agriculturii ori întreprinderilor industriale fie erau aduse din Rusia, fie erau importate din Anglia, Franța, Austria, Prusia ș. a. Din cauza faptului că guvernul central promova o politică de protecționism, susținând industriașii ruși în fața produselor occidentale, puțini dintre proprietarii basarabeni puteau importa tehnică performantă. Totodată, prețurile mici la producția agricolă și la produsele alimentare, în comparație cu cele la produsele industriale,

făceau ca nici măcar mașinile și uneltele rusești să nu fie accesibile pentru mulți întreprinzători, agricultori sau meșteșugari. Totuși, sub impactul industrializării Rusiei țariste, în urma aplicării reformelor burgheze și ca o consecință a progresului tehnic în general, industria Basarabiei își schimbă – încă destul de anevoios – aspectul. Dacă la 1900, electricitatea nu era folosită deloc, în anul 1913 funcționau deja 65 centrale electrice, din care 62 erau în proprietate privată. Sub aspect tehnic, centralele se prezentau ca niște dispozitive de mică putere: 1-3 mașini dinam, cu o capacitate între 2 și 16 KW, care erau puse în funcțiune de un motor cu aburi, petrol sau gaz.

Către sfârșitul anului 1917, potrivit datelor inspecției de fabrică, în Basarabia existau aproape cinci mii de unități „industriale”, care aveau în dotare circa 1.220 locomobile, 500 cazane și mașini cu aburi, 350 motoare termice, 583 hidraulice, 75 electrice, 53 cu tracțiune cabalină și 2.246 motoare eoliene.

Industria alimentară constituia cea mai importantă ramură a economiei urbane, în care erau angajați peste 70% din totalul lucrătorilor. În structura economiei Basarabiei, un loc important – prin volumul producției, dotarea tehnică și numărul de lucrători – l-a ocupat **morăritul**. Evoluția acestuia a fost caracterizată, pe de o parte, de creșterea continuă a productivității muncii, mecanizării, volumului producției și, pe de altă parte, de micșorarea numărului de întreprinderi. Pe ansamblul provinciei, în perioada 1894-1915, numărul morilor s-a redus de la 10.087 la 3.657, în timp ce cel al morilor cu motoare cu aburi a crescut de la 298, în 1894, la 775, în 1916. Totuși, în Basarabia, mori mici, de tip meșteșugăresc, erau de patru ori mai multe decât cele cu aburi.

Capacitățile întreprinderilor locale permiteau prelucrarea a circa jumătate din grâul produs de agricultorii din Basarabia. Făina și pastele făinoase produse în provincie erau exportate prin Odesa sau vândute pe piețele interne ale Rusiei. Progresul morăritului basarabean era îngrădit atât de concurența marilor centre de prelucrare a cerealelor din gubernia Herson, cât și de slaba dezvoltare a rețelei feroviare.

Producția de alcool era asigurată, în primul deceniu al secolului al XX-lea, de 20 de fabrici: 9 în județul Hotin, 4 în Chișinău, 3 în Soroca, 3 în Orhei și 1 în Bălți. Dintre acestea, 17 erau rurale, funcționând pe domeniile moșierilor, pe care îi atrăgea nu doar profitul lor, ci și posibilitatea de a

Istoria Basarabiei

exploata mai rațional produsele propriilor gospodării. La mijlocul anilor '90 apar primele fabrici de coniac care, din 1900, se bucură de sprijinul direct al statului. În Basarabia, îmbutelierea coniacului era realizată doar de fabrica lui Reydel.

Întreprinderile producătoare de **bere** au evoluat în condiții mai vitrege, aflându-se atât sub presiunea permanentă a concurenței cu întreprinderile de profil din Odesa, cât și a celor din guberniile baltice, Petersburg și Moscova. În 1892, în Basarabia funcționau doar cinci fabrici de bere: trei în Hotin și câte una în Tighina și Chișinău. Dezvoltarea acestei ramuri, la începutul secolului al XX-lea, a fost înlesnită de criza vinificației basarabene, provocată de concurența neloyală a producătorilor de vinuri din Crimeea, care obținuseră privilegii mai mari față de cei basarabeni, dar și de distrugerea unor suprafețe importante cu viță de vie de către filoxeră. Către anul 1913 în provincie erau 15 fabrici cu o producție anuală de 805 mii vedre de bere.

Prima fabrică de **zahăr** din Basarabia, înființată în anul 1866, a devenit, din 1890, proprietate a Societății industriale Zarojeni din județul Hotin. Pe lângă fabrica de zahăr din satul Zarojeni, cu 300-500 de lucrători, în raport cu sezonul, intensitatea muncii etc., funcționau și o fabrică de alcool și vinuri, o moară, precum și terenuri cu sfeclă într-un șir de sate din jur. Producția era livrată nu numai pe piețele rusești, ci și pe cele externe: din cele 179,6 mii puduri de zahăr produse în anul 1911, au fost exportate 60 mii de puduri. Tentativele unor întreprinzători particulari de a înființa niște fabrici de zahăr noi au eșuat.

Volumul producției de **tutun** a regiunii se ridica, la mijlocul secolului al XIX-lea, la 20 mii puduri pe an. Însă introducerea accizelor și intensificarea concurenței cu producția de înaltă calitate din Crimeea și Caucaz au avut o influență negativă asupra cultivării și prelucrării tutunului. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, suprafețele plantațiilor de tutun s-au redus de câteva ori. În anii '70, în Basarabia funcționau 14 fabrici de tutun. În 1892 industria tutunului era reprezentată doar de nouă întreprinderi: cinci în Chișinău și patru în Hotin. În 1906 rămăseseră în funcțiune doar patru fabrici, iar din 1907 industria tutunului din Basarabia era reprezentată doar de fabrica din Hotin, care s-a închis și ea la sfârșitul anului următor. Fabricile de tutun se închideau deoarece nu erau în stare să facă față concurenței cu marile întreprinderi ale Rusiei. Din această cauză, producția

Ștefan Purici

de tutun se expedia spre prelucrare în Finlanda, la Moscova, Petersburg, Odesa etc. Astfel, se poate constata că evoluția acestei ramuri a fost direct influențată, mai ales, de factorii externi, climatul economic al Imperiului Țarist fiind defavorabil dezvoltării ramurii tutunului în Basarabia.

Industria constructoare de mașini și unelte agricole. Gradul de dezvoltare a ramurii date a fost condiționat de politica guvernului central în domeniul industriei, de caracterul agrar al economiei basarabene, precum și de utilizarea tot mai extinsă a tehnicii în agricultură, vinificație etc. Ateliere care se ocupau de confecționarea unor mașini și unelte agricole simple sau de repararea tehnicii funcționau în toate județele. Cele mai multe se aflau, însă, în județele Akkerman, Ismail și Bender, în care tehnica era folosită în majoritatea gospodăriilor.

Utilizarea tot mai largă, de la începutul secolului XX, a tehnicii în agricultură a determinat constituirea unei rețele de ateliere de reparație și de depozite de mașini agricole. Asemenea depozite existau fie pe lângă uzinele mecanice⁴, fie independent, aparținând persoanelor particulare, zemstvelor gubernială sau județene, societăților de credit, și realizau vânzarea, închirierea și repararea mașinilor și mecanismelor. În Basarabia, în anii 1911-1912, potrivit unor date incomplete, funcționau 72 depozite.

De la sfârșitul secolului al XIX-lea a început să crească rapid productivitatea întreprinderilor producătoare de tehnică agricolă. În 1894, în Basarabia erau doar trei unități cu o cifră de afaceri de 24 mii ruble, iar în 1910 funcționau șapte întreprinderi de profil cu o cifră de afaceri de 281 mii ruble. Uzinele produceau și reparau pluguri metalice, teascuri de vie și ulei, melițe, treierătoare, semănătoare, mașini de tocat paie, cultivate și alte mecanisme agricole simple.

Un alt domeniu al economiei provinciei, care a cunoscut o dezvoltare importantă în această perioadă, a fost producția de care și trăsuri. Dacă în partea centrală și de nord a Basarabiei aceasta era o preocupare a meșteșugarilor individuali, în județele din sud au fost create mari ateliere de tip manufacturier. Potrivit mărturiilor unui contemporan, în 1912, în județul Chișinău, în rândul populației moldovenești cel mai practicat meșteșug era confecționarea spre vânzare a carelor de lemn, precum și a

---

⁴ În Chișinău își desfășurau activitatea cinci uzine mecanice și ateliere, altele cinci funcționau în județul Akkerman.

Istoria Basarabiei

fuselor, lingurilor și coveților. În orașe, industria trăsurilor era destul de dezvoltată. În 1893, atelierul de diligențe-lăcătușerie și roți-fierărie din Chișinău număra 355 meseriași și 258 calfe, iar cel din Akkerman 39 meseriași și 39 calfe.

Industria de prelucrare a metalelor era reprezentată de întreprinderi de tipul fabricii de mobilier din fier arcuit a lui Bakumski (18 lucrători) sau turnătoriei lui Krimarjevski (16 lucrători) din Chișinău. Lucrătorii munceau la strunguri manuale fără a se folosi forța mecanică. Producția era realizată pe piața internă.

Industria lemnului a jucat un rol important atât în economia ținutului, cât și în viața și activitatea cotidiană a basarabenilor. Tâmplăria, confecționarea mobilei, producția de cherestea și traverse au angajat un număr relativ mare de lucrători. Un loc aparte, datorită producției de vinuri, l-a deținut dogăria. Însă marea majoritate a meșterilor rurali ori urbani lucra individual, fără a utiliza munca salariată.

În anul 1890 funcționau doar cinci întreprinderi de prelucrare a lemnului cu circa 40 de lucrători, iar în 1912 numărul lor s-a ridicat la 28, cu circa 850 angajați. De-a lungul secolului al XIX-lea, gospodărirea irațională, deseori chiar tăierile masive necontrolate, au condus la sărăcirea resurselor forestiere ale ținutului. Din această cauză, la începutul secolului XX, materia primă locală era insuficientă pentru întreprinderile de prelucrare a lemnului din Basarabia. Multe fabrici foloseau lemnul importat pe arterele fluviale: în 1898, pe Prut și Nistru, din Austro-Ungaria au fost aduse 11 milioane de puduri de copaci, iar din România încă 2,5 milioane. Importurile erau stimulate de tarifele înalte la transportarea lemnului pe calea ferată, practicate în Rusia, în timp ce pentru lemnul străin nu se plăteau taxe vamale. Dependența întreprinderilor de livrările externe a condiționat încetarea activităților productive în timpul războiului, dar a determinat și o integrare mai facilă a acestei industrii în economia României interbelice.

Industria ușoară. Torsul lânii și țesutul covoarelor erau ocupații foarte vechi ale românilor basarabeni. Meșteșugurile casnice se dezvoltaseră mai ales în mediul rural, unde sătencele asigurau propriile familii. Totuși, sub presiunea concurenței produselor de fabrică ieftine, la începutul secolului XX, această ramură a meșteșugurilor casnice a intrat în declin.

Croitoria reprezenta meseria cea mai larg răspândită. Potrivit datelor

Ștefan Purici

recensământului din 1897, croitorii constituiau 37% din toți meșteșugarii orașeni și 44% din cei de la sate. În total, în acest domeniu activau 13.310 persoane, majoritatea covârșitoare lucrând la comandă. Confecționarea de încălțăminte cuprindea 9% din meșteșugarii urbani și 10% din cei rurali. În calitate de client al croitorilor și cizmarilor apărea fie consumatorul direct, fie prăvălia de haine și încălțăminte.

În primul deceniu al secolului al XX-lea, în Basarabia, au fost întemeiate vopsitorii de bumbac, fabrici de vată, spălătorii de lână, fabrici de textile, dârste etc. Întreprinderile erau dependente de livrările de materie primă din alte zone ale Imperiului Țarist.

Industria bazată pe prelucrarea produselor rezultate din creșterea animalelor era slab dezvoltată în provincie. În secolul al XIX-lea, treptat, s-au afirmat ramuri ca pielăria, cojocăria, topirea grăsimilor, fabricarea săpunului și lumânărilor. La începutul secolului XX existau câteva mici fabrici de piele și lumânări; celelalte întreprinderi erau reprezentate de niște ateliere sau manufacturi mai mari ori mai mici. O întreprindere cu un volum de producție mai însemnat era fabrica eparhială de lumânări din Chișinău, întemeiată în 1871, care avea 25 de muncitori și un motor de mică capacitate (șapte CP).

Exploatarea și producția materialelor de construcție. În pofida faptului că, în Basarabia, mineritul era slab dezvoltat din lipsă de resurse subpământene, exploatarea pietrei, calcarului, fosforitelor, ghipsului și sării, satisfăcând necesitățile locale și ale guberniilor vecine, juca un rol relativ important în economia anumitor zone. Astfel, exploatarea calcarului se realiza în special în județele Chișinău, Orhei, Akkerman și Hotin. În județul Soroca se producea granit și piatră pentru pavarea străzilor orașelor basarabene. În diverse zone ale provinciei, la 1910, existau 13 fabrici de calcar, ciment, ghips și alabastru. De asemenea, în orașele Basarabiei, în 1900, funcționau 42 fabrici de cărămidă și teracotă și 36 de olării; în localitățile rurale 39 de fabrici și respectiv 70 olării.

Producția poligrafică. La începutul secolului XX, această ramură se ridică la nivelul de fabrică. Practic, toate întreprinderile poligrafice erau situate în orașe. Astfel, în 1912, în Chișinău funcționau nouă tipografii și litografii, în Soroca cinci, Ismail patru, câte trei în Bălți, Bender și Akkerman, câte două în Hotin și Briceni, cu un total de circa 200 de lucrători.

Nivelul de trai al meseriașilor și muncitorilor. La începutul secolului al

Istoria Basarabiei

XX-lea, în Basarabia, minimumul de trai era de circa 216 ruble pe an. Potrivit rapoartelor inspecției de fabrică, salariul mediu anual al unui muncitor basarabean era, în 1900, de 182,83 ruble, iar în 1914 s-a ridicat la 294 ruble. În perioada 1900-1914, salariul mediu anual a crescut cu 61%, depășind rata de creștere a prețurilor la principalele produse de consum, care a constituit, în perioada respectivă, 31%. Totuși, între diverse categorii de muncitori diferențele de salariu erau destul de mari (vezi **tabelul nr. 10**). Pentru a se putea întreține, multe familii de muncitori dețineau și terenuri agricole sau practicau diverse meșteșuguri pentru consumul propriu ori chiar pentru piață, în cantități reduse.

Situația meseriașilor era cu puțin mai bună. Astfel, la începutul secolului al XX-lea, din totalul meseriașilor, 66,9% aveau un venit anual mai mic de 250 de ruble, 25,6% între 251-400 ruble și doar 8,5% peste 400 de ruble. Cel mai prost plătite categorii erau cizmarii, lenjereșele, spălătoreșele, sobarii, geamgiii, în timp ce fotografiile, brutarii, ceasornicarii, proprietarii de ospătărie puteau avea venituri anuale de până la 1.000 ruble. Ucenicii primeau de obicei 3-5 ruble pe săptămână.

Până în anul 1905, în ateliere, durata zilei de lucru nu a fost reglementată, constituind în majoritatea cazurilor 14-15 ore. După revoluție, aceasta nu trebuia să depășească 10 ore. Meseriașii, ca și muncitorii, în general lucrau în condiții mizere; asistența medicală și protecția muncii încă nu erau bine puse la punct. Dezvoltarea industrială mai pronunțată din anii premergători Primului război mondial nu a avut efecte direct proporționale asupra gradului de prosperitate a populației.

Comerțul intern și extern. Circulația mărfurilor în interiorul Basarabiei a cunoscut un avânt puternic în anii 1812-1828, valoarea comerțului intern ridicându-se la 3,639 milioane ruble. Din anul 1831, comerțanții s-au organizat în gilde (bresle). Pornind de la interesele generale ale statului, guvernul țarist a acordat negustorilor locali înlesniri privind impozitele de gildă, a stabilit comerțul fără accize pentru vinurile din struguri, a scutit de taxe vamale exportul de vite, a înființat un șir de puncte la graniță pentru facilitarea desfacerii directe a producției agricole. De această situație au profitat din plin negustorii locali, precum și cei din guberniile vecine (în special cei din Odesa), care erau atrași de rentabilitatea activității comerciale. Ținutul întreținea strânse legături comerciale cu Odesa, livrându-i mari cantități de cereale, plante producătoare de uleiuri eterice,

Ștefan Purici

vin, tutun, produse animale, importând de acolo articole industriale. O circulație a mărfurilor similară se dezvoltă în raporturile economice cu guberniile rusești centrale și cu statele străine. După desființarea autonomiei ținutului, comerțul a înregistrat un declin considerabil, valoarea tranzacțiilor reducându-se la aproape 419 mii ruble, în anul 1850, cu o ușoară creștere în perioada următoare (1,136 milioane la 1885).

Importurile realizate de comercianții și proprietarii basarabeni priveau în special lemnul de construcție, diverse unelte și mașini industriale, coase, stofe, unelte din fier etc. Din guberniile rusești erau aduse materiale de bumbac și de lână, metale, încălțăminte, din Caucaz petrol, din Ucraina zahăr etc. Exporturile erau compuse, aproape în întregime, din cereale: grâu, orz, secară, porumb. În direcția nord și nord-vest (spre provinciile austriece, Polonia și landurile germane) se expediau, mai ales, vite, lână, slănină, iar spre sud-vest și sud (prin porturile dunărene, Akkerman și Odesa) cereale și produse animaliere. În guberniile rusești se bucurau de mare popularitate vinurile basarabene, care au pătruns, la sfârșitul secolului al XIX-lea, și pe piețele occidentale. Astfel, în 1891-1893, producătorii basarabeni au vândut anumite cantități de vin chiar și pe piața franceză.

La începutul anilor '60 ai secolului al XIX-lea, 60% din exportul Basarabiei era constituit din produsele agricole și 40% din cele rezultate din creșterea animalelor. În același timp, Basarabia realiza un excedent semnificativ al valorii exporturilor asupra importurilor. De pildă, în anul 1900, în provincie au fost importate mărfuri în valoare de 1,8 milioane ruble, iar de aici s-au exportat produse în valoare de 7,5 milioane ruble. La începutul secolului XX, Basarabia producea 2,5% din cantitatea totală de cereale realizate de guberniile europene ale imperiului, în timp ce exportul ei constituia 10-14% din exportul de cereale al întregii Rusii. Totuși, acest atu economic nu a avut repercusiuni deosebite asupra nivelului de trai al populației autohtone, profiturile acumulându-se în vistieria statului și în mâinile comercianților, de obicei, neromâni.

Căile de comunicații. O piedică importantă pe calea progresului social și economic o reprezenta nivelul rudimentar al căilor de comunicații și transport. Până în anii '60, principalele mijloace de comunicații interne erau cele cu tracțiune animală și transportul fluvial. De regulă, persoanele și mărfurile erau transportate cu ajutorul carelor cu boi. Din anul 1818 a

Istoria Basarabiei

Început să funcționeze portul Ismail, iar din 1838 cel din Reni. În anul 1838 a fost înființată Societatea de navigație pe Nistru, iar din 1840, între Akkerman și Odesa a început să circule primul vapor cu motor cu aburi. Această cale comercială fluvială a asigurat vreme îndelungată accesul cerealelor basarabene către portul Odesa și, de aici, către alte regiuni ale lumii. În anul 1860 a fost stabilită legătura telegrafică între Chișinău și Odesa.

Progresul economiei ținutului a fost asigurat și de extinderea rețelei feroviare. În anii '70-'90 ai secolului XIX-lea au fost construite 801 verste de cale ferată, inclusiv în 1869 sectorul Razdelnaia – Tiraspol, în 1871-1872 Tiraspol – Chișinău, în 1875 Chișinău – Ungheni (efectuându-se legătura cu România). În anii 1892-1894 a fost realizată legătura Mateuți – Bălți – Noua Suliță (stabilindu-se joncțiunea cu căile ferate ale Austro-Ungariei), iar în 1914 au fost construite ramificațiile Bălți – Ungheni și Basarabeasca – Cetatea Albă (importantă pentru ieșirea la Marea Neagră). La începutul secolului XX, rețeaua de căi ferate atingea lungimea de aproape 1000 km. Cu toate eforturile depuse – având în vedere și importanța militară a rețelei de drumuri din Basarabia –, starea căilor de comunicații continua să rămână precară. În preajma războiului mondial, lungimea șoselelor era de circa 254 km, adică la fiecare 100 km² reveneau circa 575 metri de șosea, de o sută de ori mai puțin decât era necesarul la acel moment. La 1912, doar 1,1% din populația vârstnică a Basarabiei era ocupată în transporturi.

Din cele expuse, se poate deduce că progresele înregistrate de economia Basarabiei între 1812-1918 au fost inerente dezvoltării generale a Rusiei și n-au reprezentat rezultatul unei politici economice premeditate a autorităților țariste. Sub aspectul industrializării, urbanizării și a dezvoltării rețelei de comunicații, ținutul a rămas una dintre provinciile slab dezvoltate ale Imperiului Țarist.

Ștefan Purici

VII. VIAȚA BISERICESCĂ ORTODOXĂ SUB STĂPÂNIREA ȚARISTĂ

Starea Bisericii la 1812. La momentul anexării, în stânga Prutului au fost inventariate 775 biserici parohiale, din care 40 biserici de piatră, una de cărămidă și 734 locașuri de cult din lemn. Preoțimea nu era salariată, trăind din darurile credincioșilor și din roadele pământului parohial (suprafețe diferite de la o comună la alta). Enoriașii erau obligați să lucreze gratuit pământul bisericesc. De la stat erau retribuite doar activitățile legate de desfășurarea învățământului religios pe lângă biserică respectivă. Majoritatea candidaților pentru preoție se recruta din diaconi și cântăreți, după un examen organizat de episcopie. Clericii aveau studii elementare efectuate în cadrul unor școli parohiale sau particulare. La 1822, în Basarabia erau 31 protopopi și 1604 preoți, din care numai 10 aveau studii teologice.

În zona dintre Prut și Nistru existau, la 1812, circa 40 de mănăstiri și schituri (după alte date – 25). Trei dintre acestea (Vărzărești, Căpriană și Ismail) fuseseră întemeiate de domnii români, două (Hâncu și Suruceni) de boieri, restul fiind ctitorii ale unor călugări și oameni evlavioși. Patru locașuri erau închinat Sfântului Mormânt și mănăstirilor de pe muntele Athos. Mănăstirile și schiturile se întrețineau din veniturile satelor donate lor, însă din cauza sărăciei țăranilor acestea erau insuficiente pentru a asigura condiții decente călugărilor și maicilor. Comunitățile mănăstirești dispuneau și de venituri provenind din subvenții de la buget, donații bănești, din comercializarea cărților de rugăciune, lumânărilor, covoarelor, produselor obținute în urma activităților agricole, din chiriile pe imobile și terenuri.

Biserica ortodoxă sub administrația țaristă. În viziunea autorităților țariste, religia ortodoxă trebuia utilizată în sensul apropierei spirituale a autohtonilor de noua stăpânire pravoslavnică. Acestui obiectiv i-au servit atât modul de organizare rusesc al Bisericii din Basarabia, cât și conducerea ei superioară. Oficial, Eparhia Chișinăului și a Hotinului a fost înființată în urma deciziei sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse, din 21 august 1813. În fruntea acesteia se afla „exarhul” și mitropolitul Gavriil, ajutat de un

Ștefan Purici

vicar, cu titlul de episcop al Benderului și Akkermanului. Funcția de vicar a fost desființată în 1821, însă, în urma intervenției episcopului Antonie, a fost reînființată în 1868, deținătorul acesteia purtând titlul de episcop al Akkermanului. Vicariatul a funcționat doar cinci ani, episcopul Pavel dispunând ca această funcție să rămână vacantă „până la noi dispozițiuni”. În anul 1882, din cauza faptului că arhiepiscopul Serghie Leapidevski, membru al sinodului, a fost reținut pentru o perioadă mai lungă la Petersburg, vicariatul a fost reanimat, instituția funcționând până la sfârșitul stăpânirii țariste. În anul 1909, a fost înființat al doilea vicariat, cu sediul la Ismail.

La 30 septembrie 1813 a fost creat un organ administrativ intitulat „Exarhiceasca dicasterie a Chișinăului”, transformată în 1852 în Consistoriu eparhial. Consistoriul funcționa după regulamentul din 1841, care a fost modificat în anul 1883. Mitropolitului i se subordonau numeroși protopopi (instituție desființată în 1859) care efectuau controlul asupra blagocinilor (preoți evlavioși, supraveghetori) de cerc. Aceștia din urmă erau obligați să supravegheze activitatea și viața particulară a tuturor preoților de la cele 10-15 biserici ale cercului, să stimuleze dorința lor de perfecționare și să raporteze mitropolitului toate abuzurile și devierile de la comportamentul ortodox ale clericilor. De asemenea, blagocinii efectuau anchete privind starea bisericilor, veniturile și cheltuielile lor, colectau dările impuse de consistoriu etc.

Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, urmărindu-se o implicare mai mare a preoțimii în chestiunile comunităților pe care le păstorea, a fost înființată instituția congreselor eparhiale ale preoțimii. Inițial, congresele eparhiale (primul a avut loc în martie 1868) urmau să supravegheze și să susțină dezvoltarea școlilor parohiale, însă treptat, clericii au ajuns să dezbată practic toate problemele ce vizau funcționarea eparhiei. De pildă, în 1905, a luat hotărârea ca, în satele cu populație românească, preoții să rostească predici în „limba moldovenească”, iar aceasta să fie introdusă ca obiect de studiu în seminar și în școala de cantori bisericești. În anul 1867, au fost înființate și congresele protopopești, care luau în discuție diverse aspecte legate de modul de organizare și activitate a parohiei, rolul clericilor în viața religioasă și socială a comunelor etc.

Măsuri de așezare pe temeliiile pravoslavniciei au fost luate și în domeniul vieții monastice. Astfel, la 1814, mitropolitul Gavriil a dispus ca în

Istoria Basarabiei

călugărie să fie primite doar persoanele înclinate să se dedice totalmente slujirii lui Dumnezeu. Egumenilor li s-a atras atenția să supravegheze riguros asupra ordinii și liniștii în mănăstiri, pentru a asigura călugărilor posibilitatea „să se depărteze de viața ispititoare și să se îndeletnicească în dumnezeiasca slavoslovie și în munca pentru folosul comun al lor și al locașului”. În 1819, arhiereul a emis o circulară prin care impunea în toate mănăstirile basarabene introducerea vieții comune, interzicând stareților și starețelor să dispună de gospodărie separată de cea a mănăstirii, precum și să „nu se îndeletnicească nici cu creșterea vitelor, nici cu munca câmpului, nici cu negustoria, deoarece toate acestea sunt oprite de pravilele monastice”.

La începutul anilor '20 ai secolului al XIX-lea, în Basarabia funcționau 12 mănăstiri (de călugări) și 13 schituri (8 de maici și 5 de călugări). În vederea introducerii regulilor monastice rusești, în fruntea multor mănăstiri basarabene au fost numiți egumeni ruși. Potrivit unor date, la începutul anilor '50, din cele 11 mănăstiri de călugări existente, stareți moldoveni erau numai în cinci, în celelalte șase fiind ruși. În plus, cei trei blagocini însărcinați cu supravegherea acestor mănăstiri erau tot ruși. Autoritățile considerau că egumenii „dintre ruși au mai multă pricepere și tragere de inimă pentru ocârmuirea și învățătura rusească și că ei pot să fie mai nepărtinitori în supraveghere asupra fraților localnici și pot avea mai puțină simpatie pentru unele obiceiuri locale”.

Administrația țaristă a considerat că mănăstirile trebuie să se implice în viața comunității și să contribuie la acțiunile de caritate. Astfel, aziluri pentru copii orfani ai clericilor și pentru copii din familii cu stare materială precară au funcționat pe lângă mănăstirile din Hârbovăț, Hârjăuca, Dobrușa, Curchi, Japca, precum și pe lângă schiturile Răciula, Hirova și Coșelăuca. Iar în anul 1907, de pildă, mănăstirile din Basarabia au participat la acțiunea de întrajutorare a persoanelor afectate de foamete în guberniile rusești.

Conducătorii eparhiei basarabene. În timpul dominației țariste, Biserica ortodoxă din Basarabia a avut în fruntea sa 13 arhierei. Rolul cel mai important, prin inițiativele și realizările sale, poate fi atribuit celui ce a pus bazele Eparhiei Chișinăului și Hotinului. **Gavriil Bănulescu-Bodoni** (21 august 1813 – 30 martie 1821) s-a născut în anul 1746, în orașul transilvănean Bistrița. Cu studii la Năsăud, Budapesta, Kiev și în diverse

Ștefan Purici

instituții din Grecia, după 1776, el a fost profesor la Năsăud, Iași, Poltava. Din 1784, a ocupat diverse funcții în cadrul Bisericii ortodoxe moldovenești. În anul 1788 Bănulescu-Bodoni a fost numit rector al Seminarului eparhial din Poltava și profesor de greacă. În timpul războiului ruso-turc (1787-1792), când Principatele române fuseseră ocupate de armatele țariste, Sinodul rus l-a numit, în februarie 1792, Mitropolit al Moldovei. După încheierea războiului, Patriarhul de la Constantinopol a obținut de la sultan un ordin de arestare a lui Bănulescu, considerat drept „agitator insolent și uzurpator al autorității mitropolitane”. Sub presiunea ambasadorului Rusiei la Poartă, Gavriil a fost pus în libertate, plecând în Rusia unde a ocupat înalte funcții bisericești (Mitropolit al Ekaterinoslavului, al Kievului etc.) până în august 1803, când s-a retras din viața publică. În timpul războiului ruso-turc din 1806-1812, a fost readus în prim-planul politicii bisericești a guvernului țarist, devenind, în martie 1808, „Exarh în Moldova, Valahia și Basarabia”.

Între 27 martie 1808 și 16 mai 1812, Gavriil Bănulescu a condus Biserica din Moldova și Muntenia, exercitând și importante atribuții politice în fruntea Divanelor boierești. Chiriarhul a dorit și, parțial, a reușit introducerea în Biserica românească a unor principii, elemente de organizare și a unor practici de cult, împrumutate de la Biserica rusească. De asemenea, din Rusia au fost aduși profesori pentru învățământul teologic. În multe cazuri preoții români au fost înlocuiți cu clerici invitați din eparhiile rusești. Spre exemplu, în 1812, la catedrala din Chișinău, din 18 clerici, 16 erau originari din Rusia.

Ulterior, istoricii români ai vieții bisericești aveau să-i reproșeze râvna cu care s-a dedicat cauzei rusificării Bisericii românești. La rândul său, Avksentii Stadnițki, reprezentant al istoriografiei filoțariste, întreba retoric: „În definitiv, ce este rău în acest fapt?”. Evident, unele practici, care au fost preluate din Rusia, erau binevenite: introducerea, pe lângă biserici, a evidenței botezurilor, cununiiilor și înmormântărilor sau a registrelor de venituri și cheltuieli în parohii, aplicarea unor reguli severe în ceea ce privește hirotonisirea personalului bisericesc etc. Totuși, politica sa religioasă tindea spre transformarea unor Biserici cu un inconfundabil caracter național – cele din Principatele Române – în una, eventual două, gubernii bisericești, „atârinate” de Petersburg.

Potrivit datelor prezentate de G. Bănulescu în anul 1812, în viitoarea

Istoria Basarabiei

eparhie a Chișinăului și Hotinului se aflau 749 de biserici, dislocate în 755 de sate și orașe. Gavriil a insistat pe lângă autoritățile țariste ca noua dieceză să aibă rang de Mitropolie. Decretul imperial de înființare a Eparhiei Chișinăului și Hotinului a fost semnat la 21 august 1813. Însă, după moartea lui Bănulescu, pe toată durata ocupației rusești, Biserica din Basarabia n-a mai fost condusă de mitropoliți, fiind coborâtă la nivelul unei eparhii rusești obișnuite, condusă de episcopi sau arhiepiscopi.

Printre meritele lui Bănulescu s-a numărat construirea a circa 200 de biserici (construcție simplă, cu temelie din piatră, cu pereți de lut, acoperite cu șindrilă, uneori cu paie sau cu trestie), înființarea a celor două cutii bisericești (prima, pentru ofrande în folosul parohiei, cea de-a doua, pentru adunarea banilor în favoarea săracilor), precum și înființarea unor instituții de învățământ. Încă la 31 ianuarie 1813, la Chișinău, a fost întemeiat un ***seminar eparhial***, destinat, în principal, copiilor de clerici. Printre disciplinele obligatorii se numărau și câteva limbi: „Cu prioritate și obligatoriu rusa, ca limbă dominantă; limba națională, cea moldovenească (...); latina, fiind aceasta cea din care se trage și se poate îmbogăți limba națională; greaca, fiindcă în ea sunt scrise dogmele și învățăturile legii creștine; celelalte, la alegere”. Acceptarea limbii române era dictată de realitățile etno-lingvistice ale ținutului și de prevederile proiectului de înființare a eparhiei, care specifica faptul că aceasta urma „să fie administrată pe temeiul obiceiurilor locale, dar nu în contradicție cu principalele așezăminte civile și bisericești din Rusia”.

Printre realizările importante ale Mitropolitului Gavriil trebuie menționată întemeierea ***tipografiei*** mitropolitane și înființarea Secției pentru Basarabia a Societății Biblice Rusești. Potrivit raportului adresat de Bănulescu Sinodului rusesc la 25 septembrie 1813, întemeierea tipografiei eparhiale era dictată de lipsa pe care o duceau bisericile parohiale, mănăstirile și schiturile de cărți de „zidire duhovnicească”, pentru clerici și mireni, dar și de cărți de cult, precum și de utilizarea unor cărți tipărite în Austria, în ținuturile „uniata”, care, pe lângă unele imperfecțiuni lingvistice, conțineau și devieri de la dogmele ortodoxe. După obținerea aprobării, tipografia a fost inaugurată solemn la 31 mai 1814. În timpul păstoririi lui Bănulescu-Bodoni, aici s-au publicat numeroase titluri religioase și laice. Astfel, în anul 1815, a fost tipărit *Slujebnicul* (Liturghierul), despre care istoricul literar Petre Haneș avea să spună că a fost „unul din stâlpii

Ștefan Purici

puternici ai românismului în Basarabia”; *Bucoavna ruso-română* (1814) – cel mai vechi manual școlar din ținut din perioada stăpânirii rusești; *Molebnicul* (1815); *Catehismul* (1816); *Te-Deum în ziua Crăciunului* (1816); *Ceaslovul* (1817); *Mineiul de obște* (1819); *Rânduiala Sfințirii Bisericii* (1820) ș. a. Tipografia eparhială din Chișinău a funcționat, cu mici întreruperi, până în 1883, editând de la înființarea sa circa 42 de titluri de lucrări laice și clericale în limba română (cu caractere chirilice). Instituția a fost închisă de Arhiepiscopul Serghie Leapidevski, cel care a apreciat că „pentru Basarabia nu mai sunt necesare acum cărți de slujbă moldovenești, iar în Chișinău există multe alte tipografii”. De altfel, în Basarabia tipărirea cărților în limba română fusese sistată de mult.

Secția pentru Basarabia a Societății Biblice Ruse (societate creată în anul 1812, după modelul celei britanice) a fost înființată în anul 1817. Societatea și-a propus tipărirea Sfintei Scripturi în limbile naționale. Pentru editarea unei Biblii în limba „moldovenească”, Mitropolitul Gavriil a propus drept model *Biblia* de la Blaj, din 1688. Textul acesteia din urmă, cu modificări neesențiale, mai mult de ordin gramatical, a devenit originalul *Bibliei* românești din Petersburg, editată în anul 1819. *Biblia* a constituit o contribuție importantă la unitatea limbii vorbite de către românii din Imperiul Țarist. Apariția acestei cărți a reprezentat un eveniment și pentru Principate, care aveau nevoie de noua ediție a cărții sfinte.

Este greu de spus cât din devotamentul lui Bănulescu față de autoritățile rusești pornea dintr-o convingere sinceră și cât dintr-o anumită flexibilitate politică. Gavriil a căutat să convingă enoriașii și, posibil, pe sine că, datorită eforturilor sale, Basarabia a dobândit autonomia locală, grație căreia s-au menținut legile, tradițiile și obiceiurile naționale, dar și limba română.

De la moartea lui Bănulescu-Bodoni (30 martie 1821) și până în anul 1918, Eparhia Chișinăului și Hotinului, care a fost redusă la rangul de Arhiepiscopie, a fost condusă numai de ierarhi slavi.

Dimitrie Sulima (18 iunie 1821 – 4 august 1844), devenise vicarul lui Gavriil încă de pe vremea când acesta păstorea la Iași (1811), ajungând, în scurt timp, „mâna lui dreaptă”. Ucrainean fiind, el a învățat la perfecție româna, ținând predici și realizând traduceri din slavonă și rusă în această limbă. Subiectele centrale ale cazaniilor sale erau: adevărurile creștinismului, viața evlavioasă și dragostea față de țară. Sulima a înființat numeroase școli elementare, în care erau numiți profesori cunoscători ai limbilor rusă și română. Printre obligațiile cadrelor didactice se număra

Istoria Basarabiei

supravegherea elevilor cu scopul ca aceștia să nu discute în limba maternă, ci numai în limba rusă. De asemenea, în anul 1823, episcopul Dimitrie a reorganizat Seminarul teologic, depunând eforturi pentru aducerea unor profesori cunoscători ai limbii române și pentru a cultiva cadrele necesare din rândurile autohtonilor la Academia din Kiev. La 11 mai 1830, arhiereul a pus piatra de temelie, iar la 15 octombrie 1836 a sfințit Catedrala din Chișinău. În timpul păstoriei sale s-au ridicat și catedralele din Chilia, Ismail, Bender, Akkerman și Hotin. Dacă la 1821, în Basarabia existau 862 de biserici, către sfârșitul arhipăstoriei lui Dimitrie (1843) în ținut funcționau 905 locașuri de cult. La finele anului 1829, bisericile au obținut, prin lege, dreptul de a avea sesii parohiale de cel puțin 33 de desetine. În comunele în care terenurile aparținând țăranilor erau mai întinse, sesia putea ajunge până la 99 de desetine (în cazul în care media loturilor sătenilor era depășea 15 desetine). În așezările bulgărești, unde coloniștii primiseră suprafețe întinse, bisericile primiseră terenuri parohiale de câte 120 de desetine.

La fel ca și mitropolitul Gavriil, episcopul Dimitrie a acordat mare atenție reorganizării vieții monahale. Viața monahală a fost organizată în spiritul sistemului rusesc, adică de viață comună, în timp ce tradiția locală era viața individuală. Din lipsă de mijloace financiare, au fost închise două mănăstiri și cinci schituri.

Irinarh Popov (12 septembrie 1844 – 17 martie 1858), a fost mutat la Chișinău din eparhia Vologdei. După șase luni de la numire, a fost ridicat la rangul de arhiepiscop. Era considerat drept un om sever și pretențios. A restaurat reședința chiriarhală și paraclisul acesteia, a construit un cămin pentru seminariștii săraci, a extins fabrica de lumânări care asigura cea mai mare parte a veniturilor eparhiei. Arhiepiscopul Irinarh a continuat opera predecesorilor săi în domeniul ctitoririi unor noi biserici în locul celor vechi, care erau închise. De regulă, cele noi erau construite din piatră, reducându-se ponderea celor de lemn. În 1858, în eparhia Chișinăului existau 865 de biserici, din care 314 din piatră și 551 din lemn. În cele 21 de mănăstiri basarabene funcționau 31 biserici din piatră și 3 din lemn.

Sub arhipăstoria lui Popov, slujbele se oficiau în limba română, însă tendințele de rusificare a vieții bisericești au început să predomine asupra acelor de cultivare religioasă. Mulți protopopi moldoveni au fost înlocuiți cu clerici ruși aduși din alte părți ale imperiului. Tipografia eparhială a fost

Ștefan Purici

neglijată, tipărindu-se puține cărți moldovenești. În martie 1857, arhiepiscopul Irinarh a predat, în mod oficial, autorităților ieșene cele 124 de biserici aflate în județele de la gurile Dunării, retrocedate Moldovei în 1856. Preoților li s-a comunicat oficial de Irinarh că și după această dată ei vor beneficia de dreptul de a întreține școli rusești.

Antonie Sokotov (17 martie 1858 – 13 martie 1871). Rus sau ucrainean, el a fost transferat în Basarabia din scaunul de Episcop de Orenburg și Ufa. Episcopul Antonie a continuat politica predecesorului său, numind în diverse parohii preoți aduși din Rusia. A dispus ca în localitățile românești serviciul divin să fie oficiat pe jumătate rusește. De asemenea, în 1864, pentru fete de clerici, a înființat la Chișinău o școală în care predarea se realiza numai în limba rusă. În 1866, cu aceeași limbă de predare a fost inaugurată școala spirituală pentru băieți în orașul Bălți. În anul următor, autoritățile țariste au obținut eliminarea limbii române din planul de învățământ al Seminarului teologic. Administrația n-a ținut cont de doleanțele corpului profesoral și nici chiar de opinia episcopului Antonie, care au solicitat ca „limba moldovenească” să se studieze măcar în clasele superioare, din cauza faptului că „populația nu înțelege altă limbă și slujba se face în limba locală”.

De activitatea lui Sokotov sunt legate două evenimente importante. Primul – oficializarea venerării icoanei Maicii Domnului, „Făcătoare de minuni”, de la Mănăstirea Gârbovăț. Icoanei i s-a stabilit un regim special, conform căruia iarna ea era adăpostită de paraclisul „mitropoliei”, restul anului devenind itinerantă, prin localitățile basarabene, fiind găzduită atât de lăcașurile de cult, cât și de casele enoriașilor. Al doilea eveniment l-a constituit inaugurarea buletinului oficial al eparhiei: *Кишиневские Епархиальные ведомости* / *Buletinul Eparhiei Chișinăului*, în ediție bilingvă ruso-română. Lui Antonie i se datorează construirea unei frumoase capele a Seminarului teologic și înființarea unei instituții de caritate și misionarism „Frăția Sf. Alexandru Nevski”.

Pavel Lebedev (23 iunie 1871 – 16 iulie 1882) a fost mutat la Chișinău din capitala imperiului, unde funcționase ca vicar al eparhiei de Sankt Petersburg, cu titlul de Episcop de Ladoga. Trimiterea unui emisar energetic (avea împliniți doar 44 de ani) în Basarabia poate fi interpretată ca o dorință a capitalei de a grăbi procesul de asimilare bisericească și națională a românilor basarabeni, de integrare deplină a acestei dieceze în cadrul

Istoria Basarabiei

Bisericii rusești pravoslavnice. Conceptele creștine, religiozitatea au fost puse pe planul doi, deviza episcopului Pavel fiind **rusificare** accelerată. Astfel, în 1871 el a suprimat partea românească a buletinului oficial al eparhiei. Ca și predecesorii săi, Lebedev a adus în provincie un număr însemnat de clerici și funcționari ruși. Din anul 1872, în Basarabia toate registrele bisericești au fost redactate în limba rusă. Tot el a dispus ca în toate parohiile și chiar în mănăstirile moldovenești serviciul divin să se officieze nu numai în limba română, ci și în slavonă. Totuși, preoții basarabeni nu se grăbeau să execute ordinul episcopului Pavel, considerând că propovăduirea într-o limbă pe care sătenii n-o înțelegeau va diminua numărul enoriașilor. Un raport confidențial al șefului Direcției de Jandarmi a Guberniei Basarabia, din 21 iulie 1875, consemna că, din totalul de 777 biserici ortodoxe, în 313 serviciul divin se oficia exclusiv în limba română, în 270 în slavonă și în română și „numai” în 194 în limba slavonă. Înaltul funcționar țarist constata că, „în pofida existenței semiseculare a Seminarului teologic din Chișinău, clerul din județele cu populație moldovenească nu cunoaște încă limba rusă și, prin urmare, nu poate fi promotorul învățământului în spirit rusc”.

Aplicând măsurile prevăzute de reforma bisericească din anii '60–'70 (vezi capitolul *Reformele ...*), episcopul Pavel a reorganizat eparhia, reducând numărul parohiilor. În funcții au rămas 433 preoți parohi, 169 au fost transformați în ajutoari de parohi, 144 au fost trecuți ca supranumerari, iar 32 au fost disponibilizați. Episcopul a dispus strămutarea clericilor rămași fără parohii în guberniile interioare ale Rusiei. Evident, printre aceștia s-au numărat adevărați patrioți basarabeni, de care arhiereul s-a grăbit să se despartă. Din acest motiv, ulterior a circulat zvonul potrivit căruia episcopul Pavel ar fi dat dispoziția să fie închise circa 340 de biserici românești și că în sobele reședinței chiriarhale au fost arse mii de cărți de cult moldovenești, adunate de prin mănăstirile și bisericile ținutului.

Spre deosebire de predecesorii săi, el s-a preocupat și de rusificarea celor 18 mănăstiri și schituri basarabene. Lebedev a dispus sistarea procedurii de alegeri pentru funcțiile de egumen, introducând sistemul de numiri, a schimbat mai mulți stareți, mutându-i la alte mănăstiri sau scoțându-i din slujbe. Întreaga viața monahală a fost supusă unui control riguros din partea protopopilor ruși. Pe lângă mănăstiri au fost înființate școli rusești, privite cu nemulțumire de călugării de rând.

Ștefan Purici

O problemă importantă a reprezentat-o pentru episcopul Pavel integrarea clericilor din cele trei județe dunărene, reanexate Rusiei în 1878. Autoritățile române au predat 127 de biserici (cu trei mai multe decât fuseseră retrocedate Moldovei, în 1857) cu un efectiv de 143 de preoți. Aceștia li s-a cerut ca în doi ani să învețe limba rusă, iar copiilor lor li s-au oferit locuri la școlile eparhiale de băieți și la cea de fete. Clericii ostili au fost mutați în alte părți ale provinciei.

În anul 1882, pentru meritele sale față de guvern și pravoslavnicie, el a fost numit în funcția de Exarh al Georgiei.

Serghie Leapidevski (21 august 1882 – 12 ianuarie 1891) fusese Arhiepiscop de Kazan. Bun predicator, el a obligat preoții să se implice în activitatea școlilor sătești, aflate sub îndrumarea Bisericii. Adept al formelor populare de educație religioasă pentru adulți, Leapidevski a organizat seri de meditație și conferințe duhovnicești pe lângă biserica Sf. Teodor Tiron (Ciuflea) din Chișinău. De numele lui este legată închiderea tipografiei eparhiale, sub pretext că „peste tot în bisericile eparhiei s-au introdus slujbele în limba slavă”. Tentativa călugărilor de la mănăstirea Chițcani (Noul Neamț) de a continua tipărirea cărților moldovenești a suferit eșec din cauza opoziției episcopului și autorităților civile. În rest, arhipăstorirea lui Leapidevski la Chișinău a fost destul de ștearsă.

Isakie Polojenski (12 ianuarie 1891 – 21 noiembrie 1892) a venit în Basarabia după ce a ocupat funcția de Episcop de Tomsk. Sub îndrumarea sa s-au efectuat reparații la catedrală și la paraclisul reședinței; s-au pus temeliiile unui comitet de conducere și îndrumare a activității de combatere a sectelor. Și-a încheiat misiunea în urma unui accident vascular.

Neofit Nevodcikov (21 noiembrie 1892 – 26 ianuarie 1898) a ajuns în fruntea eparhiei basarabene după ce a păstorit dieceza Turkestanului. În pofida faptului că arhipăstorirea lui nu s-a remarcat prin fapte deosebite (merită reținută înființarea școlii spirituale de clerici la Ismail), Neofit a fost o personalitate remarcabilă. Ducând o viață de ascet, el scria versuri și era preocupat de cunoașterea trecutului ținutului și tradițiilor locale.

În timpul arhipăstoririi lui **Iacov Peatnițki** (26 ianuarie 1898 – 12 august 1904), a fost terminat un nou edificiu al Seminarului teologic, a luat ființă Societatea istorico-arheologică bisericească din Basarabia, a fost întemeiată o nouă instituție caritabilă și misionară „Frăția Nașterii lui Hristos”. Sub auspiciile acesteia din urmă au început să apară foi volante și

Istoria Basarabiei

broșuri în limbile română și rusă, cu caracter creștin-ortodox. A fost reluată tipărirea cărților de cult în limba română. Către începutul secolului al XX-lea, se îmbunătățise calitatea corpului de clerici basarabeni. Astfel, în 1903, din cei 1 008 preoți ai eparhiei, 3 protoierei și 10 preoți aveau studii academice, 15 protoierei și 805 preoți absolviseră seminarul din Chișinău, 74 erau absolvenți ai unor seminare din România, 9 aveau diplome eliberate de școli normale, 92 urmaseră cursuri necomplete de seminar.

Sub **Vladimir Sin'kovski** (12 august 1904 – 16 septembrie 1908) a continuat tipărirea cărților de cult românești. Profitând de evenimentele revoluționare din Rusia, în noiembrie 1905 congresul preoțimii din Basarabia a hotărât înființarea unei tipografii eparhiale, care să editeze cărți în limba română pentru a apropia clerul de enoriași și a ridica nivelul cultural al păstoriiților. La 20 octombrie 1906 a fost inaugurată noua tipografie eparhială moldovenească. Datorită intervenției lui Vladimir pe lângă autoritățile de la Petersburg, „Frăția Nașterii lui Hristos” și-a întemeiat, în ianuarie 1908, propriul organ de presă – revista «Luminătorul», iar în seminar, în clasele V-VI, s-a introdus „limba și cântarea moldovenească”. În pofida faptului că transferarea la Novocerkassk putea fi interpretată ca o avansare, a circulat zvonul că episcopul Vladimir a fost îndepărtat din Basarabia din cauza simpatiei sale față de populația autohtonă.

Serafim Ciceagov (16 septembrie 1908 – 20 martie 1914) fusese predestinat prin tradiția de familie carierei militare și a ajuns până la gradul de colonel. Era nepotul amiralului Pavel Ciceagov. Nu se cunoaște cauza abandonării serviciului militar și a călugăririi sale, dar s-a afirmat că a ajuns episcop datorită protecției unor doamne influente de la curtea țarului. A sosit în Basarabia într-o perioadă de renaștere națională atât pe plan civic, cât și bisericesc. Astfel, în momentul numirii sale în Basarabia, superiorii săi l-au informat asupra situației din provincie, prezentându-i „tendența existentă în clerul moldovenesc spre separatism și autocefalie a bisericii moldovenești, precum și mișcarea națională din Basarabia, manifestate prin dorința preoților de a face serviciul religios pe limba lor, prin traducerea cărților bisericești și a manualelor în limba moldovenească, prin editarea revistei bisericești moldovenești, prin formarea cantorilor bisericești în moldovenește și în predarea în școlile parohiale și în școlile spirituale a limbii moldovenești”.

Ștefan Purici

Din această cauză, Ciceagov a urmărit să lupte „contra grupului separatist, care tinde să învețe pe moldoveni limba românească cultă”. Episcopul Serafim raporta că „**partidul moldovofililor**” este compus „din 15-20 preoți, dar spre părere de rău din cei mai talentați, puternici, muncitori, cu influență în eparhie”. Cu scopul de a suprima influențele naționale, chiriarhul a trecut la represalii: protopopul Constantin Popovici a fost îndepărtat de la catedrala din Chișinău, preotul Ion Bălțeanu a fost destituit din funcția de blagocin, protoiereul Alexei Baltaga a fost marginalizat etc.

De asemenea, episcopul Serafim a sistat dreptul preoților de a alege protopopii, asumându-și dreptul de a-i numi personal. În pofida nemulțumirilor indigenilor, el a preluat controlul și administrarea veniturilor eparhiale, a repictat catedrala cu sfinți ruși, a adus din Rusia și a impus mănăstirilor și bisericilor diverse icoane și moaște de sfinți ruși.

Urmărind reducerea influenței naționale a revistei «Luminătorul», în jurul căreia se grupaseră patrioții care simțeau nu numai „moldovenește”, ci chiar și „românește”, ieromonahul Gurie Grosu, considerat „capul separatiștilor”, a fost exilat, la 16 decembrie 1909, la o mănăstire retrasă din gubernia Smolensk. Ca urmare, revista se va transforma într-o tribună de propagandă a pravoslavniciei, fără accente național-românești.

Pe de altă parte, Serafim a fost preocupat de anihilarea „inochentismului” sau „mișcării de la Balta”. Pericolul mare era reprezentat de caracterul național al acestei mișcări și mai puțin de devierile dogmatice. Totuși, sub presiunea exemplului oferit de predicile și slujbele ținute numai în „moldovenește” de reprezentanții „inochentismului”, care atrăgeau sute și mii de români basarabeni, biserica oficială s-a văzut nevoită să facă anumite concesii. Serafim a ordonat arhierilor vicari ca, în timpul vizitelor canonice, să predice, fie și parțial, „moldovenește”. Congresul preoților, convocat la 5 martie 1913, la Chișinău, a luat hotărârea privitoare la necesitatea propagării *Bibliei* în limba română atât în biserici, cât și în școlile primare. Din 21 iulie 1913, potrivit ucazului lui Nicolai al II-lea, basarabeni au obținut dreptul de a asculta sfânta liturghie în limba națională.

Platon Rojdestvenski (20 martie 1914 – 9 decembrie 1915) a avut de făcut față condițiilor create de pe urma declanșării Primului război mondial. Biserica a fost chemată să susțină caracterul „just” al acestuia, să

Istoria Basarabiei

contribuie la cimentarea moralului populației. Platon a lansat o mare colectă publică menită adunării de fonduri pentru construirea unui orfelinat care să-i adăpostească pe copiii celor căzuți pe front. Proiectul n-a fost realizat, soarta sumelor colectate rămânând necunoscută.

Ultimul ierarh trimis de Sinodul rusesc în Basarabia a fost **Anastasia Gribanovski** (16 decembrie 1915 – 14 iunie 1918). A rămas în memoria basarabenilor ca un ascet sever și canonic riguros, devotat pravoslavniciei. Simion Mehedinți, ministrul Cultelor în timpul Unirii Basarabiei, s-ar fi exprimat că dacă, în 1918, Anastasia ar fi acceptat propunerea să facă parte din Sinodul român, această instituție ar fi avut numai de câștigat.

Toți ierarhii ruși sau filo-ruși (Gavriil Bănulescu-Bodoni), care au păstorit în Basarabia, au servit regimul țarist cu râvnă și devotament. Despre nici unul dintre ei nu se poate spune că s-a identificat în întregime cu spiritul și aspirațiile românilor basarabeni, ei urmărind transformarea „turmei” în una care să gândească și să simtă rusește.

Ștefan Purici

VIII. EVOLUȚIA CULTURII ÎN BASARABIA ÎN 1812–1914

Învățământul. Până în secolul al XIX-lea, în Principatele Române viața culturală s-a desfășurat în jurul locașurilor de cult, unde copiii boierilor și ai țăranilor înstăriți învățau să citească, să scrie și să socotească, studiau diverse discipline din domeniul religiei, deprindeau regulile comportamentului în societate etc. Multe biserici și mănăstiri au fost importante centre de promovare a culturii religioase și laice, sprijinind activitatea unor instituții de învățământ elementar. Astfel, la Chișinău, în anul 1800, funcționau trei școli. Alte instituții de învățământ existau în târgurile Akkerman, Hotin, Orhei, Chilia, Soroca, dar și în satele Basarabiei. De pildă, școala din comuna Bumbăta era administrată de dascălul Ștefan Istrati, la cea din comuna Ișnovăț (județul Orhei) era învățător preotul Lupu Vartic, iar preotul Dimitrie Sulima a întemeiat o școală pentru copii de preoți la mănăstirea Curchi, județul Orhei. De la mijlocul secolului al XVIII-lea s-a remarcat și grija domniei față de promovarea învățământului public. Potrivit hrisovului lui Grigore Alexandru Ghica de la 1766, din cele 23 de școli „domnești”, cinci au fost întemeiate în regiunea dintre Prut și Nistru, în ținuturile Greceni, Lăpușna, Chișinău, Orhei și Soroca.

Potrivit Regulamentului din 29 februarie 1828, în Basarabia, sistemul de învățământ urma să fie compus din gimnaziul (4 ani de studiu), școli județene (2 ani de studiu), școli parohiale (1 an de studiu). Toate acestea erau subordonate Direcției școlilor poporului din Regiunea Basarabia, încadrată inițial în Circumscripția de învățământ Harkov apoi, din 1830, în Circumscripția Odesa.

Prima școală înființată de autoritățile țariste, în urma demersurilor mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, a fost **Seminarul teologic** din Chișinău (31 ianuarie 1813), în care s-a studiat limba română până în anul 1867. Pe lângă Seminar, în noiembrie 1816, a început să funcționeze o școală laică-pension pentru copiii de nobili, având menirea de a pregăti funcționari de rang inferior și mediu (închisă în anul 1831). În această instituție, obiectelor laice li se acorda mai mare importanță decât celor religioase. În urma reformei din 1823, în cadrul seminarului au fost păstrate

Ștefan Purici

doar claselor superioare, ce au fost împărțite în trei secții: inferioară (de retorică), medie (de filozofie) și superioară (de teologie). Dacă, în primii ani de existență, majoritatea materiilor se predau în limba autohtonilor, din 1823 „științele filologice, istorice și matematica” s-au predat în limba rusă, iar „cele filosofice și teologice” în limba latină. Clasele inferioare au fost separate de seminar, înființându-se o școală duhovnicească ținută și una parohială. În 1840, a avut loc o nouă restructurare a instituției, care a diversificat puternic programa școlară în direcția introducerii unor discipline utilitariste: *Științele naturii și gospodăria rurală*, *Medicina*, *Gospodăria rurală* ș. a. În anul 1866 însă, gospodăria, științele naturii și medicina au fost excluse din planul de învățământ, introducându-se pedagogia și creându-se o școală duminicală de copii pentru efectuarea practicii pedagogice de către elevii seminarului. Din 1909, printre disciplinele predate seminariștilor a fost introdusă „combaterea socialismului”. Toate obiectele se predau în limba rusă. Până la reorganizarea din 1823, toți cei 25 de profesori erau veniți din afara provinciei: 17 din Ucraina, 3 din Grecia, 2 din Rusia, 1 din Galiția, 1 din Transilvania (românul Ion Butta,) și unul neprecizat. La fel, cei mai mulți elevi nu erau basarabeni. Spre exemplu, în 1828, din 54 de școlari, 45 proveneau din teritoriile de la est de Nistru.

În satele cu populație mai numeroasă, în anii '30, au fost organizate niște **școli parohiale**, menite să satisfacă necesitățile educaționale ale țăranimii. Primele instituții de acest tip funcționau la Hotin și Akkerman încă din 1819, la Chișinău din 1822, Bălți – din 1824, Bender – din 1827. Cea din Hotin a fost reactivată în 1827, după ce fusese închisă în 1823. Însă la baza funcționării școlilor parohiale au stat „regulile de instruire elementară a copiilor locuitorilor din eparhia Olonețk”, intrate în vigoare în 1835 și aplicate în Basarabia din 1837. Regulile respective aveau drept obiectiv calmarea spiritelor în rândul populației locale nemulțumite de modificările făcute în ritualul și obiceiurile Bisericii Ruse în secolele XVII-XVIII. În consecință, școlile parohiale urmăreau scopul impunerii dogmelor pravoslavnice, instruirea reducându-se la citirea cărților bisericești, în timp ce scrisul și aritmetica erau facultative. La 1844, în Basarabia funcționau 326 de școli bisericești, cu 5 177 de copii, iar la 1856, numărul lor se redusese până la 159, cu 1 855 de elevi.

Limba română putea să nu fie limbă de predare în localitățile în care

Istoria Basarabiei

Învățătorul nu cunoștea limba autohtonilor. La 1868, K. Janovski, directorul școlilor din Basarabia, a constatat existența a 212 școli parohiale rurale, în care studiau 2 515 elevi (2 427 băieți și 88 fete). Din acestea, în 164 de școli învățământul se realiza în limbile rusă și slavonă bisericească, în 28 în limbile română și rusă și doar în 20 de instituții obiectele se predau în limba română. În satele în care existau școlile respective, inspecția a descoperit doar 446 persoane în vârstă care știau carte, ceea ce constituia un știutor de carte la 1 200 de locuitori din mediul rural. În anul școlar 1903-1904, în eparhia Chișinăului existau 598 de școli parohiale, în care studiau 29 065 de băieți și fete.

La începutul anilor '20, s-au organizat **școli primare orășenești**, cu precădere lancasteriene. Acestea se întemeiau pe metoda instruirii reciproce, care recomanda ca elevii avansați să predea colegilor cunoștințele lor, rolul învățătorului reducându-se la supravegherea procesului de învățare. Prima școală lancasteriană din provincie a fost inaugurată la Chișinău, la 7 februarie 1822. Altele au fost înființate ulterior în toate localitățile urbane ale provinciei (1824 – Bălți și Ismail, 1827 – Bender și Hotin, mai târziu – Orhei, Soroca și Cahul). La 1848, în Basarabia funcționau 12 școli lancasteriene. În aceste instituții, limba rusă era limbă de instrucție și educație. În anul 1834, limba română a fost exclusă din rândul obiectelor studiate în școlile primare orășenești.

Odată cu întemeierea, în anul 1828, a Direcției Școlilor din Regiunea Basarabia, instituției respective i-au fost subordonate toate așezămintele școlare care până atunci ținuseră de resortul departamentului cultelor. În același an, pentru pregătirea unor cadre cu calificare medie pentru industrie, comerț și agricultură, s-au înființat **școli primare județene** rusești la Chișinău, Bălți, Bender, Cetatea Albă, Ismail, Hotin și în alte orașe. Limba română a început să se studieze la școala din Chișinău din 1830, ca obiect „suplimentar”, la cele din Bălți și Hotin, în urma demersurilor boierimii basarabene, abia din anul 1842, iar la cea din Soroca și mai târziu. Din anul 1830, școlile basarabene au fost trecute în subordinea circumscripției de învățământ Odesa, instituită în acel an. Aceasta și-a exercitat autoritatea până în august 1918. În octombrie 1850, la Chișinău a fost înființată Școala județeană nr. 2, iar în 1851 o altă școală județeană a fost deschisă la Soroca. În Orhei, școala județeană a fost întemeiată în anul 1860. În anul 1871, țarul a aprobat cererea episcopului circumscripției de învățământ

Ștefan Purici

Odesa, susținută și de guvernatorul general al Novorosiei și Basarabiei, privind desființarea studiului „limbii moldovenesti” în școlile județene din Chișinău, Hotin, Orhei, Bălți și Soroca. În anul 1872, acestea au fost transformate în școli orășenești, cu patru și șase ani de învățământ, pentru ca, în 1912, să se reorganizeze în instituții cu patru clase.

În septembrie 1833, o parte dintre cadrele didactice, împreună cu 28 de elevi, au fost transferați de la Școala județeană Chișinău la nou-înființatul **Gimnaziu** Regional nr. 1 din Chișinău, punându-se bazele învățământului secundar basarabean.

Politica țaristă de stimulare a fenomenului de colonizare a Basarabiei a fost însoțită de măsuri de susținere a **învățământului pentru grupurile etnice minoritare**. Sprijiniți de administrația rusească, coloniștii germani și bulgari au organizat treptat practic în fiecare așezare școli sătești bisericești (devenite ulterior comunalo-bisericești). Între 1816 și 1823 au fost înființate 17 școli parohiale în coloniile germane și bulgare și în cadrul bisericilor de rit armeano-gregorian (biserică armeană apropiată de ortodoxism). În aceste instituții, copiii studiau în limba lor maternă (bulgarii, în rusă) aproape toate disciplinele, precum și religia căreia îi aparțineau. Către 1871, în fiecare din cele 28 de colonii germane existau școli primare, iar în așezarea Sărata funcționa, din 1844, prima școală normală (intitulată Wernerschule) din întreg imperiul. Anumite concesii au fost făcute chiar și evreilor, care erau discriminați în alte părți ale Rusiei. Astfel, în 1839, în capitala provinciei a fost înființată o școală evreiască de băieți, numărul instituțiilor educaționale publice și private crescând spectaculos în deceniile următoare. Spre exemplu, la începutul anilor '60, în Basarabia funcționau 2 școli publice pentru evrei (la Chișinău și Soroca), 5 școli profesionale înființate și susținute de comunitățile iudaice, 20 școli private de fete și 14 de băieți, 293 de hederele (școli primare de băieți pentru însușirea iudaismului) sponsorizate de melamezi (învățători de hederele). Instruirea se efectua în limba idiș. În anii '60-'70 ai secolului al XIX-lea, și aceste școli au fost forțate să treacă la predarea tuturor disciplinelor în limba rusă (cu excepția religiei și a limbii materne).

Concomitent, s-au pus temeliiile **instruirii profesionale**. În 1835 în capitala ținutului a început să funcționeze o școală de cancelariști, iar în 1842 s-a înființat Școala de pomicultură, care există și în zilele noastre. În pofida faptului că aceasta din urmă era considerată o școală bine

Istoria Basarabiei

organizată și dotată, din 1844 până în 1867 ea a avut doar 82 de absolvenți. Reforma școlară din anii 1864-1874 nu a privit învățământul profesional din cauza faptului că se afla încă într-o fază incipientă.

La 12 septembrie 1833, la Chișinău, a fost inaugurat primul ***gimnaziu*** de băieți, numit mai târziu Liceul nr. 1, în care s-a predat și limba română, începând cu anul 1835. Obiectivul principal al acestei instituții consta în pregătirea unor cadre „pentru funcții administrative și admiteri în universitate”. Pe lângă gimnaziu, în decembrie 1835, a fost înființat un pension pentru fiii de nobili, înlocuind astfel pensionul din cadrul Seminarului teologic. În anul 1860, limba română a devenit opțională cu limba greacă, peste trei ani ambele limbi au fost declarate facultative, iar din 1866 predarea limbii române a fost suspendată. Consiliul de Stat a motivat această decizie prin faptul că „elevii cunosc această limbă în mod practic, iar predarea ei alte scopuri nu urmărea”.

Liceele pentru băieți se împărțeau în *clasice*, cu opt clase, și *reale*, cu șapte clase. În anul 1902, liceele clasice au fost transformate în licee *moderne* (studiul limbilor latină și greacă începea cu doi ani mai târziu decât în cele clasice).

Învățământul pentru fete a cunoscut o dezvoltare destul de lentă. Tentativele unor particulari de a întemeia școli de fete la Chișinău (în 1821) și la Ismail (în 1833) nu s-au încununat cu succes. Începuturile au fost puse în anul 1836, prin întemeierea a două pensioane de fete în capitala provinciei. Ulterior, au apărut pensioanele din Bender (1842), Ismail (sfârșitul anilor '40), Akkerman (sfârșitul anilor '50) ș. a. În anul 1870, la Chișinău, a fost inaugurat un pension model pentru fete de nobili. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, s-au înființat câteva ***licee de fete***, cu șapte clase, susținute financiar de orașe sau zemstvele guberniale. Planul de învățământ era puțin diferit de cel al liceelor de băieți. De pildă, fetele nu studiau latina, mai puțină matematică, limbile moderne erau facultative, având în plus pedagogia, gospodăria, lucrul manual. Uneori se adăuga clasa a VIII-a, „pedagogică”, care avea menirea de a pregăti „învățătoare casnice”. De asemenea, în anul 1864, la Chișinău, a fost înființată școala pentru fete din tagma duhovnicească. Aceasta trebuia să urmărească atingerea a trei obiective: „a da adăpost orfanelor de clerici, lipsite de ajutor; a răspândi cultura printre fetele din tagma duhovnicească; și, în sfârșit, a cultiva vrednice soții de slujitori ai altarului lui Dumnezeu și

Ștefan Purici

evlavioase mame de familii”. În plus, instituția trebuia să contribuie la rusificarea clericilor basarabeni. Astfel, episcopul Pavel Lebedev scria că în școala eparhială de fete va crește „marea putere morală ce va introduce în familii și în toată țara spiritul adevărat rusesc, putere care va pătrunde în toate colțurile Basarabiei, în persoana soțiilor de preoți, a învățătoarelor de școli primare”.

Treptat, în Basarabia a fost creată o rețea școlară destul de dezvoltată pentru acea vreme (nu punem în discuție caracterul și obiectivele instruirii). Astfel, în anul 1850, în provincie funcționau circa 300 de școli de diverse niveluri, publice și private, în care învățau aproape 10000 de tineri.

În primul deceniu al secolului al XX-lea, în ținut funcționau gimnaziile clasice, școli reale și comerciale, instituții de învățământ mediu agricol și de medicină. Astfel, în 1914, în Basarabia, funcționau 21 licee de băieți (de stat și particulare), 20 licee de fete, 16 școli medii de băieți, 2 de fete și 6 mixte. În total, în preajma Primului război mondial, în Basarabia se numărau 1846 de școli de diferite tipuri și grade, în care învățau aproximativ 114 mii de elevi. Însă, cu toate succesele dobândite pe tărâmul învățământului public, procentul de analfabeți în rândul populației, mai ales a celei rurale, era foarte mare. Potrivit statisticii oficiale, în Basarabia erau doar 15,6% știutori de carte, din care 22% bărbați și 8,9% femei. În rândul românilor basarabeni, procentul respectiv era sub media pe gubernie, constituind doar 5,8% (10,5% în rândul bărbaților și 1,7% în cel al femeilor). Pentru comparație cu alte etnii, vezi **tabelul nr. 14**.

Pe lângă alte cauze, un obstacol în calea instruirii copiilor de țărani români era reprezentat de inexistența școlilor naționale. Astfel, în 1906, ziarul «Basarabia» constata cu durere că de „40 de ani de când școlile rusești sunt așezate prin satele noastre; pentru aceste școli bieții țărani noștri cheltuiesc părăluțele sale, muncile cu atâta sudori, fără nici un folos; băieții noștri ieșind din școală, peste 3 sau 4 ani de chinuri, pot a scri și a ceti, dar ce scriu și ce cetesc, știe unul Dumnezeu, dar nu ei”. Pledând pentru introducerea studiului în limba maternă în Seminarul teologic, unul dintre redactorii publicației, Grigore D. Constantinescu, sublinia că „ar fi o fericire pentru Rusia întregă dacă s-ar introduce limba română și în celelalte școli, căci atunci ar ieși din sânul poporului moldovenesc un număr cu mult mai mare de bărbați luminați folositori și sieși și patriei în care se gădesc! Iar pentru ceilalți frați români de peste Prut și Dunăre, de

peste munții Carpați și din alte țări, ar fi cu mult mai mare mângâierea sufletească, ca să poată înțelege în limba lor națională – limbă curat românească, în care vorbește, plânge și cântă tot poporul românesc!”.

Manuale și materiale didactice. De-a lungul timpului, pentru școlile basarabene au fost elaborate manuale și diverse lucrări didactice. Astfel, în anul 1814, la Chișinău, a fost tipărit un abecedar (*Bucoavnă*), adresat celor care – copii și adulți – își propuneau să învețe slovele chirilice pe baza unor texte-rugăciuni. În anul 1819, a apărut o *Scurtă rusească gramatică cu tălmăcire în limba moldovenească*, destinată în special elevilor Seminarului eparhial. Aceasta cuprindea o anexă *Convorbiri* și un glosar român-rus, bine alcătuit, care a precedat seria de publicații de acest fel apărută în Principatele Române în perioada Regulamentelor organice.

Ca autor de manuale s-a evidențiat Ștefan Margela, unul dintre „filologii importanți din prima jumătate a secolului al XIX-lea” (Paul și Zamfira Mihail). Reprezentant al iluminismului moldovenesc, Margela și-a început activitatea în anul 1816 în calitate de custode de legi pe lângă administrația regională. În anul 1817, el se stabilește la Petersburg, fiind numit traducător de limbă „moldovenească” la Ministerul Afacerilor Externe. În 1820 începe să lucreze în departamentul învățământului public; aici Margela a elaborat, în limba română (cu caractere chirilice), un curs al sistemului lancasterian de instrucție, a alcătuit circa 120 de table pentru citire și aritmetică, tipărite ulterior la Chișinău, a scris un manual pentru școlile moldovenești. Margela a primit cu mult interes vestea despre răscoala eteriștilor greci împotriva jugului otoman. În anul 1826, la Petersburg, a apărut cartea sa *Îndreptățirea grecilor*, editată în folosul văduvelor și copiilor greci, rămași orfani. Margela a scris și alte lucrări, dar unele dintre ele n-au văzut lumina tiparului din cauza caracterului lor progresist. Cea mai mare popularitate i-a adus-o *Gramatica rusească și românească*, în trei volume, apărută la Petersburg în anul 1827. Datorită acestui manual, învățământul din Basarabia „s-a situat la același nivel cu cel din Țările Române” (Paul și Zamfira Mihail).

Elaborarea diverselor manuale și lucrări didactice a continuat și în deceniile următoare. În anul 1840, la Sankt-Petersburg, Iacob Ghinculov (Hâncu) a editat *Начертание правил валахо-молдавской грамматики* (Descrierea regulilor gramaticii valaho-moldovenești), în care insista asupra păstrării alfabetului slav și condamna tentativele de înlocuire a caracterelor

Ștefan Purici

slavone cu cele latine. Tot lui i se datorează tipărirea antologiei *Culegere de opere și traduceri, în proză și versuri, pentru exerciți în limba valahomoldavă*, aceasta din urmă cuprinzând și diverse fragmente ce priveau istoria și cultura neamului românesc.

Printre autorii de manuale s-a numărat și Ioan Doncev. El a publicat *Bucoavna* (1861, reeditată în 1863) și, pe cont propriu, două manuale de limba română: *Cursul primitiv de limba română* (1865, cu caractere latine) și o *Abeceda rumână* (1865, cu caractere latine), pe baza cărora s-au format câteva generații de intelectuali basarabeni. În cele două manuale, autorul a încercat să reducă la minimum influența limbii slave asupra construcțiilor frazeologice românești, a făcut referiri la Alexandru Ioan Cuza și reformele acestuia, a inclus versuri scrise de Vasile Alecsandri, Grigore Alexandrescu, Gheorghe Tăutu ș.a., fapte pentru care nu a primit avizul ministerului pentru tipărirea lor pe spezele statului, chiar dacă cenzura își dăduse avizul favorabil în august 1863. Impactul volumelor întocmite de Ioan Doncev a fost limitat într-un fel de faptul că ele au ieșit de sub tipar în momentul în care limba română era eliminată definitiv din învățământul public (1867-1871).

În ultima treime a secolului al XIX-lea, caracterizată de o amplă campanie de rusificare a ținutului, tipărirea unor lucrări didactice în limba română a fost suspendată. Abia la hotarul secolelor XIX-XX, datorită relaxării climatului politic în Rusia și eforturilor unor oameni de cultură, au apărut câteva manuale și materiale didactice în limba maternă. Astfel, Gheorghe Codreanu a editat un *Abecedar rusesc pentru moldoveni* (1897), *Abecedar nou pentru a învăța carte pe moldoveni și pe ruși launloc* (1904), *Pilde și povețe. Întâia carte moldovenească de citire tipărită la tipografia lui P. Rezher* (1908) ș. a. *Pildele și povețele* lui Gh. Codreanu, care cuprindeau texte semnate de Gheorghe Asachi, Ion Heliade Rădulescu, Grigore Alexandrescu, Costache Negruzzi, au reafirmat „legătura neîntreruptă spirituală, culturală dintre cele două maluri ale Prutului”. La începutul secolului al XX-lea, P. Braga a publicat un abecedar moldovenesc, M. Ciachir a încredințat tiparului crestomația *În ajutorul moldovenilor* iar A. Boldescul și M. Ciachir au scos de sub tipar câteva dicționare moldo-ruse.

Literatura. Anexarea Basarabiei a avut repercusiuni de durată și asupra literaturii ținutului. Totuși, moștenirea istorico-culturală, identitatea lingvistică și etnică a populației indigene au făcut ca literatura și cultura

Istoria Basarabiei

românească din acest spațiu să-și păstreze tradițiile încă vreo câteva decenii. Primul sfert al secolului al XIX-lea a consacrat trecerea de la o scriere medievală, dominată de spiritul religios, la o literatură modernă, axată pe concepte laice și iluministe. Curentele literare care domină în această perioadă au fost **clasicismul** și **sentimentalismul**. Continuă să se dezvolte poezia lirică de dragoste, avându-i ca reprezentanți pe N. Dimachi și C. Conachi. Ultimul apelează și la satiră, scriind câteva piese originale: *Comedia banului Constantin Canta, ce-i zic Căbujan și cavaler Cucoș; Judecata femeilor* ș. a. Motive sentimentaliste conțin unele poeme ale lui C. Stamati (*Roman din Vrancea, Gafița blestemată de părinți*) care, în contrast cu tabloul orașului cosmopolit și corupt, elogiază viața patriarhală și „pură” a satului moldovenesc.

La mijlocul anilor '30, în literatura română se afirmă **romantismul**. Fiind un mijloc de manifestare a conștiinței naționale, aflată în plină expansiune în acea perioadă, romantismul a evocat și glorificat trecutul neamului românesc pentru a demonstra concetățenilor, dar și străinilor, legitimitatea unui destin național mai fericit. În acest scop scriitori romantici, precum Constantin Stamati, apelează la baladă sau legendă: *Eroul Ciubăr-Vodă, Fiica lui Decebal și Armin Cântărețul* etc.

Din anii '50, în literatură începe să pătrundă **realismul**. De la mijlocul secolului al XIX-lea, mulți dintre scriitorii români basarabeni, crescuți într-un mediu rusofon, au preferat să scrie în limba rusă și mai puțin în limba lor maternă. Aspectul pozitiv al acestui fenomen consta în faptul că opinia publică din Rusia avea posibilitatea să cunoască creațiile lor și, prin intermediul acestora, trecutul, prezentul și spiritualitatea neamului românesc. În acest sens, s-au remarcat frații Alexandru și Boleslav Hâjdău, Nicolae Gherbanovschi, Constantin Stamati-Ciurea, Alexis Nacco ș. a. Spre exemplu, Alexandru Hâjdău a scris nuvela istorică *Duca*, a compus versuri patriotice: *Codrii Moldovei, Valea Albă, Suceava, Dumbrava* etc. Pe de altă parte, scriitorii au contribuit la promovarea creațiilor valoroase ale literaturii ruse în mediul basarabean. De pildă, Alexis Nacco (1832-1915) a tradus și publicat în limba română (cu grafie chirilică) opere ale poetului rus Mihail Lermontov, fabule ale scriitorului Ivan Krylov, dar a scris și câteva poeme și poezii originale.

În același timp, s-au afirmat unii oameni de litere care au scris în limba română. De pildă, Gheorghe Păun (1848-1875) a lăsat în manuscris o

Ștefan Purici

culegere de poezii (circa 160), majoritatea fiind inspirate din creația populară. Alte lucrări ale sale, din păcate, nu s-au păstrat, fiind distruse de părinții săi.

Contribuții literare importante sunt legate de activitatea lui Constantin Stamati-Ciurea. Pe lângă operele publicate în Basarabia, printre care menționăm *Istoria unui tânăr*, *Copiii condamnatului*, *Parvenitul*, *În culisele trecutului și în foaierul prezentului*, *Moartea lui Lermontov*, *Insula Sagalin*, literatul a tipărit în Bucovina, aflată în cadrul Austro-Ungariei, un șir de lucrări în limba română, ca *Opuri dramatice*, în două volume, *Caleidoscop literar* (1883), *Răsunete din Basarabia* (1898) ș. a. Autorul prezenta diverse aspecte din prezentul și trecutul provinciei natale.

La hotarul celor două secole s-au afirmat scriitorii de orientare **poporanistă** (narodnicistă). În urma persecuțiilor autorităților țariste, mulți intelectuali basarabeni (C. Dobrogeanu-Gherea, N. Zubcu-Codreanu, V. Crășescu, Z. Arbore-Ralli ș. a.) au fost nevoiți să se refugieze în România. La Iași sau în alte localități din țară, ei au organizat ori colaborat la diverse publicații periodice (revista «Contemporanul», Iași 1881-1891; săptămânalul «Munca», București 1890-1894; ziarul «Corespondența română», București 1893-1894; ziarul «Apărarea națională», București, 1900-1903; revista «Curentul nou», Galați 1905-1906 etc.). Metoda realismului a fost folosită de Victor Crășescu pentru a prezenta nevoile și starea precară a țăranilor sau pescarilor basarabeni (*Fost-a el de vină?; Hoțul de cai; Furtuna*). În povestirea *Extazuri* sau în nuvela *Spirca*, scriitorul s-a adresat problemei „oamenilor noi”, meniți să schimbe în bine societatea. Același scop pare să-l urmărească și Z. Arbore-Ralli, care și-a publicat memoriile sub titlul *Temniță și exil și În exil*.

Olga Nacco, soția lui Alexis Nacco, a fost o scriitoare destul de talentată, care s-a bucurat de succes în Basarabia. Nuvelele și schițele sale au pus în centrul atenției tradițiile românilor basarabeni, evenimentele politice, diverse aspecte sociale, atitudinea nobilimii față de reformarea societății basarabene etc. Mai multe lucrări ale sale au fost publicate în anul 1901, în culegerea *Schițe și povestiri basarabene*.

Unul dintre cei mai prolifici prozatori de la începutul secolului al XX-lea a fost Leon Donici (1887-1926), care a publicat mai multe lucrări valoroase: *În căutarea veșnicului adevăr*, *Mon plaisir*, *Noul seminar*, *Copilăria*, *Floare amară*, *Călătoria de la Petrograd la Chișinău*, *Recviem*, *Antihrist* etc.

Istoria Basarabiei

La începutul secolului al XX-lea, în plan cultural se afirmă în special poeții care reacționau mult mai rapid la evenimentele politico-sociale din ținut și la nevoile național-culturale ale populației. Astfel, Tudose Roman (*Soarta țăranului; Cântecul plugarului; Viața țăranului; Dragostea moldoveanului; Dați-ne lumină; Către libertate* ș. a.), Vasile Oatul (*Cinecine; Cântecul lucrătorului*), Vladimir Fialcovschi (*Anul nou; Tânguitul țăranului*), Gheorghe Tudor (*Făclia țării; Fragmentul; La luptă*), Alexe Mateevici (*Eu cânt; Cântecul zorilor; Țăranii; Baștina*) și alții au pus în lumină situația nefericită a săteanului, au reflectat aspirațiile românilor basarabeni, au exprimat, cu ajutorul versului, protestul acestei categorii împotriva exploatării sociale și naționale. Poezia *Limba noastră* (1917), scrisă de Alexe Mateevici, a devenit un adevărat imn al românilor basarabeni, o expresie a demnității naționale și a dorinței de emancipare de sub stăpânirea străină.

Tipografii și biblioteci. Atât materialele didactice, cât și operele scriitorilor basarabeni aveau nevoie de un suport tehnico-material adecvat. În acest sens, pe lângă tipografia eparhială, înființată în anul 1814, la Chișinău a fost întemeiată, în anul 1818, și o tipografie regională de stat. Din 1843 a început să funcționeze tipografia particulară a lui Akim Popov, în care se tipăreau și cărți în limba moldovenească, semnate de Ion Sârbu, Constantin Stamati-Ciurea, Vladimir Pobyvaneț ș. a. Încă o tipografie privată a fost înființată în capitala provinciei în anul 1858 de secretarul gubernial Deziderie, iar în anul următor, Konceakovski a întemeiat cea de-a treia tipografie particulară din Chișinău.

Creșterea numărului de tipărituri, extinderea rețelei școlare și constituirea unui strat de intelectuali au condiționat apariția câtorva instituții specializate în păstrarea și facilitarea accesului la cuvântul scris. În anul 1831, la Chișinău, a fost inaugurată Biblioteca Publică Orașenească, avându-l ca tutore pe Petru Manega. Către sfârșitul secolului, aceasta avea în jur de 15 mii de volume, marea majoritate fiind în limba rusă. Cei care doreau să citească sau să consulte cărți și periodice în limba română erau nevoiți să apeleze la serviciile bibliotecii Seminarului eparhial.

Presă. În anii '30 au fost întreprinse mai multe tentative de a se imprima un organ de presă local, dar atare inițiative au fost blocate atât de împotrivirea autorităților locale, cât și de pătrunderea în provincie a publicațiilor periodice centrale sau odesite (buletine oficiale, publicații de

Ștefan Purici

profil în domeniul agriculturii, silviculturii, sănătății publice, comerțului etc.). La 1845 și 1847, câțiva boieri basarabeni au încercat să editeze, la Chișinău, ziarul «Românul», făcând, în acest scop, demersuri pe lângă guvernului țarist. Autoritățile, însă, au refuzat să elibereze autorizația necesară. **Primul număr** al unei publicații locale «Кишиневские областные ведомости» (Buletinul regional al Chișinăului) a apărut la 17 iulie 1854. Gazeta era tipărită în limba rusă și avea două rubrici: oficială și neoficială. Ultima publica deseori și materiale cu caracter literar și istoric. În anii 1866–1868, partea neoficială a fost coordonată de Gheorghe Gore, care a promovat valorile literaturii române din Basarabia și România, urmărind susținerea identității naționale. Spre exemplu, în articolul *Despre cântecele moldovenești* (tipărit la 21 iulie 1867, în limba rusă), publicistul menționa: „Românul din Moldova nu știe că peste toate hotarele patriei lui, peste Carpați și departe în inima Ungariei, peste Dunăre și tocmai în inima Macedoniei, peste râurile Molnița și Prut locuiesc români ca și el, care se îmbracă la fel ca el, vorbesc și aceeași limbă, au aceeași lege ca și el, același trecut glorios, plin de suferințe amare în același timp, într-un cuvânt că aceștia îi sunt frați de același nume și sânge ... Așa, de pildă, ei sunt peste patru milioane în Moldova și Muntenia, două sute de mii în Bucovina, peste trei milioane în Transilvania (Ardeal), Banat și Ungaria, șapte sute de mii în Basarabia și peste o sută de mii pe malul drept al Dunării”.

În anii 1858-1865, la propunerea unor intelectuali români din ținut, autoritățile au dezbătut chestiunea editării, pe contul administrației rusești, a unei reviste bilingve româno-rusă cu titlul «Steluța Prutului» pentru Basarabia, Moldova și Muntenia. Deoarece proiectul n-a fost agreat de administrație, în anul 1864 Ion Dabija a rugat să i se permită să tipărească, pe spese proprii, o revistă sub titlul «Basarabia» sau «Glasul Românilor Basarabeni», idee agreată de Ministerul de Externe țarist. Totuși, nici această propunere n-a primit avizul favorabil al guvernatorului.

În paralel, autoritățile țariste au luat măsuri de împiedicare a pătrunderii publicațiilor periodice din Principatele Unite ale Moldovei și Țării Românești. De pildă, Platon Antonovici, guvernatorul Basarabiei (1863-1867), în memoriul confidențial din 8 octombrie 1864 adresat contelui Kotzebue /Coțebu/, guvernatorului general al Novorosiei și Basarabiei, raporta că publicațiile românești sunt proscrie în Basarabia, iar numărul tipăriturilor care reușeau să pătrundă în ținut este extrem de

Istoria Basarabiei

redus. Ulterior, în anul 1868, guvernatorul general a permis basarabenilor să se aboneze la publicațiile de peste Prut, însă acestea urmau să fie remise abonaților numai „cu permisiunea cenzurii, care este răspunzătoare de prevenirea pătrunderii ziarelor cu orientare dușmănoasă față de noi”.

În anul 1867 a început să apară publicația bisericească «Кишиневские епархиальные ведомости» (Buletinul Eparhiei Chișinău). Deoarece „nu toți clericii pricepeau limba rusă”, aceasta a apărut și în traducere românească, până în anul 1871, când episcopul Pavel Lebedev a dispus tipărirea ei exclusiv în limba rusă.

Până la sfârșitul secolului al XIX-lea în ținut au predominat publicațiile periodice oficiale și cele liberale particulare. Trebuie să subliniem faptul că, în pofida presiunii enorme de deznaționalizare și a predominării elitelor rusești sau rusificate în viața publică a Basarabiei, ***prima publicație particulară românească*** a apărut înaintea uneia similare rusești. Astfel, în anul 1884, la Chișinău, a fost tipărit primul ziar moldovenesc intitulat «Mesagerul Basarabiei», sub direcția lui Riabcic și Drumașcu. Fiindcă publicația a avut o viață scurtă, nu s-a păstrat nici un exemplar din această primă „realizare de publicistică românească în Basarabia” (Al. V. Boldur).

Totuși, în spațiul basarabeian, primele periodice particulare au fost tipărite cu un deceniu mai devreme, la Bolgrad, aflat atunci în componența României. Astfel, în anii 1872-1873, în acest oraș au apărut ziarele «Ialpuș» și «Ecoul Bolgradului».

Primul ziar particular rusesc a fost «Бессарабский вестник» (Curierul Basarabiei), care a apărut între anii 1889 și 1898. În perioada 1897-1905, Pavel Crușevan a editat ziarul de dreapta «Бессарабец» (Basarabeianul), cu accente antisemite distincte. Acesta a înființat și gazeta reacționară «Друг» (Amicul), care a apărut în perioada aprilie 1905 – iunie 1909.

Prin același spirit conservator și rusificator s-a caracterizat și presa clericală din ținut, reprezentată prin «Кишиневские епархиальные ведомости» (Buletinul Eparhiei Chișinău). Tentativele revistei «Luminătorul» (1908-1944, cu întreruperi) de a promova un curent spiritual cu caracter național au fost suprimate în scurt timp de autoritățile bisericești.

În total, în perioada 1854-1899, în Basarabia au apărut 28 de periodice (9 ziare, 2 reviste, 14 buletine departamentale și 3 calendare).

La începutul secolului al XX-lea au apărut gazete de orientare liberală:

Ștefan Purici

«Бессарабская жизнь» (Viața Basarabiei), editată cu intermitențe între 1903-1918, și «Эхо Бессарабии» (Ecou Basarabiei), tipărită în anii 1906-1910. În timpul primei revoluții ruse și în perioada următoare au fost tipărite gazete și reviste în limba română cu caractere chirilice și chiar latine («Basarabia», «Moldovanul», «Viața Basarabiei», «Glasul Basarabiei», «Cuvânt Moldovenesc»). Acestea au promovat, într-o măsură mai mare sau mai mică, idealurile naționale, popularizând, deopotrivă, creația folclorică, operele scriitorilor clasici ori ale literaților contemporani.

Relativa liberalizare (cu excepția anilor 1907-1910, când în Rusia s-a instaurat reacțiunea) a vieții politice și creșterea numărului de intelectuali, dar și de cititori, în cele două decenii premergătoare războiului mondial, s-au materializat în creșterea numărului de publicații. Astfel, între anii 1900-1917, în Basarabia au apărut circa 250 de periodice, din care 10 ziare, 4 reviste și 2 calendare au fost tipărite în limba română (cu caractere chirilice).

Totuși, aceste realizări importante nu erau încă în stare să modifice caracterul vieții culturale, marcată puternic de pecetea rusificării. De pildă, Gheorghe Ghibănescu constata, în august 1912, că în capitala guberniei „elementul românesc e în mare minoritate, umbrit, sfios și ascuns. Totul ce se arată la Chișinău e străin și înstrăinat”. Autoritățile țariste au reușit să-i imprime caracterul unui „centru puternic de rusificare prin școlile, bisericile și presa sa. De aici (...) se radiază acel aer de rusism până în cele mai îndepărtate sate ale noastre”.

Teatrul. De-a lungul întregului secol al XIX-lea în Basarabia nu a existat o trupă teatrală permanentă. În principalele localități ale provinciei s-au desfășurat variate reprezentații ale unor formații din afara ținutului, în special din Rusia și Principatele Române (ulterior România). De pildă, în anii '20-'30 ai veacului respectiv, diverse spectacole au fost prezentate de trupele rusești conduse de I. Henzel, D. Mace, F. Babanin, Erohin ș. a. În deceniile următoare, în capitala Basarabiei au evoluat formațiile artistice ale lui P. Gagarin, A. Sokolov, F. Burlițki, I. Sobolev.

În a doua jumătate a anilor '60, la Chișinău, s-a aflat un timp trupa lui N. Novikov, cu un repertoriu rusesc. În 1869, una dintre actrițele acestei trupe, Stepanova, a montat în scenă chiar o piesă a lui Vasile Alecsandri.

Evenimente de o deosebită importanță pentru populația indigenă au fost turneele trupelor teatrale din România. Pe scenele provinciei, în

Istoria Basarabiei

special la Chișinău, au evoluat actorul de comedie Teodor Teodorini (1857-1858), echipele teatrale conduse de Maria Vasilescu (1865), Neculai Luchian (1867-1868), Petre Alexandrescu (1886, 1889, 1898), frații Ion și Alexandru Vlădicescu (1888), Arion Bobescu (1889) ș. a.

Dacă trupele teatrale rusești nu întâlneau dificultăți în desfășurarea spectacolelor, cele românești aveau dreptul să evolueze doar în capitala ținutului, iar autoritățile locale trebuiau să urmărească cu strictețe ca piesele montate să nu alimenteze separatismul românilor basarabeni. La 2 iunie 1865, împăratul Alexandru al II-lea a emis un ordin prin care trecea în competența exclusivă a guvernatorului general de la Odesa prerogativa luării deciziilor privitoare la oportunitatea stagiunilor trupelor teatrale din România. Totuși, din cauza faptului că instrucțiunile privind desfășurarea spectacolelor în limba română purtau un caracter confidențial, la mijlocul anilor '80 autoritățile din provincie, constatând că mai multe trupe teatrale românești au fost acceptate pe scenele Chișinăului, au permis colectivelor respective să evolueze și în reședințele de județ ale guberniei. Astfel, Petre Alexandrescu a efectuat turneul din 1898 în orașele Bălți, Soroca și Hotin. A mai fost în turneu la Chișinău în februarie-martie 1901.

Odată cu dezvoltarea capitalismului și afirmarea unor categorii sociale specifice, a crescut interesul basarabenilor pentru implicarea în mișcarea culturală. Astfel, la începutul anilor '50, la Chișinău, din inițiativa lui Mihail Ziloti și Ioan Pruncu, s-a constituit o formație teatrală care și-a propus să pună în scenă operele literaților români, inclusiv ale basarabenilor Constantin Stamati-Ciurea, Ion Gherbanovschi ș. a. În anul 1853, acest teatru a fuzionat cu trupa lui A. Sokolov.

La începutul anului 1860, elevii gimnaziului din Chișinău au organizat un cerc teatral de amatori, care a montat mai multe piese ale unor prozatori ruși, români și străini. Ulterior, în anul 1884, la Chișinău, a fost înființată Societatea amatorilor de artă dramatică.

Inaugurarea solemnă, în decembrie 1900, a clădirii teatrului, ce a căpătat denumirea de „Auditoriul «Pușkin»”, a devenit un eveniment important în viața culturală a ținutului. În stagiunile din preajma primei revoluții ruse, pe scena lui au evoluat artiștii antreprenorilor V. Forcatti, H. Petrosean, P. Muromțev etc. În perioada primei revoluții ruse și în anii care i-au urmat s-a întărit considerabil tendința de democratizare a teatrului. Ea s-a manifestat în apariția, și în Basarabia, a mai multor cercuri de artiști

Ștefan Purici

amatori (unul era organizat de Gheorghe Madan), ce puneau în scenă piese de actualitate ale dramaturgilor ruși și străini. Amatorii au montat diverse creații ale lui V. Alecsandri, C. Negruzzi și ale altor scriitori români.

Muzica înregistrează o trecere calitativă de la arta lăutarilor, a diletanților, la una profesionistă. În anul 1835, la Chișinău, reprezentanții acestei profesii încearcă să constituie propria lor breaslă. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, în Basarabia au avut loc concertele lui Schuman, Liszt, cu implicații importante în dezvoltarea elitei culturale locale. După 1850, provincia a găzduit concertele celebrilor violoniști G. Veniavski și P. Sarasate, ale corului lui Gavriil Muzicescu, spectacolele muzicale prezentate de trupele operii italiene, operetei franceze sau române etc. În lumea rurală, dar și în orașele Basarabiei, de mare popularitate continua să se bucure muzica lăutarilor. În anul 1880, la Chișinău, s-a constituit Societatea amatorilor de muzică «Armonia», care, în anul 1899, a fost transformată într-o filială a Societății muzicale ruse.

Un rol important în promovarea culturii l-a jucat, după 1900, corul condus de Mihail Berezovski. Pe diverse scene ale lumii au evoluat solistele de operă Maria Cibotari, Anastasia Dicescu, Lidia Lipcovski, Eugenia Lucezarski, originare din Basarabia.

În diverse localități ale provinciei au fost organizate seri muzicale, în cadrul cărora cântecul moldovenesc era extrem de apreciat de publicul dornic să cunoască valorile culturale naționale. Totodată, pe scenele marilor orașe au fost prezenți compozitorii ruși Serghei Rahmaninov, Andrei Skreabin, solistul Feodor Șalepin, care au contribuit substanțial la promovarea muzicii clasice.

În pragul noului veac s-a afirmat **învățământul muzical**. Astfel, în anul 1900, V. Gutor a înființat o școală muzicală particulară. În același an, pe lângă Filiala basarabeană a Societății muzicale ruse, a fost organizată Școala de muzică din Chișinău – una dintre primele în Rusia. În aceste instituții de învățământ au studiat muzica viitorii compozitori Ștefan Neaga, Eugeniu Coca, S. Zlatov, P. Șerban ș. a.

Pictura basarabeană a fost puternic influențată de școala rusă și cea ucraineană datorită faptului că artiștii plastici din ținut își făceau studiile de specialitate la academiile și școlile de artă din Sankt Petersburg, Moscova și Kiev. În anul 1888, la Chișinău, sub conducerea lui N. Zubkov, a fost

Istoria Basarabiei

înființată Școală de arte. Printre autorii unor tablouri reușite, cu imagini privind natura și peisajul Basarabiei, s-au remarcat V. Okușko, V. Blinov ș. a.

În anul 1903, pe lângă Școala de arte s-a constituit *Societatea amatorilor de artă*, prima organizație care îi reunea pe artiștii plastici din Basarabia. Până la izbucnirea Primului război mondial, societatea a reușit să organizeze 17 expoziții, la care au participat pictori locali și din Rusia. În această perioadă s-a afirmat ca un talentat artist plastic (pictor și sculptor) Alexandru Plămădeală.

Anumite progrese au înregistrat și **științele**. Urmărind, pe de o parte, cunoașterea trecutului acestei zone și, pe de alta, justificarea anexiunii prin argumente istorice, în al doilea pătrar al secolului al XIX-lea au fost publicate mai multe studii elaborate de diverși autori ruși (Ivan Liprandi, Aleksandr Veltman ș.a.). Dorind să separe trecutul Basarabiei de cel al principatelor române, cercetătorii ruși au pus accentul pe reflectarea evoluției zonei pruto-nistrene prin prisma istoriei slavilor și, din acest motiv, practic toate lucrările apărute în perioada respectivă poartă acest caracter.

În anul 1839, cu scopul cercetării și ocrotirii monumentelor materiale din sudul Rusiei, inclusiv din Basarabia, a fost creată Societatea de Istorie și Antichități din Odesa. Drept urmare, în anul 1844, N. Nadejdin a efectuat săpături arheologice în apropierea satului Peresecina, județul Orhei, studiind șirul de tumuli din Valea Răutului; N. Murzakevici a făcut cercetări lângă satul Cartal, pe locul unei foste așezări romane, unde a găsit plăci cu texte în limba latină și imagini în relief cu scene de vânătoare. Contribuții prețioase în domeniul cunoașterii trecutului ținutului au fost aduse și de Constantin Stamati, membru al aceleiași societăți științifice. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, săpături arheologice au fost efectuate de către Ion Suruceanu, întemeietorul primului muzeu de arheologie și antichități din Basarabia (1880). În anii 1873-1876 a ieșit de sub tipar *Istoria Basarabiei din cele mai vechi timpuri*, elaborată de Alexis Nacco. Informații valoroase au apărut în paginile „Buletinului Comitetului regional de statistică din Basarabia”, precum și în lucrările semnate de A. Zașciuk (*Regiunea Basarabia. Materiale pentru geografia și statistica Rusiei; Etnografia regiunii Basarabia; Etnografia regiunii Basarabia*).

În domeniul științelor naturii, trebuie menționată activitatea lui Alexandru Hâjdău, care s-a ocupat de problemele agriculturii ținutului și de

Ștefan Purici

cercetarea florei locale (el a fost interesat, de asemenea, de istorie, filosofie, teoria literaturii etc.). Acest om de știință basarabean s-a aflat printre membrii fondatori ai Academiei Române. În domeniul studierii naturii Basarabiei trebuie menționate și contribuțiile lui A. Grosul, cunoscut pedolog și agronom. Metodele și mijloacele de combatere a dăunătorilor, precum și a consecințelor secetei au fost investigate de M. Krasilșcik (*Lăcusta în Delta Dunării; Raport privind lupta împotriva filoxerei*), A. Poghibko și M. Nerucev. În 1878, P. Soroca a editat lucrarea *Geografia guberniei Basarabia* (în limba rusă), iar I. Sințov a publicat, în 1873, rezultatele cercetărilor sale geologice (*Schițe asupra geologiei provinciei Basarabia*), precum și o hartă geologică a ținutului (1883). Noi date privind geologia istorică și structura geologică a zonei pruto-nistrene au fost prezentate de Theodor Porucic în volumul *Geologia Basarabiei* (1916).

Câțiva oameni de știință originari din Basarabia au devenit savanți de talie mondială. Astfel, A. Hâjdău, Șt. Conata, I. Străjescu și I. Suruceanu au fost aleși membri ai Academiei Române, A. Kociubinski a devenit membru al Academiei de Științe și Artă din Praga, Nicolae Donici a fost ales membru al Societății Astronomice Franceze, iar A. Denghink și K. Ianovski ai Academiei de Științe din Sankt Petersburg. A. I. Jacimirskij s-a făcut cunoscut prin publicarea unor lucrări valoroase despre evoluția scrisului slavon în Moldova și Valahia, despre folclorul moldovenesc, despre relațiile literare slavo-române. Un ilustru slavist a fost și P. A. Sârcu, docent al Universității din Petersburg.

Din a doua jumătate a secolului încep să apară **instituții specializate** pe diverse direcții ale științei. La Chișinău, în anul 1886, pe lângă liceul real, a fost creat un centru meteorologic, iar la 1890 a fost întemeiat Muzeul zoologic, agricol și al meșteșugurilor din Basarabia. Contribuții importante în valorificarea tezaurului de documente al Basarabiei a avut Comisia Gubernială Științifică a Arhivelor din Basarabia (1898). A fost singura instituție din provincie care a întreținut legături strânse cu Academia Română. În anul 1904, la Chișinău, s-a constituit Societatea de istorie, arheologie și istorie bisericească din Basarabia, precum și Societatea naturaliştilor și amatorilor de științe ale naturii din Basarabia (cu secții de fizică, matematică, antropologie, agronomie, geografie și etnografie). Din inițiativa lui I. M. Krasilșcik începe să funcționeze, în anul 1910, în capitala ținutului, un centru bioentomologic.

Istoria Basarabiei

În concluzie, putem afirma că, dacă în prima jumătate a secolului al XIX-lea cultura s-a dezvoltat pe bazele tradițiilor spirituale moldovenești, din a doua jumătate a secolului ea s-a aflat sub o influență puternică și a culturii rusești, conducând la o apropiere sau chiar o contopire deplină cu aceasta în cazul unor oameni de cultură basarabeni. Totodată, presiunea unei culturi străine, emanciparea firească datorată extinderii procesului educațional, impactul ideatic al noilor doctrine politice (naționalismul, liberalismul, socialismul, marxismul, anarhismul, narodnicismul etc.) au determinat constituirea unui strat de intelectuali care, începând cu ultimele decenii ale secolului, promovează idealurile naționale, urmărind „restabilirea” în drepturi a populației autohtone.

Ștefan Purici

IX. REFORMELE RUSEȘTI ÎN BASARABIA (ANII '60-'70)

Înfrângerea Rusiei în Războiul Crimeei a accentuat și mai mult necesitatea înfăptuirii unor reforme economice și sociale care ar scoate imperiul din criza ce se agravase. După încheierea războiului, o parte a intelectualității ruse a început să ceară tot mai insistent eliberarea țăranilor din șerbie și împrumărirea lor. La 19 februarie 1861, țarul Alexandru al II-lea (1855-1881) a promulgat decretul prin care țăranii au fost declarați liberi. În actul respectiv se specifica: „Pământul de împrumărirea rămâne sub numirea de «pământ obștesc», pentru care țăranii vor plăti cuvenita despăgubire. Acest pământ rămâne proprietatea obștii satești. El nu va putea deveni nici într-un caz proprietate particulară, nici total, nici în parte, ci va forma un pământ inalienabil al țăranilor, merit a sluji pentru hrana tagmei țărănești”. Împrumărirea țăranilor s-a făcut pe principiul atribuirii unei parcele de pământ egale cu cea lucrată înainte de eliberare, pământul fiind împărțit în funcție de regiunea în care se afla. Prețul de răscumpărare a pământului varia în funcție de zonă.

Reforma agrară în Basarabia a avut particularitățile sale. În Moldova, dezrobirea țăranilor fusese înfăptuită încă din anul 1749 de către Constantin Mavrocordat, iar administrația rusă, după 1812, nu a îndrăznit să lege țăranii de pământ. Înainte de reforma de la 19 februarie 1861, în Basarabia, locuiau 11.681 iobagi, din care numai 100 practicau agricultura. Aceștia erau țiganii care, până la 1812, au fost robi, și țăranii ruși aserviți, aduși de către moșierii ruși după anexare în Basarabia.

În anul 1858, conform rescriptului lui Alexandru II, în Basarabia a fost formată o comisie pentru elaborarea proiectului de eliberare a țăranilor aserviți, compusă din mari proprietari și condusă de mareșalul nobilimii din Basarabia, Mihail Cantacuzino. Reforma țărănească, din 19 februarie 1861, nu s-a aplicat asupra majorității țăranilor din Basarabia, ci doar asupra țiganilor iobagi. Spre deosebire de țăranii iobagi ruși, țiganii basarabeni n-au fost împrumăriți, fiind trecuți doar în categoria de țărani. Pentru dreptul de a folosi pământul moșierilor, noii țărani trebuiau să presteze proprietarilor boierescul și alte obligații. Ei se vor elibera definitiv în anul 1868.

Ștefan Purici

În anul 1861 a fost creată o altă comisie specială, cu scopul elaborării unui proiect privitor la țăranii din Basarabia, formată din reprezentanți ai nobilimii, clerului, doi reprezentanți ai țăranilor, câțiva reprezentanți ai unor instituții centrale și ai administrației locale. Potrivit acestui proiect, moșierii aveau dreptul de a alunga țăranii de pe pământurile pe care aceștia le lucrau. Majoritatea nobililor a fost contra împrumietării sătenilor cu pământ. În final, proiectul nu a fost aprobat, fiind respins de reprezentanții țăranilor și o parte a proprietarilor care foloseau pe larg forța de muncă salariată.

În anul 1866, ministerul de Interne a propus un nou proiect de reformă țărănească în Basarabia. Proiectul prevedea răscumpărarea pământului de către țărani, cu susținerea guvernului. Dar nici acesta nu a fost aprobat.

Pentru a-și susține interesele, nobilimea a trimis la împărat o delegație condusă de marii latifundiari Constantin Moruzi și Nicolae Cantacuzino. Vreme de câțiva ani, nobilii basarabeni au reușit să blocheze reforma. Inevitabil, opoziția moșierilor față de împrumietărirea sătenilor a provocat nemulțumirea țărănimii. De la 1861 și până la 1868, când s-a trecut la împrumietărirea sătenilor, în provincie au fost înregistrate 46 răzmerițe țărănești.

De elaborarea noului proiect al reformei țărănești, în anul 1868, a început să se ocupe Comitetul principal de organizare a vieții rurale. La baza documentului a stat proiectul de reformă emis la 19 februarie 1861 care stabilea mărimea lotului țărănesc între 6 și 10 desetine. În timpul discuțiilor au apărut divergențe în legătură cu mărimea lotului țărănesc. O parte dintre participanții la elaborarea proiectului considera că împrumietărirea țăranilor cu o suprafață de 6-10 desetine ar fi suficientă, pe când altă parte a comitetului aprecia că mărimea era insuficientă și propunea stabilirea unui lot de împrumietărirea de 8 desetine, în județul Hotin, și 13,5 desetine, în județul Akkerman. În urma discuțiilor, la 14 iulie 1868, a fost semnat decretul privitor la împrumietărirea țăranilor din Basarabia, iar la 6 septembrie *Regulamentul din 14 iulie 1868* a fost dat publicității.

În ceea ce privește **împrumietărirea țăranilor**, ea s-a făcut la o scară mai largă decât în celelalte gubernii ale Rusiei, iar terenurile au trecut direct în mâinile țăranilor și nu în proprietatea obștii sătești. Mărimea suprafeței de împrumietărirea a fost stabilită în funcție de zonă, fertilitatea

Istoria Basarabiei

solului și densitatea populației. Conform statisticii rusești, repartitia pământului în medie pe o familie de țărani urma să fie cuprinsă între 8 desetine în județul Orhei și 13,5 în județul Akkerman (vezi **tabelul nr. 11**). În multe cazuri, moșierii au încercat să profite de sărăcia țăranilor, propunându-le „în dar” doar jumătate din terenul convenit potrivit legii. Răscumpărarea pământului, stabilită la valoarea de 1 rublă 78 copeici pentru o desetină sau 5 ruble 16 copeici pentru «nadel», s-a făcut în decursul a două decenii, atât în muncă, cât și în sume de bani. Abia în anul 1888, în Basarabia, a fost introdusă răscumpărarea obligatorie a pământului. În baza prevederilor *Regulamentului și Contractului normal* din 1868, moșierul trebuia să primească de la țăran 20% din valoarea lotului, iar 80% de la stat. Statul urma să recupereze suma plătită moșierului de la țăran, cu dobândă, pe parcursul a 49 de ani. Până la achitarea celor 20%, țăranul era obligat asigure moșierului vechile prestații. Dacă părțile nu ajungeau la o înțelegere reciprocă, se achita plata în bani, conform taxei fixate: 1,20-2,50 ruble pe an, pentru fiecare lot țăărănesc. Prețul de piață a unei desetine în Basarabia era de 22 ruble, iar țăranii plăteau pentru răscumpărarea aceleiași suprafețe o sumă de aproximativ 50 ruble. Întreg pământul primit de țăărani costa pe piață în jur de 14,1 (după alte calcule, 13) milioane ruble, dar ei au fost impuși să plătească, în urma majorării artificiale a prețului pământului, aproximativ 32 (după alte calcule, 29) milioane de ruble, adică 227% din valoarea reală a pământului. Țăranii, însă, nu dispuneau de banii necesari pentru răscumpărarea terenurilor primite. În acest scop, statul le-a oferit credite cu dobânzi mari. Din cauza prețului ridicat al pământului, procesul de răscumpărare a decurs anevoios.

Din cauza numărului relativ mic al celor împrăștiți, cât și datorită amplasării la marginea Imperiului Țarist, în Basarabia împrăștierea a fost mai largă (2,8 desetine de pământ de fiecare persoană recensată) decât în teritoriile interne ale Rusiei (unde s-au repartizat doar câte 1,5-2,5 desetine de pământ), iar răscumpărarea a fost redusă la un termen de 20 ani. Astfel, ținând cont de principiile enumerate mai sus, familiile de țăărani au primit următoarele loturi («nadel-uri»): în județul Hotin câte 8,5 desetine, Soroca – 8-9,5, Bălți – 9,5, Orhei – 8, Chișinău – 8-9,5, Tighina – 10,5-11,5 și Cetatea Albă câte 13,5 desetine. Reforma agrară din Basarabia nu a întărit decât parțial proprietatea privată, lotul țăranului reprezentând doar o anumită parte a pământului obștesc. Aceste terenuri treceau în

Ștefan Purici

moștenirea membrilor familiei și puteau fi împărțite până la un sfert din suprafața parcelei inițiale. În cazul în care lipseau moștenitori, loturile treceau în patrimoniul obștii sătești. Țăranul putea să cedeze lotul său, cu condiția ca persoana care intra în posesie să fie neapărat locuitor al aceleiași comune.

La 23 decembrie 1869 au fost introduse *Regulile* privind amenajarea funciară și administrativă a **țăranilor statului** din Basarabia. Potrivit acestor *Reguli*, în proprietatea țăranilor statului erau trecute toate terenurile ce se aflau în posesia lor în acel moment. Dreptul de răscumpărare nu a fost limitat în timp. În medie, unei persoane recensate i-au revenit 7,9 desetine. Pentru «nadel»-urile primite de țăranii statului răscumpărarea a fost fixată în valoare de 46 copeici pentru o desetină sau de 3 ruble 63 copeici pentru «nadel», mai mică decât pentru țăranii obișnuiți. La 1875, 13,5 mii de familii de țărani ai statului posedau 259.000 desetine de pământ, în medie 19 desetine de fiecare familie, care a achitat taxa de 9 ruble și 13 copeici pentru parcelă. Conform datelor statistice, pe parcursul realizării reformei agrare, din diferite motive, nu au fost împrumăriți toți țăranii cu mărimea necesară a lotului de pământ. De exemplu, în județul Hotin, numai o mică parte a țăranilor a primit pământ, marea majoritate fiind împrumărită cu loturi mai mici decât prevedea legea (vezi **tabelul nr. 12**).

Coloniștii au devenit proprietari conform *Regulilor din 14 iunie 1871*. Ei au primit «nadel»-uri mai mari (10,9 desetine de persoană recensată), iar suma de răscumpărare a fost mai mică decât cea a țăranilor statului.

În sfârșit, la 4 februarie 1875, a fost soluționată problema **răzeșilor**. Această categorie socială a fost cea mai dezavantajată, primind pământ mai puțin decât țăranii la 1868, dar cu aceleași niveluri de răscumpărare. Răzeșii au primit între 3,3 și 8 desetine de fiecare familie (țăranii primiseră între 8 și 13,5 desetine de familie).

În perioada aplicării reformei agrare, autoritățile țariste și moșierii au comis numeroase abuzuri. Nedreptățile provocate au generat, în anii '60-'70 ai secolului al XIX-lea, nemulțumirea țăranilor de pe pământurile moșierești. De exemplu, numai între anii 1868-1872, pe teritoriul Basarabiei s-au produs 87 tulburări țărănești, dintre care 41 au fost înăbușite cu ajutorul forței armate. După reforma agrară, situația majorității țăranilor a rămas practic neschimbată. Nu toți țăranii au primit pământul care li se cuvenea conform legii. În general, peste 100.000 de

Istoria Basarabiei

țărani din Basarabia aveau cel mult câte un hectar de pământ în posesie, 200.000 de țărani posedau câte 3,5 hectare, numai 150.000 peste 8 hectare de pământ. Cu toate acestea, înfăptuirea reformei agrare din Basarabia a permis lichidarea rămășiților feudale din agricultură și dezvoltarea pe cale burgheză a ramurii de bază a economiei basarabene.

Reforma rurală în sudul Basarabiei. În cele trei județe din sudul Basarabiei care, prin Tratatul de la Paris din 1856, au fost retrocedate Principatului Moldovei, înfăptuirea reforme agrare constituia o condiție obligatorie a modernizării economice. În primăvara anului 1864, M. Kogălniceanu, aflat în fruntea guvernului, accelerează legiferarea și realizarea reformei rurale. Pentru a convinge pe țărani că este decis să realizeze reforma rurală, Kogălniceanu a dispus să se dea proiectului de lege, prezentat Camerei Deputaților, cea mai largă publicitate. La 16 martie, mesajul domnesc și proiectul de lege rurală au fost publicate în «Monitorul oficial», în ziarele «Buciumul» și «Românul». La 14/26 august 1864, Al. I. Cuza a promulgat legea rurală. Aceasta prevedea împroprietărirea țăranilor în mod diferit din punct de vedere a mărimii loturilor, pentru Țara Românească, Moldova și județele Cahul, Bolgrad și Ismail din sudul Basarabiei. Quantumul pământului alocat țăranilor era stabilit după numărul vitelor fiecărui sătean. Astfel, în județele Cahul, Bolgrad și Ismail, în afara vetrei satului care devenea proprietatea comunelor rurale, s-au dat sătenilor pălmași, lipsiți de vite de tracțiune, loturi de două fălci și 70 prăjini (3,0517 ha)⁵; sătenii mijlocași, cu doi boi și o vacă, erau împroprietăriți cu patru fălci și 13 prăjini (5,7635 ha)⁶; țăranii cu patru boi și o vacă primeau în posesie șase fălci și 30 prăjini (8,6734 ha)⁷. Pământul expropriat de la moșieri trebuia să nu depășească două treimi din întinderile moșiilor. În lege se menționa că pădurile rămâneau în proprietatea moșierilor și nu se luau în calculul de expropriere. În primii 30 de ani de după reformă, țăranul avea dreptul să vândă lotul cu care a fost împroprietărit doar consătenilor săi sau comunii în care locuia. Cetățenii în

---

⁵ În Țara Românească această categorie a primit patru pogoane și 15 prăjini (2,0578 ha), iar în Moldova două fălci și 14 prăjini (2,9018 ha).

⁶ În Muntenia mijlocașii primeau șapte pogoane și 19 prăjini (3,5754 ha), în Moldova patru fălci (5,7288 ha).

⁷ În Țara Românească acești săteni au primit 11 pogoane (5,5129 ha), iar în Moldova cinci fălci și 40 de prăjini (7,2680 ha).

Ștefan Purici

vârstă, răzeșii fără pământ sau cei cu puțin pământ, vădulele și sătenii neclăcași nu au fost împroprietăriți. Ei au primit numai loc de casă și o grădină. Tinerii căsătoriți au primit dreptul de a fi împroprietăriți pe moșiile statului. Pe lângă aceasta, în sudul ținutului cea mai mare parte a pământurilor (270 mii din 320 mii de desetine) se afla în posesia țăranilor de stat și a coloniștilor care, potrivit legii din 1864, căpătau în proprietate pe cap de familie câte 30 și 50 de desetine (32,7 ha și, respectiv, 54,5 ha), în condiții mult mai avantajoase decât țăranii de pe pământurile moșierești. Structura funciară constituită aici s-a menținut și după ce aceste regiuni au fost reanexate Rusiei, în anul 1878.

Reforma rurală din 1864 din Principatele Unite, a acordat loturi mai mari de pământ țăranilor din județele Cahul, Bolgrad și Ismail decât celor din Țara Românească și Moldova. Aceasta se poate explica prin ponderea proprietății moșierești care, în restul teritoriului Principatelor, ocupa terenuri mai mari decât în Basarabia de sud. Înfăptuirea reformei rurale a fost o consecință firească a modernizării României și a pășirii ei pe calea dezvoltării burgheze în agricultură.

Reformele în domeniul bisericesc. Desființarea șerbiei în Rusia a distrus vechea ordine socială în care marea masă a poporului era privată de cele mai elementare drepturi. Pregătind și realizând reforma agrară, autoritățile țariste au ajuns la concluzia potrivit căreia, odată cu eliberarea țăranilor de sub controlul boierilor, preoții trebuie să devină factori care să poată înfrâna pornirile revoluționare ale maselor și cultiva loialitatea față de regim și monarhie. Pentru a atinge aceste obiective, au fost luate măsuri în direcția îmbunătățirii statutului clericilor și a reorganizării comunităților bisericești. Astfel, s-a hotărât introducerea principiului eligibilității în numirea reprezentanților preoțimii în structurile administrative eparhiale (principiu ce exista în biserica moldovenească, dar anulat după anexarea Basarabiei) și înființarea congreselor eparhiale ale preoțimii. În atribuția congreselor eparhiale (primul a avut loc în martie 1868) intra controlul asupra stării materiale a școlilor parohiale, ulterior și dezbaterea unor probleme generale ale eparhiei. De asemenea, au fost înființate congresele protopopești, care dezbăteau chestiuni legate de viața religioasă a enoriașilor, raporturile între clerici, precum și între clerici și mireni, ajutorarea săracilor, orfanilor și a văduvelor etc.

Prin legea din 22 mai 1867, s-a dispus ca la numirea preoților să nu se

Istoria Basarabiei

mai țină cont de vechiul principiu, potrivit căruia erau preferați candidații care aveau legătură de rudenie cu parohii morți sau demisionați. De asemenea, parohiile nu mai erau rezervate pentru copiii sau rudele preoților care le-au ocupat anterior, iar noii numiți au fost scutiți de obligația de a aloca o parte din veniturile bisericii în folosul familiei predecesorilor lor. Prin legea din 11 iulie 1869, copiii clericilor, clopotarii și paznicii bisericilor nu mai făceau parte automat din tagma duhovnicească, obținând dreptul de liberă alegere a profesiei, precum și de a intra în serviciul statului. Pe baza acestor legi, puterea episcopului a crescut enorm (el numea parohii nu în baza drepturilor câștigate prin naștere, ci în temeiul competențelor dobândite de candidați), întărindu-se centralismul în biserică. Pe de altă parte, preoțimea a fost desființată ca o clasă socială închisă, inaccesibilă elementelor din alte straturi ale societății.

Pentru a îmbunătăți starea materială a clericilor, s-a procedat la reorganizarea parohiilor. În anul 1869 s-a propus ca parohiile mici (care erau sărace) să fie desființate și incluse în cadrul altor parohii, fapt ce asigura preoților o stare materială mai bună. S-a stabilit ca în parohiile mici să existe câte un preot și un cântăreț, iar în cele mari un paroh, preoți ajutori și câte un cântăreț de fiecare preot. În Basarabia, ca și în Rusia, această măsură, aplicată în 1873, a condus la reducerea drastică a numărului de parohii și apariția unor clerici șomeri. În schimb, situația parohilor care au reușit să se mențină în funcții a devenit destul de sigură sub aspect material. De asemenea, în vederea ameliorării stării preoțimii, în ianuarie 1871, a fost adoptată hotărârea ca veniturile încasate de la vânzarea lumânărilor să nu mai fie transferate în întregime sinodului pentru întreținerea școlilor, ci doar o anumită cotă (25%), restul rămânând pentru nevoile eparhiei. Veniturile din vânzarea cununițelor și a motivelor de dezlegare au fost lăsate la dispoziția preoțimii cercuale, cu destinația exclusivă a întreținerii elevilor săraci din școlile duhovnicești. În plus, din anul 1867, pentru îmbunătățirea situației materiale a școlilor aflate în întreținerea bisericii, în bugetul statului au fost prevăzute anumite subvenții.

Reforma administrativă. Desființarea șerbiei și dezvoltarea relațiilor burgheze au determinat necesitatea unor schimbări radicale în organizarea administrativă a Imperiului Rus. În noile condiții, când țăranii deveniseră liberi, statul trebuia să-și asume și soluționarea problemelor de ordin

Ștefan Purici

social, economic și politic. În acest scop, guvernul rus, la indicația lui Alexandru II, a început elaborarea unor proiecte de reformă administrativă. La 1 ianuarie 1864, proiectul de reformă a administrației locale a fost adoptat de țar și dat publicității.

În Basarabia, aplicarea reformei administrative a fost amânată până în anul 1869. Una dintre cauzele tergiversării procesului de aplicare a reformei era neîncrederea autorităților locale și a ministerului de Interne față de populația ținutului. Autorităților țariste le era teamă ca noile instituții de autoadministrare locală – *zemstvele* – să nu fie transformate în bastioane ale opoziției față de puterea centrală.

Nobilimea din Basarabia a cerut, în repetate rânduri, introducerea *zemstvei*. Ea dorea ca această instituție să se preocupe de problemele economice stringente. Astfel, mareșalul nobilimii din Basarabia, într-o scrisoare adresată ministerului de Interne, motiva necesitatea introducerii *zemstvei* prin poziționarea geografică a Basarabiei la periferia imperiului, ea urmând a fi un exemplu pentru popoarele vecine. Abia la 15 noiembrie 1868 a fost emis decretul cu privire la introducerea *zemstvei* în Basarabia, dar numai după realizarea reformei agrare. Ulterior, prin legea din 1890, *zemstvele* au fost considerate drept organe ale statului, situație ce a durat până în anul 1906, când acestea au redevenit instituții de autoadministrare locală.

Zemstvele erau structurate pe trei niveluri: *zemstva* gubernială, *zemstvele* județene și cele de voloste (plasă). Conform decretului, alegătorii organelor locale erau grupați în trei colegii: proprietari funciari, orășeni și țărani. Fiecare județ, în raport cu numărul contribuabililor, avea dreptul să aleagă un anumit număr de deputați în Adunarea județeană a *zemstvei* (vezi **tabelul nr. 13**). Censul pentru nobili era diferențiat: 200 desetine de pământ în județele Chișinău, Orhei și Hotin, 250 în Bălți și Soroca, 300 în Bender și Akkerman. Nici unul dintre cele trei grupuri sociale nu deținea majoritatea absolută, funcționând, din acest punct de vedere un echilibru fragil. Membrii adunărilor *zemstvei* erau aleși pentru o perioadă de trei ani. Adunările erau convocate o dată pe an, pentru o sesiune de 10 zile. Președintele Adunării guberniale era mareșalul nobilimii. Ședințele acestora se desfășurau numai după ce avuseseră loc sesiunile *zemstvelor* județene. Adunarea gubernială a *zemstvei* era organul central care coordona și dirija chestiunile cele mai importante, legate de funcționarea

Istoria Basarabiei

zemstvelor județene. Activitatea proprie consta în: împărțirea funcțiilor și prerogativelor în administrarea diverselor ramuri ale economiei între zemstva gubernială și cele județene; repartizarea pe județe a impozitelor către stat; gestionarea unor sume de bani din fondul special al zemstvei, cu scopul întreținerii drumurilor sau acordării ajutoarelor financiare zemstvelor județene; acordarea ajutoarelor pentru crescătorii de vite (acoperirea pagubelor de pe urma epidemiilor etc.); împărțirea între județe a sumelor destinate construcției închisorilor; stabilirea taxelor de indemnizație și a impozitelor – în bani sau natură – pentru lupta cu insectele dăunătoare; aprobarea deciziilor zemstvelor județene.

Adunările desemnau *Uprava* (Direcția) zemstvei, organul executiv, cu personal salariat. Membrii Direcției urmau să obțină confirmarea guvernatorului. Guvernatorul și ministrul de Interne aveau dreptul de a anula orice decizie a zemstvei și de a numi în funcție în serviciul zemstvei orice persoană. Toate hotărârile Adunării și Direcției trebuiau comunicate guvernatorului și, după două săptămâni de la primirea sancțiunii acestuia, se putea trece la aplicarea lor. Deciziile zemstvei nu aveau putere de lege. Potrivit legislației rusești, zemstva avea dreptul de a delega, a observa, a însărcina, a avea grijă etc. fără, însă, a beneficia de dreptul de a ordona. Ea nu dispunea de instrumente și organisme executive prin care să-și impună voința. Practic, aplicarea deciziilor zemstvei depindea de guvernator.

Zemstvele județene aveau următoarele atribuții: colectarea impozitelor, gestionarea averilor și capitalurilor zemstvei, construcția și reparația drumurilor, coordonarea serviciilor poștal, medical și veterinar, organizarea asigurării reciproce, dirijarea învățământului etc.

Totuși, zemstva nu a fost un organism de autogovernare locală deplină, în afara competențelor ei aflându-se multe probleme de natură politică ori economică, lipsindu-i instrumentele de aplicare a politicilor și deciziilor votate, statul exercitându-și din plin controlul și cenzura asupra activității și hotărârilor adoptate.

În anul 1869, în Adunarea gubernială a zemstvei au fost aleși 53 deputați, moșierii reprezentând 74,4%, orășenii 15,1%, țăranii 5,6% și clerul 1,9%. Direcția zemstvei a fost formată doar din reprezentanți ai nobilimii, care puneau în prim plan interesele de castă sau personale și apoi cele comunitare. În timp ce în Rusia, unele Adunări dezbăteau chestiunea acordării creditelor de stat pentru țărani, moșierii basarabeni considerau

Ștefan Purici

că, în urma reformei agrare, țăranii au fost asigurați din punct de vedere economic și nu aveau nevoie de sprijinul statului, cerând adoptarea unor măsuri privitoare la îmbunătățirea situației marilor proprietari de pământ.

Una dintre funcțiile zemstvei ținea de asistența medicală și serviciul veterinar. Aceasta se ocupa de înființarea spitalelor și selectarea cadrelor medicale. În 1872, pe lângă Spitalul din Chișinău, a fost deschisă o școală de moașe. La 1873, din cele 27 de spitale existente, 15 se aflau sub îndrumarea zemstvelor. Totuși, la începutul anilor '70, în Basarabia erau doar 13 medici angajați de zemstvă, iar în anul 1880 numai 32, ceea ce, evident, nu putea satisface necesitățile populației. În anul 1871, pentru sănătate au fost alocate 35.800 ruble, în anul 1880 ajungându-se la suma de 124.700 ruble. Deși sumele se aflau într-o continuă creștere, acestea rămâneau insuficiente pentru a se putea asigura un serviciu medical adecvat.

Dezvoltarea învățământului în Basarabia a fost examinată chiar în prima ședință a Adunării guberniale a zemstvei, din anul 1869. Însă, în anul 1870, învățământul primar a trecut în subordinea zemstvelor județene, fapt ce a împiedicat progresul educațional. Astfel, în timp ce unele zemstve alocau anual pentru învățământ mai puțin de 1.000 de ruble, salariul unui membru al Direcției zemstvei era de 1.600 ruble pe an. În ceea ce privește înființarea instituțiilor de învățământ, zemstva basarabeană rămânea cu mult în urmă față de celelalte regiuni ale Rusiei. În multe cazuri, țăranii singuri construiau sau arendau încăperile necesare instruirii copiilor ori plăteau salariu învățătorului. O anumită schimbare în bine a fost înregistrată după 1890, când zemstvele au sprijinit financiar întemeierea unui număr relativ mare de școli de diverse tipuri.

În partea de sud a Basarabiei, retrocedată Principatului Moldova în anul 1857, au fost realizate reformele administrative promovate de domnitorul Al. I. Cuza, consiliile municipale și județene continuând să funcționeze și după 1878, când acest spațiu a fost din nou anexat Rusiei.

Reforma judiciară. La sfârșitul anului 1861, țarul Alexandru II a ordonat Cancelariei de Stat elaborarea unei noi legislații juridice. Conform statutului judiciar din 1864, întemeiat pe principiul egalității tuturor cetățenilor în fața legii, în Rusia au fost create instituții de judecată unice pentru toți cetățenii, indiferent de originea și statutul social. Procedura juridică devenea publică, judecătorii inamovibili. S-a instituit avocatura și

Istoria Basarabiei

curtea cu jurați. Deoarece în Imperiul Țarist, la mijlocul secolului al XIX-lea, erau aplicate încă pedepsele corporale, Alexandru II a hotărât, la 17 aprilie 1863, desființarea acestora.

În timpul discuțiilor pe marginea proiectului reformei judiciare, guvernatorul militar al Basarabiei și general-guvernatorul Novorosiei și Basarabiei s-au pronunțat pentru desfășurarea procedurii de judecată în limba rusă, ca limbă oficială. De asemenea, ei au propus ca o parte dintre jurați să fie aleși din rândul celor care cunosc limba română. În schimb nobilimea basarabeană, care a luat parte la discutarea proiectului de reformă judiciară la congresul din 1863, a propus ca limba oficială în judecătoriile locale să fie limba „moldovenească”, motivând decizia prin faptul că, până în 1828, limba „moldovenească” a fost limba oficială și că majoritatea populației nu cunoștea limba rusă. Guvernatorul Novorosiei și Basarabiei s-a pronunțat împotriva acestei decizii, considerând-o ca fiind dăunătoare. El își motiva atitudinea prin faptul că în Basarabia nu existau suficienți juriști care să cunoască limba „moldovenească”, iar codurile de legi rusești nu erau traduse în limba „moldovenească”. Argumentele aduse de general-guvernatorul Novorosiei și Basarabiei, împotriva introducerii limbii române în instanțele judecătorești, au ajuns la absurd. De pildă, el a opinat că, prin instituirea juraților nu este obligatoriu ca oamenii de rând să cunoască limba oficială a judecății, oricare ar fi ea, deoarece toată procedura scrisă trecea pe seama avocatului. Aceștia, fiind cointeresați personal să cunoască limbile popoarelor printre care locuiesc, probabil vor învăța și limba „moldovenească”. Pe de altă parte, guvernatorul militar al Basarabiei a încercat să demonstreze imposibilitatea introducerii limbii române în instanțele judecătorești: „Această limbă nu este suficient de șlefuită gramatical, încât locuitorii moldoveni aproape nu înțeleg ziarele care se editează în Moldovalahia”, adică în Principatele Unite. Anumite probleme legate de înțelegerea unor termeni din limba română literară (care a evoluat într-un ritm alert în secolul al XIX-lea) se explicau prin gradul înalt de analfabetism al populației basarabene, prin rusificarea la care era supusă limba română în această provincie și nu prin faptul că limba română era insuficient de avansată.

În Basarabia, reforma judiciară a fost aplicată din anul 1869, determinând o nouă restrângere a sferei de acțiune a legilor moldovenești. Procesele urmau să se desfășoare exclusiv în limba rusă. Noile instituții de

judecată au fost inaugurate la 20 decembrie 1869, provincia fiind trecută sub jurisdicția Curții de justiție din Odesa. Cu această ocazie, la Chișinău au fost transferați mulți funcționari din guberniile rusești.

În scurt timp, cele câteva funcții de traducători existente pe lângă Judecătoria din Chișinău au fost lichidate. O asemenea măsură a avut efecte negative asupra activității judecătorilor, deoarece marea majoritate a românilor basarabeni nu cunoștea limba rusă, iar judecătorii și procurorii nu cunoșteau limba română. Președintele judecătoriei din Chișinău a făcut un demers către Ministerul de Justiție în care a cerut instituirea unor posturi de traducător în judecătoriile din Basarabia. Abia în anul 1871, ministerul de Justiție a permis mărirea personalului judecătoriei din Chișinău cu două posturi de ajutor de secretar, care îndeplineau și funcția de traducător. Evident, doi traducători nu puteau satisface necesitățile judecătoriei din Chișinău. În celelalte judecătorii din Basarabia nici nu a fost instituită funcția de traducător.

Interzicerea utilizării limbii române în domeniul juridic a contribuit, pe lângă alți factori, la deznaționalizarea acestui ținut și rusificarea lui, precum și la diminuarea drepturilor cetățenești ale românilor basarabeni.

Reforma școlară. Relativa înapoiere culturală a Rusiei (gradul de alfabetizare nu depășea 5–6%) a condiționat inițierea unor transformări și în domeniul educației. Măsurile guvernului țarist erau stimulate de demersurile unor persoane și grupări democratice din marile orașe și regiunile neruse ale imperiului privind iluminarea poporului, prin înființarea unor școli duminicale pentru adulți, unor școli particulare pentru copii etc. În Basarabia, această mișcare școlară nu a luat o amploare deosebită din cauza numărului restrâns de intelectuali. Totuși, în anii '60 au fost consemnate cazuri în care „comunități întregi, rurale și urbane, adresau cereri privind introducerea limbii moldovenești în școli”. În orașul Orhei câteva cadre didactice au început să predea gratuit limba maternă. Pe lângă revendicări vizând întemeierea unui învățământ național, s-au formulat revendicări referitoare la ridicarea nivelului de pregătire a cadrelor didactice și la asigurarea unor venituri care să le permită obținerea unor reale „succese în instruirea copiilor”. Lipsită de suportul maselor, mișcarea școlară din Basarabia nu a atins obiectivele urmărite.

La 19 iulie 1864, țarul Alexandru al II-lea a sancționat *Regulamentul privind școlile primare și populare*. Potrivit acestuia, „dreptul de a înființa și

Istoria Basarabiei

subvenționa școli se acordă institutelor obștești și persoanelor private”, iar instituțiile școlare aveau drept scop „să consolideze în popor ideile religioase și morale și să difuzeze cunoștințe general utile”. Școlile urmau a fi subordonate unui consiliu școlar județean, având ca membri un profesor de liceu sau directorul școlii județene, șeful poliției județului, un preot, doi reprezentanți ai zemstvei și unul al orașului respectiv. Chiar dacă nou înființatele școli erau patronate Ministerului Instrucțiunii Publice, programa lor le apropia extrem de mult de cele parohiale, datorită faptului că și în școlile primare populare urmau a fi predate „religia, citirea cărților laice și a tiparului bisericesc, scrierea, cele 4 operații aritmetice, iar unde e posibil, și cântarea bisericească”. *Regulamentul* interzicea predarea disciplinelor în limba maternă, împiedicând accesul și îndepărtând din sistemul educațional oficial marea majoritate a copiilor românilor basarabeni.

În noiembrie 1864, a fost adoptat *Statutul gimnaziilor și progimnaziilor*, prin care se consacrau două tipuri de gimnazii: clasic, cu predarea celor două limbi clasice – latina și greaca, și real, fără predarea limbilor clasice. Durata studiilor era de șapte ani, interzicându-se orice discriminare socială. Totuși, fixarea unor taxe de studiu destul de ridicate a făcut ca aceste instituții să devină practic inaccesibile copiilor din mediul rural.

La 14 mai 1867, a fost aprobat *Regulamentul seminariilor și al școlilor inferioare duhovnicești*, prin care durata studiilor seminariale s-a redus la șase ani, iar numărul de discipline școlare s-a redus – pe contul celor de cultură generală – până la 19 obiecte. Din programa școlară lipsea limba română, instruirea desfășurându-se în limba rusă. În urma acestei măsuri, Seminarul teologic din Chișinău a finalizat faza de trecere la o instituție teologică de tip rusesc.

La începutul anilor '70 au fost adoptate noi dispoziții în domeniul educației care au restrâns posibilitățile dezvoltării unei instrucții democratice în interiorul Imperiului Țarist. Astfel, în anul 1871 a fost promulgat *Regulamentul privind gimnaziile și progimnaziile*, prin care gimnaziile reale erau desființate, iar gimnaziile clasice își majorau durata de studii de la șapte la opt ani. Situația învățământului real a fost reglementată prin *Statutul școlilor reale*, promulgat la 15 mai 1872. Accentul era pus pe predarea disciplinelor tehnice, însă absolvenții nu aveau dreptul de a se înscrie în învățământul superior. În gimnaziile clasice,

Ștefan Purici

numărul de ore la istorie și literatură s-a redus drastic, predarea științelor naturale a fost anulată, o atenție exagerată acordându-se studierii limbilor latină și greacă (41% din totalul orelor). Această reorientare a curriculei școlare era determinată de politica autorităților de a împiedica proliferarea ideilor liberal-democratice în rândul tinerilor.

În anul 1874 a fost introdus un nou *Regulament privind școlile primare populare*, care relua principalele stipulații ale celui din 1864. A fost redusă, însă, influența consiliilor școlare județene, adevărații „stăpâni” ai școlilor primare devenind preoții și moșierii.

Evaluând conținutul reformei școlare, putem constata că aceasta a încercat să satisfacă pretențiile burgheziei și claselor de mijloc din Rusia în domeniul extinderii și consolidării învățământului public. Însă autoritățile țariste au urmărit să mențină controlul asupra educației supușilor din regiunile neruse prin impunerea instrucției exclusiv în limba rusă (obiectiv atins în totalitate în Basarabia) și prin păstrarea componentei pravoslavnice în programa școlară.

Reforma orășenească. Dezvoltarea relațiilor capitaliste în Imperiul Rus a impus promovarea reformei municipale. Până în anul 1870, în Rusia își desfășurau activitatea *dumele* (consiliile) orășenești, organizate de Ecaterina II, în cadrul cărora intrau reprezentanți ai diverselor categorii sociale. Din cauza birocrăției și rutinei care domina aceste instituții, *dumele*, practic, nu funcționau.

La 16 iunie 1870, Alexandru II a semnat proiectul noii reforme municipale care, în anul 1871, s-a extins și asupra Basarabiei. Conform proiectului, în дума orășenească aveau dreptul de a alege și a fi alese numai persoanele care plăteau impozite. Sistemul electoral era astfel conceput, încât alegerea deputaților depindea nu de numărul alegătorilor, ci de suma impozitelor care erau plătite în bugetul orașului. Alegătorii se împărțeau în trei categorii: prima categorie includea locuitorii care plăteau cele mai mari impozite, adică o treime din totalul lor; în categoria a doua erau incluși locuitorii ce achitau impozite medii, care de asemenea alcătuiau o treime din suma totală; iar în categoria a treia, cea mai numeroasă, intrau restul contribuabililor. Fiecare categorie, care includea un număr inegal de contribuabili, alegea a treia parte din deputați în дума orășenească. Un asemenea sistem electoral permitea mării burghezi să dețină controlul asupra dumelor orășenești. În orașele mici, se permitea

Istoria Basarabiei

împărțirea electoratului în două categorii. Pentru a nu permite accesul persoanelor care nu inspirau încredere, listele alegătorilor și candidaților erau validate de dumele orășenești. Cei care nu plăteau impozite în bugetul orașului (funcționarii, intelectualii, muncitorii) nu puteau fi aleși și nu aveau dreptul de a alege deputați în dumele orășenești.

La 22 august 1870, în Basarabia, a fost instituită comisia pentru introducerea reformei municipale, mai întâi la Chișinău, apoi în restul orașelor. Comisia a întocmit listele alegătorilor pentru organele de administrare orășenească și i-a divizat în categorii. În anul următor au avut loc primele alegeri în Duma orășenească a Chișinăului. Ulterior, reforma municipală s-a extins asupra orașelor Akkerman, Bender, Hotin, Soroca și a trei târguri: Păpușoi, Turlaci și Șabo.

Competențele dumei și *upravelor* (= primăriilor) orășenești țineau de gospodărirea și aprovizionarea orașului, amenajarea piețelor și târgurilor, întreținerea spitalelor, chestiunile învățământului, dezvoltarea comerțului și a industriei locale, măsurile contra incendiilor, înființarea burselor și caselor de credit, deschiderea teatrelor, bibliotecilor, muzeelor. Dumele și upravele orășenești erau supuse supravegherii guvernatorului și ministrului de Interne. Guvernatorul avea dreptul de a stabili ședințele dumei orășenești și de a controla gestionarea banilor dumei.

Reforma orășenească în Basarabia a extins principiile de organizare și activitate a zemstvelor și asupra orașelor, administrarea lor fiind eliberată de arbitrarul funcționarilor, dar nimerind, în mare parte, – ca și zemstvele – în mâinile nobilimii. Nobilii, împreună cu burghazia orășenească, administrau orașele. De pildă, în anul 1910, din cei 51 de membri ai Dumei orășenești din Chișinău, nobili erau 30 de persoane, sau circa 60%, iar în 1913 peste 53%.

Reforma militară. În anul 1874, guvernul rus a reorganizat și serviciul militar, prin care s-au pus bazele modernizării armatei ruse după modelul german. Noua lege a instituit obligativitatea serviciului militar, înlocuind vechiul sistem de recruți. Durata serviciului a fost micșorată, de la 25 la 6 ani, pentru soldați, și 8 ani, pentru marinari. Prevederile regulamentelor militare au fost modificate. S-au făcut încercări de perfecționare a calității corpului de ofițeri, prin crearea unor școli specializate. După mai bine de șase decenii de la anexare, din 1874 au început să fie recrutați tinerii basarabeni care vor muri cu miile pe câmpul de luptă în războaiele purtate

Ștefan Purici

de Rusia. În Basarabia, serviciul militar a fost introdus și în scopul rusificării provinciei, armata fiind un instrument perfect de atingere a acestui obiectiv.

În perioada pregătirii reformei militare în Basarabia au avut loc revolte ale bulgarilor care, în calitate de coloniști, fuseseră scutiți de serviciul militar. În multe sate bulgărești sau cu populație mixtă (Chirsovo, Avdarma, Tomai, Comrat) tulburările au început chiar în timpul întocmirii listelor de recruți.

Situația grea din economie s-a răsfrânt și asupra armatei: soldații ruși duceau lipsă de alimente, erau bătuți de către superiori, batjocoriți, mulți dintre ei încercând să dezerteze. În decembrie 1861, s-a înregistrat un caz interesant: câțiva soldați ruși care executau serviciul militar la hotarul cu Principatele Unite, în Basarabia de sud, au fugit în Principate, stabilindu-se în orașele Bolgrad și Ismail.

Ca și în alte țări, în Imperiul Țarist reformele au modificat treptat structura instituțională și bazele de organizare a societății rusești, făcând posibil ca în decursul a câteva decenii Rusia să se debaraseze în mare parte de tarele feudalismului. Pentru Basarabia, pe de o parte, ele au semnatificat o integrare mai profundă în cadrele Imperiului, pe de alta, au permis afirmarea elitelor indigene în viața politică, social-economică și culturală a provinciei.

X. ASPECTE ALE VIEȚII POLITICE (1861–1914)

Reformele sociale din anii '60-'70 au determinat schimbarea climatului social-politic în Basarabia. Introducerea parțială a principiului separației puterilor în stat, instituirea unor organisme ale autoadministrării locale și provinciale au permis afirmarea diverselor categorii sociale în viața publică a provinciei.

Împărțirea politică a nobilimii pe criterii etnice. Ca și în perioada anterioară, în ultima treime a secolului, elita politico-socială era împărțită în „partida moldovenească” și „partida rusească”. În fruntea primei grupări se afla Nicolae Casso, iar cea de-a doua îl avea ca lider pe Vladimir Leonard. Suportul social al partidei moldovenești îl constituiau nobilii, clericii, răzeșii, mazilii și țăranii autohtoni. Din partida „moldovenească” făceau parte nobilii autohtoni Bantâș, Bodescu, Brăescu, Catargi, Codreanu, Cotruță, Cristi, Dicescu, Dimitriu, Râșcanu, Stroiescu ș. a. Demersurile și activitatea acestora erau axate pe susținerea intereselor politice, economice și naționale ale acestei provincii românești în cadrul Rusiei țariste. Partida „rusească” era compusă din mari proprietari și funcționari ruși sau rusificați: Crupenschi, Sviatopolk-Mirskii, Kișinskii, Pleskov, Calmuțchi ș. a. Această tabără, urmărindu-și propriile interese economice și sociale, sprijinea fidel acțiunile administrației țariste, urmărind rusificarea și deznaționalizarea ținutului. Rivalitatea între cele două grupări se manifesta, în special, în cadrul adunărilor zemstvelor județene și a celei guberniale. Lupta și discuții aprinse se purtau în jurul diverselor proiecte de hotărâri ce priveau mai ales finanțarea în domeniul învățământului, economiei, culturii, căilor de comunicație etc.

Însă nobilimea, urmărind conservarea rolului său în societate și viața publică, nu mai putea satisface revendicările poporului. Din cauza faptului că mișcările naționale erau strivite din fașă, intelectualii și tinerii basarabeni au simpatizat sau au aderat la diverse organizații revoluționare care se afirmau în Imperiul Țarist.

Narodnicismul. În această perioadă, în Rusia, cea mai influentă mișcare era cea narodnicistă (poporanistă), care-și propunea luminarea maselor prin „mersul în popor” al intelectualilor revoluționari. Narodnicii

Ștefan Purici

basarabeni, urmând exemplul celor din Rusia, au înființat în diverse orașe ale guberniei (Chișinău, Bender, Hotin, Orhei etc.) școli duminicale gratuite pentru muncitori. Mulți tineri (Zamfir Arbore-Ralli, Nicolae Zubcu-Codreanu, Mihai Negrescu, Leon Dicescu și alți circa 70 basarabeni) care își făceau studiile în universitățile rusești au devenit membri ai diverselor cercuri narodniciste din Petersburg, Odesa, Kiev, Moscova etc.

Către sfârșitul anilor '70, în mișcarea narodnicistă au fost atrași mai mulți elevi ai Seminarului eparhial (Pavel Braga, Filip Codreanu, Constantin Ursu, Axentie Frunză ș. a). Seminariștii au organizat o bibliotecă secretă cu cărți interzise de cenzura țaristă, cuprinzând varii domenii: filozofie, economie politică, literatură, istorie, științe naturale etc. Tinerii basarabeni erau captivați de acest curent politic datorită orientării sale spre promovarea intereselor țărănimii, clasa cea mai numeroasă în zona dintre Prut și Nistru.

Realizarea reformei agrare, în anii '60-'70 ai secolului al XIX-lea, a înlăturat iluziile narodnicilor privitoare la posibilitatea declanșării unei revoluții țărănești. Unii narodnici au abandonat mișcarea politică, alții au îmbrățișat ideile socialiste, unii chiar pe cele liberale, iar un număr mic a adoptat tactica terorii politice.

Primul cerc narodnicist muncitoresc, din care făceau parte 25-30 persoane, a fost organizat la Chișinău, în anul 1880, de către gimnazistul poporanist F. Denis. Membrii lui învățau a citi și a scrie, studiau literatura narodnicistă, au înființat o casă de ajutor reciproc a muncitorilor etc. În 1881, după arestările produse în rândul narodnicilor în urma atentatului asupra lui Alexandru al II-lea, cercul s-a autodizolvat.

Mișcarea social-democrată. În anii '90, ideologia dominantă a timpului era socialismul și social-democrația. Însă persecuțiile autorităților țariste împotriva socialiștilor, mult mai dure și ample decât cele contra narodnicilor, au făcut ca aceștia să-și găsească refugiu în diverse țări ale Europei. Social-democrații basarabeni se refugiau peste Prut. Astfel, încă în anii 1874-1875, în România au sosit revoluționarii Nicolae Zubcu Codreanu, dr. Russel (Nicolae K. Sudzilovski) și Constantin Dobrogeanu-Gherea care au pus bazele mișcării socialiste românești. În deceniile următoare, în țară s-au stabilit Victor Crătescu, Andrei Dumitrescu (Bulat), Constantin Stere, Gheorghe V. Madan și mulți alții. Socialiștii rămași în Basarabia se aflau sub o supraveghere strânsă a organelor de poliție. În mai și iunie 1884, au fost

Istoria Basarabiei

arestați peste 50 de tineri acuzați de participarea la activitatea unor „societăți secrete”. Asemenea cazuri au fost înregistrate și în deceniile următoare, mulți basarabeni fiind exilați în Siberia pentru termene de zeci de ani sau pe viață. Unul dintre tinerii condamnați la 20 de ani de muncă silnică în minele din Siberia scria, în iulie 1882, părinților săi: „Termenul e lung, atât de lung încât eu unul nu mai sper a vedea patria mea frumoasă, nu mai sper a vă îmbrățișa (...) Dar să nu crezi, tată, că eu mă plâng, că mă căiesc că am urmat această cale spinoasă (...) Anul trecut am îngropat pe bietul Varzari care a murit de oftică; asemenea este o lună de când ne-a părăsit principele Tiziano, nenorocitul fiu al Caucazului care s-a luptat pentru mântuirea patriei sale, cotropită de ginta rusă. În ceea ce mă privește pe mine, tată, apoi ura mea a crescut contra inamicului”.

La hotarul secolelor XIX și XX, în Rusia țaristă apar numeroase formațiuni politice care, treptat se extind și în Basarabia. În 1896, la Chișinău, a fost constituit un cerc mixt marxist-narodnicist, aflat sub influența ideologiei social-democrate. La începutul anului 1900, socialiștii din capitala ținutului s-au organizat într-un grup social-democrat, iar din decembrie 1902, social-democrații basarabeni s-au reorganizat în comitetul local al Partidului Social-Democrat Muncitoresc din Rusia (PSDMR). În preajma revoluției, a fost înființată și Organizația socialistă a elevilor orașului Chișinău.

Printre militanții socialiști din Chișinău s-au evidențiat M. Godlevski, B. Broască ș. a. În sânul social-democrației s-a purtat o luptă intensă pentru preluarea conducerii mișcării între următoarele orientări: „economistă”, care milita pentru realizarea obiectivelor politice pe cale economică; „bundistă”, care se pronunța pentru utilizarea mijloacelor culturale și parlamentare și, în fine, „iskristă”, ce promova ideea realizării unei revoluții populare și instaurării puterii muncitorilor și țăranilor. În anul 1903, la Congresul II al PSDMR, social-democrația rusă s-a divizat în două curente politice: bolșevismul (maximalismul) și menșevismul (minimalismul). Bolșevicii au fost premergătorii comuniștilor ruși, în timp ce menșevicii au rămas pe platforma reformismului socialist. În cadrul social-democrației basarabene, până spre sfârșitul anului 1917, au predominat numeric și politic menșevicii.

Socialiștii revoluționari. În primăvara anului 1902, la Chișinău, a apărut un grup format din simpatizanți ai curentului socialiștilor

Ștefan Purici

revoluționari. În 1903, odată cu creșterea numerică a grupului, el s-a transformat în organizația gubernială a Partidului Socialiștilor Revoluționari din Rusia, pentru ca în anul 1906 el să funcționeze pe baza a nouă organizații județene. În fruntea organizației s-au afirmat N. Doroșevski, M. Stepanov, I. Minor, N. Byhovski, N. Moghileanski, P. Gomanuk ș. a. Printre prevederile programatice ale socialiștilor revoluționari (eserilor) se numărau convocarea Adunării Constituante, instaurarea republicii democratice, introducerea drepturilor democratice, socializarea pământului, adoptarea legislației muncitorești, autonomia regiunilor naționale etc. Eserii considerau că aceste obiective pot fi atinse prin propaganda revoluționară, dar mai ales cu ajutorul unor metode teroriste. Cu acest scop, a fost înființată o structură paramilitară, din care făceau parte 26 de persoane, care a organizat acțiuni teroriste împotriva unor oficiali ruși.

La începutul anului 1903 eserii s-au făcut remarcăți prin difuzarea în Chișinău și în alte orașe a unor proclamații cu caracter antigubernamental. Pogromul din același an a condus la scindarea mișcării pe criterii etnice, deoarece evreei nu au mai pus localurile lor la dispoziția rușilor pentru desfășurarea întrunirilor, considerându-i pe socialiști vinovați de violențele antisemite.

În anii primei revoluții ruse, eserii basarabeni au acționat atât în mediul urban, unde aveau organizate mai multe comitete și grupuri, cât și în mediul rural, prin intermediul structurilor Uniunii Țărănești, coordonând adeseori acțiunile lor cu liderii eserilor din Odesa. La sfârșitul anului 1907, organizația basarabeană practic s-a autodizolvat în urma șicanelor din partea administrației țariste și a înrolării membrilor partidului în rândurile altor formațiuni de stânga. În perioada 1908-1916, eserii au apărut foarte rar pe scena politică a Basarabiei.

Mișcări liberale și reacționare. La începutul secolului al XX-lea, odată cu afirmarea unor elite intelectuale și comercial-industriale burghize, în Basarabia s-a cristalizat curentul liberal. Fără a fi organizați în structuri politice, liberalii (medicul L. Sișinschi, marele proprietar și filantrop C. Cazimir, președintele direcției zemstvei guberniale A. Stuart ș. a.) apăreau în presă sau în cadrul dezbaterilor în zemstve cu critici formulate la adresa guvernului privind politica în domeniul învățământului public, ocrotirii sănătății, se pronunțau împotriva practicilor antidemocratice ale cenzurii

Istoria Basarabiei

țariste etc. În noiembrie 1904, la Petersburg, în cadrul unei conferințe a reprezentanților zemstvelor din Rusia, baronul Alexandru Stuart s-a numărat printre primii care au semnat o moțiune în care se revendica înființarea parlamentului și introducerea unui regim politic democratic în Rusia.

Drept replică la tendințele liberale și democratice care se manifestau tot mai pregnant în societatea basarabeană, în viața publică a provinciei s-a profilat încă din anii '90 ai secolului al XIX-lea mișcarea de extremă dreapta, susținătoare ferventă a autocrației. Ideologia velicorusă era sprijinită și promovată de publicistul P. Crușevan, marii proprietari Vl. Purișkevici și N. Sviatopolk-Mirskii ș. a, reuniți în cadrul Uniunii poporului rus. Această organizație lupta împotriva oricăror manifestări politice democratice și naționale. Lider de netăgăduit al simpatizanților respectivei ideologii a devenit moldoveanul rusificat Pavel Crușevan, redactor al periodicului «Беccарабeц» (Basarabeanul), care a apărut în anii 1897–1905. Prin articolele sale xenofobe, în special antisemite, tolerate și încurajate de administrația locală, Crușevan a contribuit la organizarea, la Chișinău, în aprilie 1903 și în octombrie 1905, a unor pogromuri evreiești.

Pogromuri evreiești. Politica țarismului de desconsiderare a naționalităților, de rusificare generală și de instigare a adversității interetnice crea premise favorabile pentru dezvoltarea unor acțiuni xenofobe. Atitudinile antisemite erau stimulate de unii mari întreprinzători basarabeni ruși (Pronin), care resimțeau o concurență dură din partea antreprenorilor evrei, precum și de organizația reacționară a „Rușilor adevărați”, cu un program xenofob și exclusivist. În plan mediatic, aceste forțe au dezvoltat o campanie antievrească prin intermediul publicației lui Pavel Crușevan.

În zilele de Paști (6 și 7 aprilie) ale anului 1903, grupuri organizate, înarmate cu bâte, au colindat capitala Basarabiei, spărgând geamurile magazinelor evreiești, devastând casele acestora și furând diverse obiecte. Numeroși evrei au fost agresati, iar 41 au fost uciși. Tentativele unor creștini de a împiedica pogromul au suferit eșec. În acest timp, autoritățile rusești au lipsit cu desăvârșire. Ulterior, Crușevan a învinuit evreii de organizarea pogromurilor, acuzați că au încercat să provoace prin această metodă simpatie și compătimire spre a aduna cât mai mulți bani. Potrivit opiniilor principelui Serghei Urusov, guvernator al Basarabiei (1903–1904),

Ștefan Purici

și ale unor cercetători români, un rol important în pregătirea și desfășurarea pogromului l-a jucat von Løvendal, șeful siguranței locale. Guvernatorul arăta că o responsabilitate morală purta și guvernul central din cauza promovării „unei politici înguste naționaliste, mioape și brutale prin metode, față de marginile statului și alogeni”. Un anumit număr dintre participanții la pogromuri au fost judecați și condamnați la diverse pedepse, nu pe prea severe.

Un nou val de manifestări antisemite a avut loc în toamna anului 1905, când forțele revoluționare au organizat o grevă politică generală la nivelul întregului imperiu. Împotriva greviștilor au fost dirijate variate grupări reacționare (în special „sutele negre”) care, acționând sub protecția neoficială a poliției și jandarmeriei, au acționat cu cruzime împotriva greviștilor, intelectualilor și evreilor. În zilele de 17–20 octombrie, pogromuri au avut loc în localitățile urbane Chișinău, Akkerman, Tighina, Bairamcea, Ismail, Călărași și în satele Strășeni, Ciuciuleni, Vorniceni și Șipoteni. Potrivit informațiilor apărute în presa vremii, în capitala guberniei au fost ucise 60 de persoane și 200 rănite, în Călărași 60 ucise și 80 grav rănite; după alte date, în Chișinău au fost uciși „vreo cincizeci de oameni evrei și creștini”, iar în Călărași 58 uciși și 100 răniți. Implicarea poliției și poliției secrete în aceste acțiuni era motivată de dorința țarismului de a elimina fizic opoziția față de regim. Într-o scrisoare adresată mamei sale la 27 octombrie 1905, Nicolai al II-lea explica pogromurile evreiești prin „revolta poporului împotriva revoluționarilor și socialiștilor, din care nouă zecimi erau jidanii”.

Prima revoluție rusă (1905-1907) a oferit un cadru prielnic afirmării ideilor, platformelor și organizațiilor politice. Pe lângă participarea la diverse organizații politice, în anii revoluției ruse (1905-1907) locuitorii Basarabiei au avut ocazia să-și manifeste din plin nemulțumirile și să formuleze revendicările lor sociale și economice. Represaliile sângeroase la care au fost supuși demonștranzii pașnici din Sankt Petersburg în ziua de 9 ianuarie 1905 au provocat stupeoare și indignare în toate guberniile Rusiei. La Chișinău și în alte centre urbane ale ținutului au fost organizate mitinguri și adunări de protest contra țarismului. În februarie, în capitala provinciei, au început primele greve ale muncitorilor care, în lunile următoare, s-au extins practic în toate orașele și târgurile Basarabiei. În aprilie 1905, medicii din Chișinău au organizat o manifestație, pledând pentru convocarea unei

Istoria Basarabiei

Adunări Constituante, înlăturarea autocrației, introducerea libertăților democratice și realizarea unor reforme sociale. În iunie, elevii din diverse instituții de învățământ din centrul ținutului au cerut, la rândul lor, convocarea Adunării Constituante, amnistierea deținuților politici, democratizarea societății etc.

În octombrie 1905, în Rusia s-a desfășurat o grevă politică generală pe parcursul căreia s-a revendicat abolirea autocrației, introducerea zilei de muncă de 8 ore ș. a. În Basarabia, greva a cuprins, în zilele de 17-18 octombrie, orașele Chișinău, Soroca, Orhei, Bender, Akkerman, Ismail etc. Atunci majoritatea întreprinderilor industriale și meșteșugărești, instituțiilor comerciale și de învățământ, serviciile de transport public și-au încetat activitatea. Manifestările din întreaga Rusie au obligat țarul să promulge *Manifestul din 17 octombrie*, prin care Nicolai al II-lea „dăruia” supușilor săi libertatea cuvântului, a conștiinței, a asocierii și a adunărilor.

Proclamația țarului a legalizat inițiativele de organizare culturală, politică și profesională a diverselor grupuri și categorii sociale sau naționale. În mediul urban s-au constituit sindicate ale muncitorilor, meseriașilor sau funcționarilor. În anul 1907 existau 17 asemenea sindicate. În mediul rural s-au înființat filiale ale Uniunii Țărănești din Rusia. Aceasta milita pentru transmiterea, prin răscumpărare parțială, în mâinile țăranilor a pământurilor moșierești, mănăstirești și ale statului, pentru convocarea Adunării Constituante ș. a. Propagandiștii Uniunii Țărănești au organizat adunări și mitinguri ale sătenilor, au difuzat literatură revoluționară, au încercat să explice necesitatea și legalitatea acaparării și împărțirii pământurilor între țărani.

În anii revoluției ruse, s-a produs o apropiere între organizațiile social-democrate din Basarabia, materializată în vara anului 1906 prin unirea PSDMR și a Bund-ului.

În august-septembrie 1905, la Chișinău, liberalii basarabeni (C. Cazimir, A. Aleinikov ș. a.) au înființat Partidul Progresiștilor din Basarabia. Printre obiectivele formațiunii s-au numărat convocarea parlamentului, introducerea limbii materne ca limbă de predare în învățământul public primar, extinderea autoadministrării locale etc. Însă L. Siținski, întemeietorul acestei formațiuni, a obținut transformarea ei într-o secție a Partidului „17 Octombrie”, de orientare promonarhistă. În octombrie 1905, la Hotin, a fost convocată o nouă adunare, care a decis constituirea

Ștefan Purici

Partidului Progresiștilor din Basarabia. Programul acestuia pleda pentru introducerea unor largi drepturi democratice în plan social și politic (vot universal, parlament bicameral, învățământ primar obligatoriu, lichidarea privilegiilor etc.).

În decembrie 1905, intelectualii grupați în jurul redacției ziarului «Бессарабская жизнь» (Viața Basarabiei) s-au constituit în organizația gubernială a Partidului Constituționalistilor Democrați (cadeții). Această grupare liberală milita pentru trecerea Rusiei la regimul monarhiei constituționale, instituirea parlamentului, acordarea unei autonomii limitate regiunilor naționale, introducerea unor drepturi democratice, adoptarea legislației muncitorești, asigurarea țăranilor nevoiași cu pământ etc. În anii 1905-1907, L. Siținski și V. Ianovski, cadeți basarabeni, au candidat și au fost aleși în Duma de Stat a Rusiei. Ziarul «Viața Basarabiei» a rămas organul de presă al partidului până în anul 1918.

În viața politică a provinciei s-a afirmat totodată și curentul de extremă dreaptă. În februarie 1905, P. Crușevan, P. Crupenschi și prințul Gagarin au întemeiat formațiunea „Patrioții Ruși din Chișinău” care, în scurt timp, a fost rebotezată în „Liga Patriotică Basarabeană”. Aceasta era, de fapt, o filială a organizației „Uniunea Poporului Rus”, numită și „Suta neagră”. Ea își propunea menținerea cu orice preț a monarhiei și integrității Imperiului Țarist, promovarea intereselor populației rusești în detrimentul celor indigene, îndepărtarea „străinilor” din funcții administrative și activități economice etc. „Liga Patriotică Basarabeană” și-a fixat în statutul său „să servească interesele guvernului, să fie de ajutor administrației în lupta pentru păstrarea formei de guvernământ existente în Rusia”. Cu asemenea obiective, organizația s-a bucurat, evident, de susținerea morală, politică și financiară a guvernului. Organul de presă al acestei formațiuni a fost ziarul «Друг» (Amicul). Devenind deputați din partea acestui partid, basarabeni P. Crușevan, Vl. Purișkevici, P. Crupenschi, Pantelimon Sinadino au sprijinit în Duma de Stat diverse campanii antisemite.

În toamna anului 1906, A. Crupenschi a inițiat constituirea Partidului basarabean de centru, programul căruia (respingerea autonomiei și a autodeterminării naționalităților; oficializarea exclusivă a limbii ruse; impunerea statutului de organ consultativ pentru Dumă; susținerea guvernului; sprijinirea țăranilor pentru strămutare în interiorul Rusiei etc.) a fost aprobat de guvernator în decembrie 1906.

Istoria Basarabiei

Valul revoluționar a atins și lumea satelor, unde țăranimea era nemulțumită de lipsa pământului, de impozitele mari, de mizeria permanentă etc. Tulburări țărănești s-au produs, practic, în toate zonele guberniei, iar în județele Soroca, Orhei și Akkerman au fost organizate și greve ale lucrătorilor agricoli.

Potrivit calculelor efectuate de către cercetătorii fenomenului social din Basarabia, în anul 1905, în provincie au avut loc peste 50 de greve muncitorești și aproape 60 de tulburări țărănești. În total, în anii revoluției (1905-1907), în ținut au fost înregistrate în jur de 70 de greve și circa 100 de frământări țărănești. Un moment important în procesul de emancipare a lumii rurale l-a reprezentat revolta din zona localității Comrat, în ianuarie 1906, când țăranii de diverse etnii au proclamat răsturnarea monarhiei și instaurarea republicii, au anunțat naționalizarea pământurilor moșieresti și împrumutarea sătenilor, au adoptat deciziile privind anularea impozitelor și încetarea mobilizărilor în armata țaristă.

În pofida faptului că țarismul a ieșit învingător în confruntarea cu forțele revoluționare, autoritățile au fost constrânse să adopte măsuri vizând înlăturarea sau măcar diminuarea abuzurilor marilor proprietari în relațiile lor cu țăranii, să caute soluții privind îmbunătățirea condițiilor de muncă și de trai pentru lucrătorii industriali, să accepte existența unor interese particulare ale naționalităților din cadrul imperiului etc.

Basarabeni în primele Dume ale Rusiei. Una dintre concesiile făcute de țar în anii revoluției a fost acceptarea convocării unei adunări reprezentative, întemeiate pe vot cenșitar, curial (moșierime, țăranime, orășenime) și alegeri indirecte (prin intermediul adunării alegătorilor guberniali). În Dumă, Basarabiei i-au fost alocate 9 mandate. Din prima Dumă de Stat a Rusiei, convocată la 27 aprilie 1906, au făcut parte basarabeni F. Seffer (învățător, membru al Grupului muncii, fracțiunea care reunea reprezentanți ai țăranimii și intelectualității narodniciste), V. Ianovski și L. Siținski (membri ai Partidului Constituționaliștilor Democrați), C. Cazimir (Grupul reformelor democratice), preotul V. Guma, armeanul A. Demianovici și germanul A. Wiedmer (toți în Grupul reînnoirii pașnice), A. Popov (independent, simpatizant al dreptei) și P. Bogaci (independent). Observăm, că în corpul deputaților basarabeni nu a fost ales nici un român. Totuși, majoritatea reprezentanților provinciei au susținut proiectele reformelor democratice dezbătute la Petersburg. Însă, după 40 de ședințe,

Ștefan Purici

la 9 iulie 1906, țarul Nicolai al II-lea a dizolvat prima Dumă. În replică, peste 200 de deputați, printre care s-au numărat basarabeni L. Siținski și V. Ianovski, au semnat așa numitul *Manifest de la Vâborg*, elaborat ca răspuns la actul țarului. Semnatarii s-au adresat tuturor popoarelor Rusiei să răspundă la acțiunea de dizolvare a Dumei prin neplata impozitelor și refuzul înrolărilor în armată. Pentru semnarea apelului respectiv, care a fost dat publicității în mai multe limbi, inclusiv în „limba moldovenească”, cei doi deputați basarabeni au fost întemnițați, în vara anului 1908, în închisoarea din Chișinău.

Alegerile pentru Duma a II-a (20 februarie – 2 iunie 1907) s-au desfășurat într-o atmosferă extrem de tensionată, cu presiuni din partea administrației și poliției, cu suspendarea adunărilor, propagandei, cu falsificări etc. Drept urmare, din partea Basarabiei, au fost desemnați P. Crușevan, Vl. Purișkevici și P. Sviatopolk-Mirskii (Uniunea Poporului Rus), P. Crupenschi, M. Șoltuz (moldovean) și P. Sinadino (Partidul „17 Octombrie”), armeanul A. Demianovici, germanul Wagner și ucraineanul Melenciuk. Succesul reprezentanților curentelor conservatoare și reacționare a avut un efect deprimant asupra mișcărilor democratice și naționale din Basarabia. „Aici nici florile nu mai înfloresc, nici păsările nu mai cântă”, scria Aleco Nour, în 1907.

Perioada postrevoluționară (1907–1914). În perioada reacțiunii (1907-1910), în Basarabia, administrația țaristă a încercat să anihileze orice manifestare revoluționară și națională, să elimine curentele liberale de pe scena politică a provinciei și să transforme sindicatele în structuri lipsite de substanță. Totuși, fenomenul de conștientizare națională a populației românești, accelerat de evenimentele anilor 1905-1907, nu a putut fi stopat.

Lipsa unor organizații politice ale românilor basarabeni și-a spus cuvântul în cadrul campaniilor electorale pentru Adunările reprezentative din Rusia. Caracterul reacționar, antidemocratic și potrivnic oricăror manifestări naționale al acestor instituții s-a accentuat în mod deosebit în cadrul Dumelor a III-a (1907–1912) și a IV-a (1912–1917). Astfel, în a III-a Dumă au reușit să pătrundă doar reprezentanții dreptei și moderații care colaborau foarte strâns cu guvernul: Vl. Purișkevici, P. Sinadino, P. Crupenschi, preotul Ghepețchi, A. Demianovici, Tretiachenko, Karavasili, țăranul Gulykin și Șmițov. Totuși, și în acest cadru reacționar adevărul

Istoria Basarabiei

ieșea, uneori, la lumina zilei. Spre exemplu, în ședința din 11 mai 1912, deputatul basarabean Gulykin a interpellat guvernul, întrebând: „Ce le-am dat noi, rușii, acestor moldoveni în timp de un veac?”. Răspunsul l-a dat tot el: „Basarabia avea la anexare și o autonomie, dar toate acestea s-au evaporat. Nu sunt moldovean, sunt rus, însă sunt obligat să spun că voi le-ați luat tot, până și limba moldovenească”.

În ianuarie 1912, la Chișinău, s-a constituit Partidul Zemstvei din Basarabia, în frunte cu M. Feodosiu, M. Zotea, D. Anghel și M. Glavce. Programul partidului se pronunța formal pentru integritatea imperiului și pentru educația poporului în spiritul dragostei pentru Rusia, însă pleda pentru o delimitare mai pronunțată între domeniile de competență ale organismelor centrale (din capitala imperiului) și ale celor provinciale, în direcția extinderii drepturilor zemstvelor. Se cerea instituirea unei reguli, potrivit căreia instituțiile centrale ar avea dreptul să analizeze doar „legitimitatea deciziilor Adunărilor de Zemstvă, dar nu și oportunitatea lor”. De asemenea, acest partid își propunea să introducă limba maternă în serviciul divin și „în școlile cu populație alogenă, ca mijloc pentru studierea limbii statului”. Autorii programului au pus accentul pe participarea tuturor categoriilor sociale, precum și a întregii populații autohtone la activitățile organelor electivă municipale și de zemstvă. Caracterul național-democratic al revendicărilor Partidului Zemstvei au determinat autoritățile țariste să ia măsuri de anihilare a activității acestuia.

Lupta electorală pentru Duma a IV-a a fost extrem de înverșunată și datorită implicării clerului (la indicația episcopului Serafim) în lupta politică. Extrem de activ a fost Partidul basarabean al centrului, condus de A. Crupenschi, iar poliția a fost factorul care a dirijat din umbră (uneori și deschis) campania electorală. În consecință, în Dumă au fost aleși: G. Blajevschi, preotul Ghepețchi, A. Demianovici, P. Crupenschi, N. Crupenschi, D. Sviatopolk-Mirskii, P. Sinadino, F. Senic, E. Surucian.

Astfel, putem constata că, sub stăpânirea țaristă, comunitățile neruse din Basarabia nu s-au putut manifesta în plan politic, cu excepția perioadei primei revoluții ruse (1905–1907). Persoanele din rândul altor grupuri etnice, dornice să participe la viața publică a provinciei și a imperiului, s-au putut afirma doar în cadrul unor formațiuni politice rusești care, cu mici excepții (organizațiile socialiste și, parțial, cele liberale), nu tolerau manifestări naționale.

Ștefan Purici

XI. MIȘCAREA NAȚIONALĂ ROMÂNEASCĂ (1861–1914)

Factori ce au influențat manifestarea românismului. În anii '60 ai secolului al XIX-lea, identitarismul românesc în Basarabia a fost stimulat atât de evenimentele internaționale (restabilirea provizorie a relațiilor personale între românii din stânga și dreapta Prutului în perioada ocupației rusești a Principatelor dunărene /iulie 1853 – septembrie 1854/; înfrângerea Rusiei în Războiul Crimeii din 1853-1856; retrocedarea părții de sud a Basarabiei Principatului Moldovei /1857/; unirea Moldovei și Țării Românești /1859-1862/; afirmarea ideologiilor naționaliste și liberale etc.), cât și de cele din interiorul Imperiului Țarist (reformele liberale promovate de țarul Alexandru al II-lea; mișcările și revoltele din provinciile poloneze, baltice ș. a.). Totuși, în Basarabia, mișcarea națională a evoluat în condiții mult mai dificile decât în celelalte provincii românești, rămase în afara statului român, Transilvania și Bucovina. Caracterul, intensitatea și formele acestei mișcări au fost determinate de următorii factori: slaba urbanizare a populației românești din Basarabia (în numărul total al populației orășenești, românii constituiau doar 14,2%); lipsa școlilor naționale și analfabetismul aproape total (94,2%) al populației băștinașe; constituirea relativ întârziată a categoriei numită intelectualitate; caracterul eterogen al nobilimii basarabene; izolarea culturală a românilor basarabeni de confracții de peste Prut; deportarea sau emigrarea militanților autohtoni din provincie; existența unui puternic aparat polițienesc de supraveghere, cu o amplă rețea de agenți etc. Nu întâmplător, la 1891, Take Ionescu constata că, dacă „din Transilvania ne parvin gemetele fraților noștri, din Basarabia nu se mai aude nimic. Persecuția ajunsă la paroxism te împiedică să plângi. Durerile mute sunt cele mai profunde” (*Politica externă a României*, București, 1891, p. 13).

Forme de manifestare a mișcării naționale în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În atare condiții, activitatea patrioților basarabeni s-a concentrat inițial în jurul unor probleme de ordin cultural, principala fiind aceea legată de introducerea și menținerea limbii române în viața publică, școlară, justiție, administrație și biserică. În acest sens, autorităților

Ștefan Purici

ținutului le-au fost înaintate diferite propuneri și cereri. Astfel, în anul 1862, Constantin Cristi a solicitat administrației țariste permisiunea de a întemeia la Chișinău o tipografie românească. Solicitarea a fost respinsă pe motiv că „domnul Cristi se numără printre acei moldofili înflăcărați care visează la o singură Românie unită ... Nu se poate garanta că din tipografia lui nu vor ieși și cărți care nu corespund viziunii guvernului nostru privitoare la populația moldovenească a Basarabiei”. În anul 1863, Gheorghe Gore a făcut demersuri pentru înființarea unui ziar „moldovenesc”, iar Nicolae Casso și Constantin Cristi au elaborat proiectul unei reviste românești. Aceste inițiative au fost, la rândul lor, respinse de autoritățile țariste. Același rezultat l-a avut și tentativa lui Ștefan Casso de a aduce la Chișinău o tiparniță românească cumpărată de la Paris.

La începutul anilor '60 ai secolului al XIX-lea s-a constituit gruparea naționalistă a nobililor moldoveni, așa numitul **Partid boieresc moldovenesc**, condus de frații Alexandru și Carol Cotruță. Pe lângă aceștia, din grupare făceau parte frații Ioan și Constantin Cristi, Constantin Cazimir și Petrache Cazimir, frații Nicolae și Aristide Casso ș. a. Sub influența revoltei poloneze (1863), ei și-au propus să restabilească „națiunea română” în Basarabia și să creeze condiții care să faciliteze unirea cu România. În taină, N. Casso a început să organizeze cete de mazili și răzeși cu scopul înlăturării dominației rusești. Pentru a obține armele necesare, o delegație a fost trimisă la Iași. Dar primul-ministru M. Kogălniceanu a convins delegația de imposibilitatea desfășurării acestei acțiuni din cauza circumstanțelor internaționale nefavorabile.

Cu orice ocazie potrivită, gruparea respectivă a abordat problema limbii române și alte chestiuni de interes național. În anul 1863, când în cadrul adunării generale a nobilimii basarabene se discuta proiectul reformei judiciare, frații Cotruță au propus să se solicite guvernului țarist introducerea limbii române în procese pentru persoanele care nu cunosc limba rusă, după dorința acestora. Guvernul țarist a respins revendicarea, dar a ținut, totuși, cont de ea, permițând angajarea a doi traducători la Judecătoria regională din Chișinău.

În anul 1883, un grup de nobili a adresat guvernatorului Basarabiei un memoriu prin care cerea permisiunea ca limba „moldovalahă” să fie folosită în cadrul adunărilor nobilimii și ale zemstvei. Răspunsul a fost categoric negativ: nu se admite „nici o indulgență”, nici o abatere de la

Istoria Basarabiei

„regulile existente”, dat fiind că Basarabia este o gubernie „de frontieră”, unde „tot ce-i rusesc trebuie susținut cu o deosebită rigurozitate” și că limba rusă „nu trebuie să cedeze nici unei limbi străine”.

Către sfârșitul secolului al XIX-lea, în provincie s-au manifestat personalități dornice să contribuie la emanciparea națională a românilor basarabeni. În rândul acestora s-a remarcat **Vasile Stroescu** (1845-1926), mare proprietar basarabean (8.000 de fălci). Cu studii liceale și universitare la Odesa, Sankt Petersburg și Berlin, el a funcționat un timp ca judecător la Tribunalul din Hotin, renunțând la cariera juridică pentru a se dedica chestiunilor legate de administrarea moșiilor, precum și problemelor sociale și naționale ale poporului. A construit câteva biserici, iar în 1899 a donat averea și moșiile sale zemstvei județului Hotin cu clauza ca veniturile să fie utilizate pentru înființarea unor școli rurale în care instruirea să se facă în limba română. Din cauza faptului că autoritățile guberniale n-au acceptat oferta cu condițiile stabilite de Vasile Stroescu, acesta a transmis în arendă toate moșiile sale sătenilor români basarabeni, organizați în obști țărănești. De asemenea, a susținut financiar spitalul din Stolniceni (județul Bălți) și a construit, împreună cu zemstva județeană, un spital în satul său natal, Trinca (județul Hotin).

Apreciind că situația și regimul din Basarabia nu-i permit să facă mai multe pentru românii din provincie, Vasile Stroescu și-a orientat privirile spre conaționali din România, Transilvania și Bucovina. Astfel, în 1902, a donat guvernului de la București suma de 200.000 lei pentru construcția și înzestrarea școlilor în 32 de sate sărace, indicate de el, precum și 102.000 lei pentru constituirea fondului pentru ridicarea unei catedrale a neamului românesc. În 1906 a donat alte 200.000 pentru catedrală (care nu s-a construit din lipsă de mijloace financiare, fiind necesare 15 milioane lei), iar în 1908 încă 100.000 lei pentru ridicarea unor școli rurale⁸. A înființat fundația „Vasile Stroescu”, care a contribuit financiar la tipărirea unor opere ale clasicilor literaturii române (tiraj total 140.000 exemplare), distribuite în Vechiul Regat (15.000), Transilvania (24.000) și Bucovina (6.000). Restul au fost valorificate în scopul întemeierii a 300 de biblioteci populare în comunele rurale. Extrem de important a fost aportul financiar al fundației pentru construirea renumitului avion al lui Aurel Vlaicu. Pentru

---

⁸ Construcția și înzestrarea unei școli sătești se ridica la circa 6.000-8.000 lei.

transilvăneni, numai prin banca „Albina” din Sibiu, Vasile Stroescu a făcut donații în valoare de peste un milion de coroane, destinate construcției și dotării cu cele necesare a 216 școli și 96 biserici⁹. În preajma războiului mondial, filantropul Vasile Stroescu a susținut material și financiar activitățile publicistice și literare ale românilor basarabeni.

Impactul național-cultural al României moderne asupra Basarabiei.

Aducerea unui principe străin pe tronul României, în mai 1866, a provocat mare neliniște în rândul guvernanților ruși. Astfel, cancelaria guvernatorului general al Novorosiei de la Odesa comunica guvernatorului Basarabiei, la 21 martie 1867, că „moldovenii de la Chișinău (tineri din bune familii) au legături, prin mijlocirea moldovenilor care vin din Principate la Chișinău pentru scrisori, cu Iașii și Bucureștii pentru unirea Basarabiei cu Principatele”.

Pericolul inițierii, în viitorul apropiat, a unor demersuri revendicative în chestiunea basarabeană din partea principelui Carol de Hohenzollern-Sigmaringen, care se bucura de susținerea Franței și Germaniei, a determinat autoritățile țariste să promoveze o politică de rusificare accelerată și de integrare definitivă și deplină a ținutului în sistemul politico-administrativ și social al Rusiei țariste¹⁰. În provincie au fost trimiși noi funcționari cu instrucțiuni precise, au fost efectuate numeroase inspecții de către diverse ministere etc. Spre propria lor nemulțumire, aceștia au constatat menținerea identității românești în Basarabia. Astfel, Dimitrie Tolstoi, ministrul Instrucțiunii Publice, vizitând în 1867 instituțiile de învățământ din circumscripția școlară Odesa, remarcă faptul că basarabienii, „deși locuiesc demult în Rusia, nu toți cunosc limba rusă; slujba bisericească în unele parohii ortodoxe se face până în prezent în limba moldovenească. Este absolut necesar a se pune capăt acestei despărțiri de stat, întrucât acum poate mai mult ca oricând cultura rusă a moldovenilor din Rusia a căpătat o semnificație politică, deoarece unirea Moldovei cu Valahia și formarea unui principat aproape neatârnat și puțin binevoitor față de noi produce o acțiune de atracție vădită și la vecinii moldoveni din Basarabia”.

---

⁹ Costul unei biserici, incluzând și costul școlii parohiale anexă, se ridică la 20.000-40.000 coroane.

¹⁰ Vezi, în acest sens, capitolele *Organizarea administrativă, Reformele rusești, Viața bisericească și Evoluția culturii în Basarabia*.

Istoria Basarabiei

Cucerirea independenței și, apoi, ridicarea României la rangul de Regat au dat noi speranțe în plan politico-național românilor basarabeni. Mai mult chiar, reanexarea sudului Basarabiei la Imperiul Țarist a provocat interesul față de această provincie din partea unor numeroși oameni politici și personalități culturale. Numai Mihai Eminescu, în anul 1878, a scris peste 20 de articole despre ținutul pruto-nistean care, aprecia el, este „o parte din vatra strămoșilor noștri”. În toamna anului 1879, la Iași, a apărut publicația «Basarabia» (28 septembrie – decembrie), iar la începutul anilor '90 luase ființă societatea românilor basarabeni «Milcov». Președinte a fost ales Bogdan P. Hasdeu, iar secretar Zamfir C. Arbore.

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, creșterea sentimentelor antirussești, pe de o parte, și a simpatiilor față de România, pe de altă parte, a alertat autoritățile țariste din Basarabia. Astfel, în anul 1891, analizând starea de spirit a populației din județele Bălți și Orhei, adjunctul șefului Direcției de jandarmi a guberniei Basarabia consemna existența „unor reprezentanți ai intelectualității moldovenești” care, „locuind permanent în Rusia (în Basarabia - n. n.) și profitând de acest fapt, atât privind serviciul, cât și din punct de vedere material, spre regret, înclină mai mult spre țara vecină România”. În pofida faptului că ei nu reprezentau un pericol grav „pentru liniștea județelor”, prin luările lor de poziție și influența de care se bucurau în rândul maselor, respectivii intelectuali creau un „climat politic nefavorabil”, generator de „antipatie față de ruși”. Drept exemple erau date numele lui Nicolae Casso, mareșal al nobilimii din județul Bălți, care „se uită peste Prut”, al fratelui acestuia, Aristide Casso, consemnându-se că există „și alții de felul lui Casso”. La fel, în anul 1895, șeful jandarmeriei din județul Orhei raporta că intelectualitatea locală manifestă „antipatie față de tot ce-i rusec” și nutrește „visul de separare a Basarabiei de Rusia și alipirea ei la Regatul Românie”. Rapoarte cu informații similare au fost prezentate și din județele Hotin și Soroca.

Autoritățile țariste deveneau tot mai neliniștite din cauza creșterii influenței cultural-politice a României care, se preciza într-un studiu militar-geografic și statistic realizat la începutul secolului al XX-lea de ofițeri ai Statului Major al armatei ruse, „până astăzi n-a uitat că Basarabia a intrat cândva în componența principatelor și multe secole a trăit o viață comună cu ele”. Drept mijloc de contracarare a influenței românimii de peste Prut

asupra basarabenilor și de modificare a conștiinței etnice a acestora din urmă, autorii lucrării respective au propus „rusificarea sistematică a moldovenilor din Basarabia. În acest scop, este necesar: instruirea școlară să se facă pe baze solide rusești; omul simplu să fie eliberat de dependența morală și materială a moșierilor români; să se înlesnească achiziționarea pământurilor nobilimii latifundiare din Basarabia de persoane de proveniență rusă și, în sfârșit, să se influențeze pe căi legale asupra unei părți a intelectualității și semiintelectualității rurale și urbane”.

Radicalizarea mișcării naționale. Mișcarea națională a resimțit un puternic impuls odată cu întoarcerea de la studii a primului grup de tineri basarabeni cărora li se permisesse, în anul 1898, înscrierea la câteva universități din Imperiul Rus. Românii basarabeni din centrele universitare din Rusia (Dorpat, Sankt-Petersburg, Kiev, Moscova ș. a.) au format, după exemplul reprezentanților altor naționalități, așa numitele «pământenii» (землячества – comunități ale copământenilor) care, pe lângă funcția de ajutor reciproc, au dezvoltat treptat o activitate politico-națională susținută. Dintre ideologiile vremii, tinerii basarabeni preferau curentul social-democrat și marxismul.

În rândul acestor comunități s-a remarcat activitatea aceleia din Dorpat, constituită în anul 1899, din care făceau parte Ion Pelivan, Vasile Oatul, Gheorghe Chicu, Alexandru Oatul, Alexandru Grișcov ș. a. Aceștia au stabilit legături cu societăți din România (din care făceau parte intelectuali și studenți originari din Basarabia), de unde primeau cărți, reviste și ziare. Statutul comunității stipula, pe lângă altele, promovarea unei largi propagande cu scopul emancipării naționale a românilor basarabeni. În luna februarie a anului 1902, mulți dintre membrii «pământeniei» au fost arestați, fiind acuzați de complot împotriva statului. După cinci luni de detenție, în lipsa unor probe directe, studenții au fost eliberați, cu excepția lui Vasile Oatul, Ion Pelivan și Alexandru Grișcov, care au fost exilați¹¹. După refacerea organizației, obiectivele social-democratice cedează prim-planul obiectivelor național-revoluționare.

Între timp, în Basarabia s-au produs anumite schimbări în cadrul elitelor naționale. O parte a nobililor basarabeni, după câteva generații în

---

¹¹ „Pământenia” studenților basarabeni din Dorpat și-a încetat activitatea la 31 octombrie 1912, după ce intrase în legalitate la 30 ianuarie 1909.

slujbe administrative și militare rusești, s-a deznaționalizat, încadrându-se în structurile politice și sociale ale Rusiei țariste. Altă parte, printre care se remarcă Pavel Dicescu, Vladimir de Herța, Paul Gore, Teodor Suruceanu, Mihail Feodosiu, pleda pentru menținerea identității naționale și afirmarea drepturilor politico-culturale ale românilor basarabeni. Organul de presă al acestei grupări moderate va deveni, ulterior, publicația «Moldovanul». Reprezențații acestei tabere înaintau revendicări de ordin cultural, militând pentru introducerea limbii române în învățământ, biserică, precum și pentru acordarea statutului de cvasi-autonomie provinciei în cadrul Imperiului Țarist.

Tentative de organizare a energiilor naționale (1905-1907). Din motivele expuse mai sus, în timpul revoluției din 1905-1907, intelectualitatea basarabească, deși puțină la număr, a devenit purtătoarea ideilor echității sociale și naționale. Intelectualii nu s-au rezumat doar la „propagandă orală”, ci au difuzat în lumea rurală proclamații revoluționare în „limba moldovenească”, provocând, așa cum raporta guvernatorul, multe „tulburări sătești”. Acțiunile sociale s-au conjugat cu cele de emancipare națională.

În septembrie 1905, un grup de nobili și intelectuali, în frunte cu Pavel Dicescu, a întemeiat, la Chișinău, «Societatea moldovenească pentru răspândirea culturii naționale». La început, asociația număra în jur de 400 de membri, iar până în mai 1906, numărul acestora s-a ridicat la 600. Reformele sociale fundamentale și măsurile radicale de deșteptare a conștiinței naționale nu erau agreate de nobilii basarabeni. Dimpotrivă, educația maselor și cultivarea culturii naționale erau privite ca pârgii cu ajutorul cărora se puteau preveni mișcările revoluționare. Pentru a evita vreun conflict deschis cu autoritățile, conducerea societății a adoptat un program moderat, militând pentru schimbare fără „zguduiri sociale”. Un rezultat notabil a fost înregistrat la 11 decembrie 1905, când la inițiativa Societății și a unor reprezentanți ai zemstvei guberniale, această instituție a adoptat hotărârea privind necesitatea predării în limba maternă în școlile primare din Basarabia.

Această stare de lucruri nu corespundea, însă, entuziasmului și aspirațiilor tinerilor români întorși de la studii. Ion Pelivan, aflat încă în exil, va publica în gazeta «Бессарабская жизнь» (Viața Basarabiei), apărută la Chișinău, articolul *Chestiunea limbii în școlile primare din Basarabia*, în care

Ștefan Purici

punea în discuție necesitatea introducerii limbii române în învățământ. El arăta că, din cauza slabei cunoașteri a limbii ruse, copiii basarabeni au fost constrânși „să învețe totul în mod mecanic”, fapt ce a împiedicat creșterea nivelului de cultură în provincie.

Revenind la Chișinău, Ion Pelivan a organizat o grupare național-democratică, din care făceau parte Emanuil Gavriliță, N. Bivol, Al. Oatul ș. a. Aceasta a colaborat strâns cu Societatea moldovenească pentru cultură în vederea naționalizării școlii și restabilirii autonomiei Basarabiei.

Imposibilitatea constituirii unei organizații politice românești combative a făcut ca mișcarea națională să se manifeste în special în mass-media. În anul 1905, Zamfir C. Arbore și Petre Cazacu au început să editeze „la Geneva” (în realitate, redacția se afla la București, iar tipografia la Galați) revista «Basarabia», destinată românilor din provincia ocupată de ruși. În numărul șase (care a fost și ultimul) s-a tipărit programul Partidului Național Român din Basarabia (PNRB), sub auspiciile căruia apărea această publicație. PNRB chema basarabeni la luptă pentru autonomie administrativă, echitate socială, introducerea limbii române în învățământ, justiție, biserică și administrație. Prin eforturile acestei grupări, la Chișinău au fost expediate atât cărți pentru întemeierea unei biblioteci naționale, cât și o tipografie pentru editarea unei publicații care avea să se numească tot «Basarabia».

Afirmarea presei naționale românești. Intelectualii din Chișinău au stabilit legături strânse și cu „Cercul basarabenilor” de la Iași, organizat de Constantin Stere și Zamfir C. Arbore, în anul 1905. În fosta capitală a Moldovei se tipăreau și se trimiteau peste Prut diverse cărți, broșuri sau foi volante. C. Stere a îndemnat pe mulți tineri din Basarabia să se înscrie la Universitatea din Iași, obținându-le burse. El s-a deplasat la Chișinău pentru a pregăti apariția în limba română a publicației «Basarabia», care a fost lansată la 26 mai 1906. Director și proprietar al ziarului era bătrânul avocat Emanuil Gavriliță, iar redactor-șef Ion Pelivan. În jurul acestuia s-au grupat mulți tineri de orientare național-democrată: P. Halippa, M. Vântu, V. Oatul, T. Inculeț ș. a. Chiar în primul număr al ziarului, în articolul *Către cetitori*, redacția a dorit să sublinieze identitatea națională a populației provinciei, arătând că „Basarabia noastră” este o „țară de plugari români”. Iar în numărul al treilea, Aleco Nour specifica faptul că progresul poporului poate fi asigurat nu numai „prin deschiderea de școli românești”, ci și prin

Istoria Basarabiei

înviorarea vieții naționale, promovarea culturii românești și participarea la „mișcările politice [ale] neamului nostru întreg! Numai atunci, luând parte la viața culturală a României, tot poporul basarabean va putea avea o cultură democratică, o ființă națională, care ca «un vis neîmplinit» trăiește adânc în pieptul nostru ...”

În numărul 12 al «Basarabiei» au fost publicate principiile sociale și naționale ale programului viitorului Partid Național Democrat: restabilirea autonomiei provinciei de la 1818; recunoașterea orânduirii naționale; folosirea limbii române în toate domeniile vieții publice; recunoașterea anumitor privilegii și drepturi locale; constituirea unui Consiliu Provincial Superior care să administreze ținutul și care să fie ales pe baza votului egal, direct și secret; dobândirea libertăților politice (libertatea cuvântului, presei, întrunirilor și asocierii) și cetățenești (inviolabilitatea domiciliului, persoanei, dreptul la schimbarea liberă a locului de trai); preluarea de către zemstva gubernială a moșiilor Fondului Național Cultural al Basarabiei, constituit din averile mănăstirești secularizate; transmiterea, în arendă, a terenurilor către țărani și întrebuintarea veniturilor rezultate pentru construcția școlilor la sate, pentru sprijinirea bisericilor sărace etc.; crearea unei Bănci Țărănești cu scopul de a înlesni răscumpărarea pământului moșieresc și de a acorda împrumuturi preconizatele asociații ale țăranilor; înființarea unor școli de meserii. Autorii programului au menționat ca „românii basarabeni nu vor da pe viitor în alegeri pentru Duma Imperială glasul lor decât acelor candidați, cari se vor lega să apere în Adunare aceste cerinți”.

Gazeta a militat intens pentru introducerea limbii române în învățământ, publicând articole de genul: *Țăranii vor școli moldovenești*, *Boieri, cereți școli moldovenești*, *Vrem școli moldovenești* etc. Într-un articol intitulat *Însămnătatea limbei unui popor și la moldoveni în parte*, se specifica faptul că „ar fi o fericire pentru Rusia întregă dacă s-ar introduce limba română și în celelalte școli (pe lângă Seminarul teologic – n. n.), căci atunci ar ieși din sânul poporului moldovenesc un număr cu mult mai mare de bărbați luminați folositori și sieși și patriei în care se găsesc! Iar pentru ceilalți frați români de peste Prut și Dunăre, de peste munții Carpați și din alte țări, ar fi cu mult mai mare mângâierea sufletească, ca să poată înțelege în limba lor națională – limbă curat românească, în care vorbește, plânge și cântă tot poporul românesc!”.

Ștefan Purici

De asemenea, în paginile ziarului au fost tipărite diverse creații semnate de Alecu Russo, Mihai Eminescu, Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, precum și biografiile ale unor personalități marcante ca: Nicolae Bălcescu, A. D. Xenopol, Andrei Mureșanu, Al. I. Cuza, Carol I, C. A. Rosseti, Vasile Alecsandri ș. a. În ultimul său număr (79, din 11 martie 1907), a fost publicată poezia *Deșteaptă-te, române*, de A. Mureșanu.

Activitatea publicistică a redacției ziarului „Basarabia” a provocat mare neliniște autorităților țariste. Rapoartele Direcției de jandarmi din ianuarie și februarie 1907 arătau că această publicație „face propagandă împotriva guvernului și administrației locale și în favoarea autonomiei guberniei Basarabia și alipirii ei la România”. Pentru a contracara „influența negativă” asupra populației, s-a cerut suspendarea ziarului.

În februarie 1907, ziaristul V. Brăescu a înființat gazeta „Basarabia Reînnoită”, cu scopul declarat de a contribui la „închegarea unui partid național-liberal în Basarabia”. Chiar dacă acest obiectiv nu putea fi realizat într-un timp foarte scurt, redacția sublinia faptul că „interesele populației moldovenești – fără deosebire de clasă – trebuie apărute prin ziar”. Orientarea politico-națională a publicației a determinat existența scurtă a „Basarabiei Reînnoite” (doar patru numere).

În pofida climatului politic nefavorabil, intelectualii basarabeni au continuat să întreprindă demersuri în direcția promovării idealurilor naționale prin intermediul cuvântului scris. Astfel, la 22 aprilie 1907, Aleco Nour a început să editeze «Viața Basarabiei», prima gazetă din provincie scrisă și cu litere latine. Mai puțin radicală decât «Basarabia», publicația a promovat valorile culturale românești, tipărind texte din operele lui G. Coșbuc, V. Alecsandri, O. Goga ș. a. Din cauza greutăților materiale, a atacurilor șoviniste și a înăbușirii revoluției, publicația nu a putut rezista mult timp. După tipărirea a șase numere, la 25 mai 1907, apariția ziarului a fost suspendată.

Săptămânalul «Moldovanul» va apărea din 14 ianuarie 1907, cu subtitlul «gazetă națională independentă». În epocă, redacția a fost acuzată de colaboraționism, iar redactorul Gheorghe V. Madan de relații strânse cu organizația șovinistă «Uniunea Poporului Rus». În pofida asigurărilor de loialitate față de regimul țarist, formulate chiar în primul număr al publicației, redacția s-a situat pe poziția promovării intereselor sociale și naționale ale populației autohtone. Gheorghe Madan a avut

curajul să susțină, într-un articol, că provinciile Basarabia, Moldova de peste Prut, Muntenia, Oltenia, Banatul, Ardealul, Bucovina „sunt locuite tot de neamul nostru cu toate că ei se numesc unii moldoveni – ca și noi –, unii munteni, bucovineni, olteni, banațieni, ardeleni, în sfârșit, fiecare după țara lui, dar au același grai, același obicei, același trecut și sunt de același sânge și lege cu noi”. De asemenea, gazeta a publicat numeroase articole cu conținut istoric, precum și fragmente din lucrările lui Mihail Sadoveanu, Vasile Alecsandri, Anton Pann ș. a. După ce s-a instaurat reacțiunea, iar politica publicației nu mai convenea autorităților, «Moldovanul» și-a încetat apariția, la 15 octombrie 1908.

Sub presiunea loviturilor revoluționare, țarismul a fost nevoit să facă mai multe concesii în diferite zone ale imperiului. În Basarabia, în biserici a fost acceptată tacit limba română, iar la Seminarul teologic aceasta a fost introdusă ca obiect de studiu, alături de cântul religios moldovenesc. În octombrie 1906, tipografia eparhială și-a reluat activitatea, tipărind, în scurt timp, numeroase titluri de carte de cult în limba română.

Identitatea românească în lumea satelor. Spre deosebire de elitele intelectuale, sătenii au fost mai puțin activi pe planul manifestărilor naționale. În fața țărănimii, revoluția a pus nu numai probleme naționale, ci – cu o mai mare gravitate – și sociale. Totuși, pasivismul relativ al sătenilor basarabeni, sub aspectul implicării în mișcarea națională, nu se poate explica doar prin conservatorismul țărănimii. În lumea rurală, presiunea rusificatoare a stăpânirii țariste a fost mai puțin resimțită din lipsa unei rețele de învățământ bine dezvoltată și a analfabetismului predominant. De-a lungul stăpânirii țariste, țărani și-au respectat limba și tradițiile naționale. La 1881, un autor basarabean scria în „Telegraful” bucureștean: „Faceți un voiagiu prin județele Hotin, Bălți, Orhei, Chișinău și vă veți convinge că prin satele noastre basarabene nu să vorbește nici o limbă decât cea română, că poporul acestor sate și-a păstrat cu sântenie moravurile, portul și sămțimintele sale naționale, nevrând a se încuscri chiar cu națiunea cotropitoare, trăind închis în comunități rurale, unite între dânsele prin legături de rudenie”. Un document al poliției secrete rusești sublinia că „moldovenii, aflându-se sub stăpânirea rusească, nu numai că nu s-au rusificat, dar au moldovenizat și continuă să moldovenizeze elementele slave, așa încât în Basarabia a apărut o zicătoare: «Tata – rus, mama – rus, da’ Ivan – moldovan»”. Tot aici se arăta

Ștefan Purici

că și în mediul rural „se observă o mișcare în favoarea promovării culturii”, menționându-se că, în pofida faptului „că hotarul politic al României se termină la Prut, hotarul influenței ei culturale se extinde până la Nistru. Cântecul popular sau romanța, care se cântă azi la București, peste o lună sau două ajunge să răsună în satele Basarabiei”.

Manifestări politice naționale izolate au fost înregistrate în diverse părți ale provinciei. Astfel, la 28 mai 1906, la Ismail, a avut loc o mare adunare populară, cu participarea orășenilor și sătenilor, care a adoptat o rezoluție radicală, sintetizată în telegrama trimisă Dumei de la Petersburg: „Noi, locuitorii orașului Ismail și ai mahalalelor, ne declarăm solidari cu Duma, cerem cu stăruință amnistie, pământ și drepturi naționale”.

Țăranii basarabeni au acționat în unele cazuri și fără vreun imbold din partea intelectualilor din mediul urban. Astfel, sătenii din Cojușna s-au adresat Dumei, revendicând „înființarea temeiurilor vestite prin manifestul din 17 octombrie 1905, îndeostularea cererilor noastre celei (sic!) mai de seamă în ziua de astăzi a nevoii de pământ și ridicarea luminării noastre prin obștescul fără plată învățământ al copiilor noștri în limba părinților noștri”.

Măsuri de îngrădire a manifestărilor românești. Autoritățile rusești au luat măsuri prin care să oprească pătrunderea ideologiei naționale românești, procedând la confiscarea unor numere ale «Basarabiei», împiedicarea difuzării ei prin poștă, impunerea interdicției învățătorilor de a se abona la această gazetă, supravegherea și persecutarea lucrătorilor și colaboratorilor redacției etc. Prima publicație periodică națională românească dintre Prut și Nistru a fost nevoită să facă față și atacurilor din presa rusă ale lui Pavel Crușevan, renumit pentru antiromânismul și antisemitismul său. Concomitent, administrația a sprijinit, neoficial, apariția unui alt periodic în limba română – «Moldovanul», cu caracter loialist. La 11 martie 1907, «Basarabia» și-a încetat apariția, având meritul de a fi contribuit enorm la organizarea și consolidarea mișcării naționale românești atât sub aspect ideologic, cât și sub cel al promovării unor lideri și militanți.

Guvernul țarist a luat măsuri de contracarare a propagandei naționale: a fost promovată mișcarea «Uniunea Poporului Rus», la care au fost atrași și unii țărani moldoveni, a fost interzisă intrarea în Basarabia a lui C. Stere, s-au făcut demersuri pe lângă autoritățile de la București ca acestea să-i

Istoria Basarabiei

împiedice pe românii basarabeni și regățeni să facă propaganda românismului în zona dintre Prut și Nistru etc.

Mișcarea românească în anii 1907-1914. În perioada reacțiunii, ce a urmat după victoria electorală pentru Duma rusească a forțelor de dreapta, mișcarea națională din Basarabia a trecut printr-o etapă de relativă stagnare, marcată însă de noi acumulări ideatice și cantitative. În anii 1907-1908 mulți tineri basarabeni s-au refugiat în Regat, în special la Iași. Dintre cei mai activi au fost: Sergiu Nuță, Mihail Vântu, Ion Măță, Ion Costin, Pantelimon Halippa, Ion Scobioală, Ion Pelivan, Nicolae Popovschi ș. a., concentrați în jurul gazetei «Basarabia».

Intelectualii rămași în Basarabia au continuat să lupte pentru emanciparea națională a compatrioților lor. De obicei, această activitate nu era una zgomotoasă pentru a nu se ciocni de represii din partea autorităților țariste. Totuși, poliția secretă și jandarmeria au ținut sub supraveghere și au căutat să anihileze acțiunile îndreptate spre cultivarea românismului. În acest context, raportul „strict confidențial”, din 31 decembrie 1909, semnat de șeful Direcției de jandarmi a guberniei Basarabia, prezenta activitatea antirusească a „mișcării separatiste în folosul României”, desfășurată după revoluția de la 1905-1907. Pe baza informațiilor culese cu ajutorul agenților secreți s-a constatat că Ioan Halippa, Dumitru Bogos, Pantelimon Halippa și Mihail Vântu (ultimii doi stabiliți între timp în România) au desfășurat o intensă campanie de promovare a „ideilor naționaliste românești”. Ioan Halippa, desemnat în funcția de inspector pentru școlile populare din județul Chișinău, în august 1907, „în scopul propagandei naționalismului românesc”, specifica raportul, numea „în satele mari, cu precădere, învățători moldoveni”. Către separatism și alipirea Basarabiei la România, se arăta în continuare, „se orientează în ultimul timp și activitatea preoților locali de origine moldovenească, mai ales în zona de hotar cu România, pe râul Prut”. În urma anchetei efectuate, Ioan Halippa a fost transferat cu serviciul în localitatea Berdeansk, de lângă Marea Azov.

Sărbătorirea de către guvernul rus a centenarului anexării provinciei a provocat opoziția forțelor național-democratice. Serbările oficiale nu s-au bucurat de susținerea și entuziasmul populației românești, întreaga manifestare desfășurându-se într-o atmosferă de pasivitate, tăcere și resemnare. Ziarul «Бессарабская жизнь» (Viața Basarabiei) consemna:

Ștefan Purici

„Poporul a tăcut și dacă s-a dedat veseliei, apoi aceasta a făcut-o din motive cu totul străine de ideea sărbătoririi (...) A lipsit un singur lucru, a lipsit principalul: spiritul de expansiune cetățenească. A lipsit dispozițiunea de sărbătorire”.

Românii din Regat, inclusiv basarabienii stabiliți în țară, au adresat proteste guvernului țarist și au organizat parastase pentru cei 14 mii de basarabeni căzuți în războiul ruso-japonez (1904-1905). În scopul evitării protestelor, autoritățile au confiscat prima ediție a revistei «Făclia Țării», imprimată în tipografia eparhială din Chișinău, unde, în articolul *O sută de ani*, erau puse în lumină consecințele nefaste ale dominației rusești pentru cultura românească din Basarabia. Astfel, se arăta că, din cauza faptului că „școli sunt, da-s rusești”, „țara noastră îi cuprinsă de întuneric ca și o sută de ani înapoi”. Centenarul anexării a fost sărbătorit nu de către popor, ci de către „boierii care au primit medalii de la împărat, cinovnicii, nemții, evreii și alții, care n-au nici o legătură cu Basarabia”. Analizând conținutul articolelor publicate în paginile revistei, autoritățile țariste au ajuns la concluzia că «Făclia Țării» are „o orientare extrem de condamabilă și urmărește un scop evident de a inocula populației moldovenești neîncrederea față de guvern și de a zdruncina devotamentul supușilor moldoveni față de Tron și Patrie”. Din aceste considerente, redactorii C. Costinovici și Gh. Todorov au fost acuzați de guvernatorul Basarabiei că „au pus la cale un act de trădare, adică o crimă stipulată în p. 1 al art. 129 al Codului penal, și deci tipărirea foilor este absolut inadmisibilă”.

Istoricul și filologul Gheorghe Ghibănescu, care a vizitat Basarabia în august 1912, consemna existența a două grupări (orientări, facțiuni) politice. Elita nobiliară autohtonă considera că „poporul moldovenesc [trebuie] să rămâie moldovean, supus rosienesc, dar nu stingherit în aspirațiile sale”. Apreciind că boierimea basarabeană este „bine văzută la palat”, că în rândul intelectualilor ruși sunt „foarte mulți moldoveni”, că poporul „ignorant” nu poate cere libertăți politice, această tabără pleda pentru respectarea drepturilor categoriilor privilegiate, fără a avea revendicări național-politice serioase. Cealaltă orientare, reprezentată de tânăra generație de intelectuali și funcționari, promova ideea emancipării naționale și luminării maselor rurale.

Începând cu anul 1913, mișcarea națională românească cunoaște o înviorare. Apar noi publicații în limba română: în aprilie, gazeta «Glasul

Istoria Basarabiei

Basarabiei», editată de Grigore D. Constantinescu, în mai, revista «Cuvântul Moldovenesc», sub direcția lui Nicolae Alexandri și Simion Murafa. Din ianuarie 1914, a început să apară gazeta săptămânală «Cuvântul Moldovenesc», care a devenit, în anul 1917, organul Partidului Național Moldovenesc. Toate publicațiile românești care apăreau în anii 1913-1914 au fost parțial sprijinite financiar și material (hârtie) de către Vasile Stroescu.

Fenomenul redescoperirii demnității naționale în rândul românilor basarabeni se poate constata din articolul *Către moldoveni*, tipărit de Maria V. Epure în gazeta «Glasul Basarabiei». Astfel, autoarea îi îndemna pe conaționali săi: „Cu străinii care vorbesc măcar oleacă limba noastră, vorbiți numai moldovenește, iar pe cei care nu pricep deloc limba noastră, străduiți-vă a-i învăța să grăiască moldovenește. În Basarabia toți trebuie să știe și să vorbească moldovenește”.

Toate aceste eforturi de emancipare națională se aflau sub supravegherea atentă a poliției țariste. În raportul Direcției de Jandarmi a guberniei Basarabia, din 31 octombrie 1915, se specifica că săptămânalul «Cuvântul Moldovenesc» este de „orientare evident naționalistă, cu tendință separatistă”. Șeful jandarmilor arăta că, în Basarabia, după 1905, în rândul intelectualilor autohtoni s-a constituit o grupare care și-a propus să promoveze „conștiința culturală a moldovenilor, ori, așa cum afirmă ei acum tot mai des, a românilor”. Alături de laici, în jurul «Cuvântului Moldovenesc» s-au grupat mai mulți clerici indigeni, nemulțumiți de predominarea arhieriei ruși. Împărtășind idealurile românismului, aceștia au dezvoltat o propagandă națională în rândul enoriașilor. În pofida faptului că, în acel moment, mișcarea era încă „lipsită de putere”, ea se bucura de „influență în societate”.

Primul război mondial va verifica nivelul de organizare și perspicacitatea mișcării naționale românești, provocând-o să dea răspunsuri corecte într-o situație extrem de confuză.

Ștefan Purici

XII. BASARABIA ÎN ANII PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Declanșarea Marii Conflagrații a făcut ca problema Basarabiei să apară pe ordinea de zi a opiniei publice din România și din străinătate. În timp ce marea parte a oamenilor politici de la București considera vitală sprijinirea Antantei pentru a cuceri Transilvania, alții opinau că Regatul trebuie să se alăture Puterilor Centrale și să elibereze Basarabia. Ambele tabere se acuzau reciproc de faptul că ar fi „vândute” uneia dintre cele două alianțe politico-militare.

Dezbateri în țară privind chestiunea Basarabiei. În martie 1915, la Craiova, cu scopul prezentării opiniilor și revendicărilor lor politice, refugiații basarabeni au întemeiat periodicul «Basarabia». Obiectivul publicației era cuprins în articolul din primul număr, intitulat *Nu uitați Basarabia. Două milioane de moldoveni asuprași imploră ajutorul fraților liberi*. Periodicul a solicitat ca guvernul român să „acționeze pentru eliberarea”, în primul rând, a românilor basarabeni, amenințați cu asimilarea totală sub dominația rusească, fiindcă în Transilvania românii au o conștiință națională „foarte dezvoltată” și au forța necesară pentru a rezista încă în fața politicii de deznaționalizare. În aceeași direcție a acționat și Liga basarabească, constituită în 1915. Confruntarea de opțiuni s-a manifestat și în Parlamentul României. Constantin Stere, singurul parlamentar de origine basarabească, a subliniat că nimeni nu are dreptul de a renunța la „mormintele strămoșilor care zac peste Prut”. Rusia, aflată în pragul unei revoluții populare, va fi înfrântă în războiul actual și, din această cauză, România trebuie să lupte împotriva rușilor pentru eliberarea Basarabiei. În ceea ce privește Transilvania, aceasta, care „nu a pierit într-o mie de ani, nu va pieri nici de azi înainte”.

Cealaltă tabără, filo-franceză, mult mai numeroasă, a venit cu argumente etno-demografice și economice: „Câți români sunt în Basarabia, câți români sunt peste Carpați? Ce suprafață are Transilvania? Ce suprafață are Basarabia?” (deputatul G. Diamandi). Alt lider politic sublinia: „Ar fi o crimă de neam: Nu sacrific 3-4.000.000 de români pentru 6-700.000 din Basarabia”.

Ștefan Purici

În optica guvernului, Regatul României este într-o anumită măsură apărat de Puterile Centrale printr-un lanț muntos, în timp ce frontiera cu Rusia era descoperită. În plus, situația din imperiul dualist era considerată a fi mult mai dramatică, Austro-Ungaria fiind lipsită de șanse pentru a rezista unui șoc puternic, în timp ce experiența revoluției ruse din 1905-1907 părea să demonstreze „viabilitatea” Imperiului Țarist. În fine, nu existau garanții că diplomația austriacă nu va încheia o înțelegere cu Petersburgul privitoare la împărțirea României.

Din aceste considerente, alternativa optimă a fost apreciată a fi intrarea în război de partea Antantei pentru a elibera Transilvania, Banatul și Bucovina, în timp ce soluționarea chestiunii regiunii dintre Prut și Nistru trebuia amânată pentru o situație internațională favorabilă. Atunci când, la 4/17 august 1916, România a semnat tratatul de alianță cu Antanta, Ion I. C. Brătianu ar fi spus: „Am renunțat la Basarabia, am comis o adevărată nelegiuire”. Însă, așa cum afirma I. G. Duca, liderii politici de la București nu se îndoiau de faptul „că ceasul Basarabiei va suna, cum sunase ceasul Ardealului, al Banatului și al Bucovinei”.

Angrenarea Basarabiei în război. Odată cu intrarea României în război și crearea Frontului Român, Basarabia s-a pomenit implicată efectiv în Primul război mondial, constituind spatele acestui front. Pe lângă faptul că reprezenta un loc de dislocare a forțelor militare de rezervă rusești, cu toate obligațiile materiale și financiare aferente acestei situații, provincia a fost obligată să mobilizeze în armata țaristă aproape 300 mii de bărbați. De asemenea, la construcția fortificațiilor de apărare au fost mobilizate, în perioada aprilie 1915 – februarie 1916, 125 mii de persoane și 15 mii de care, iar în primăvara anului 1916 la lucrările de fortificație au fost concentrate 100 mii de persoane. În plus, condițiile grele de muncă, subnutriția, lipsa asistenței medicale au condus la izbucnirea unor epidemii, cu efecte dramatice pentru populația provinciei.

Una dintre particularitățile dezvoltării economice a Basarabiei în această perioadă a fost **construcția accelerată de căi ferate**, fenomen ce se explica prin necesitățile frontului. În anii 1914-1917 au fost construite 400 de verste de căi ferate noi, 350 de verste de căi paralele și 200 de verste de căi ferate militare de campanie cu ecartament îngust. În ianuarie 1918 lungimea totală a căilor ferate (cu ecartament larg) a ajuns în Basarabia la 1200 de verste. Pentru lucrările de construcție au fost aduse cadre și forță de muncă calificată din afara ținutului. Muncitorii constructori și feroviari străini au început să reprezinte cel mai numeros detașament al

Istoria Basarabiei

proletariatului basarabean. Numărul total al reprezentanților clasei muncitoare se ridica, în 1917, la peste 80 mii, o mare parte provenind din regiunile industriale ale Rusiei și Ucrainei, acest lucru explicând marea influență de care se vor bucura bolșevicii în Basarabia și complexitatea situației în provincie în anii 1917-1918. Societatea Căilor Ferate din Basarabia care, în anii 1916-1917, construia cinci linii strategice avea foarte mulți muncitori constructori. În vara anului 1917, aceasta dispunea de peste 20 de mii de muncitori. O altă organizație de construcții feroviare pe teritoriul ținutului era Direcția de construcții «Iugostroika», ce instala căile ferate Bălți-Ungheni și Lipcani-Prut. Colectivul de 16 mii de persoane al acestei organizații a construit drumuri militare pentru diferite fronturi. Căile ferate paralele Bender – Ungheni, Jmerinka – Ocnița, Larga – Noua Sulița, precum și căile ferate de campanie, erau construite de Direcția Căilor Ferate de Sud-Vest și de trupele feroviare speciale, alcătuite mai cu seamă din muncitori calificați. În septembrie 1917, pe frontul român, se aflau 14 batalioane de feroviari, o campanie feroviară independentă și un parc feroviar de campanie, ce numărau 25 mii de soldați și 700 de ofițeri. La lucrările de construcție era folosită frecvent populația locală.

În condițiile războiului, **industria** basarabeană a cunoscut un grav declin. Din cauza lipsei de materii prime și combustibil au încetat să funcționeze multe întreprinderi. În anii 1914-1916 numărul fabricilor și uzinelor s-a redus cu 35%, iar efectivul muncitorilor cu 42%. În timpul războiului multe unități industrial-comerciale s-au închis. Dacă, în anul 1913, în Basarabia erau 14,5 mii de întreprinderi industrial-comerciale, în 1917 au rămas numai 10 mii. Pe de altă parte, s-a intensificat exploatarea muncitorilor. Ziua de muncă cu durată prelungită, salariul mic, condițiile locative precare, mizeria, foamea provocau înrăutățirea calității vieții muncitorilor și determinau creșterea numărului accidentelor de muncă. Salariile reale ale muncitorilor scădeau continuu. În anul 1917 acestea au fost majorate, față de 1913, cu numai 60%, în timp ce prețurile la produsele alimentare crescuseră de 7-12 ori.

Criza economică și mobilizarea populației în armată și la lucrări de fortificație au subminat și **agricultura** ținutului. În aprilie 1916, 250 mii de basarabeni au fost recrutați, iar 72 de mii de persoane au fost scoase la săpatul tranșeelor. Nesfârșitele rechiziții de vite pentru nevoile armatei au dus la diminuarea forței de tracțiune. S-a redus la minimum livrarea de inventar și de mașini agricole pentru țărâtime, iar suprafețele însămânțate și recolta globală de cereale s-au micșorat semnificativ. De pildă, în anul 1916, în județul Orhei

Ștefan Purici

suprafețele însămânțate cu culturi de toamnă erau cu 60% mai mici decât în 1914, iar în județul Chișinău cu circa 50% față de 1915.

Războiul a avut implicații nefaste și în viața publică a ținutului. Odată cu începutul operațiunilor militare, direcționarea resurselor spre front a determinat încetarea aprovizionării, în special a satelor, cu zahăr, gaz lampant, chibrituri, sare, lemne și alte produse de uz cotidian. Impunerea unor prețuri „fixe” a condus la înflorirea speculei și a pieței „negre”. Situația devenea practic insuportabilă în perioadele de iarnă și primăvară, când suferințele populației erau fără limite. În plus, în Basarabia a fost declarată starea de război și întreaga viață politică a fost pusă sub controlul sever al autorităților militare și de poliție. Pentru cele mai neînsemnate abateri, locuitorii erau supuși represaliilor și persecutați în baza legilor perioadei de război. Deoarece situația s-a agravat, după ce în armată au fost recrutați capii de familie și tinerii, locuitorii, opunându-se autorităților, au refuzat să achite impozitele datorate statului și zemstvei și să accepte rechiziționarea vitelor. În aprilie 1916, țăranii din satele Chișcăreni, Izvoare, Fălești, Râșcani (județul Bălți) s-au opus rechiziționării vitelor pentru nevoile armatei, declarând autorităților: „Ne luați ultima vită, în timp ce cirezile moșierilor, cu mii de capete de vite, rămân neatinsse”. Românii basarabeni își exprimau deschis nemulțumirea și opoziția față de guvernul țarist și de război. Numai în anii 1914-1915, pentru delikte împotriva statului și încălcarea ordinii publice, au fost arestate și amendate 6.637 de persoane.

Revoluția rusă și Basarabia. Între timp, în Imperiul Rus au avut loc schimbări fundamentale. Revoluția liberală din februarie-martie 1917 a creat premise solide pentru dezvoltarea mișcărilor democratice și naționale atât în Rusia propriu-zisă, cât și la periferiile imperiului. În urma răsturnării țarismului, masele populare au cucerit numeroase drepturi politice: libertatea adunărilor, mitingurilor, demonstrațiilor, asocierii, cuvântului, presei etc. În primele zile ale revoluției, în capitala imperiului s-au constituit organele Guvernului Provizoriu al noii Rusii. Însă Mihail Voronovici, Guvernatorul Basarabiei, a încercat să împiedice publicarea în ziarele locale a manifestului privind abdicarea țarului. La 6 martie 1917, Guvernul Provizoriu l-a numit, în calitate de Comisar gubernial, pe moșierul Constantin Mimi (președintele Direcției zemstvei guberniale), iar ca adjunct pe proprietarul Vladimir Cristî (membru al Partidului socialiștilor revoluționari). Din cei opt comisari județeni din Basarabia, cinci proveneau din rândul marilor proprietari. Funcționarii și membrii organizațiilor guberniale și județene țariste, cu excepția poliției și jandarmeriei, au fost menținuți în posturile lor.

Istoria Basarabiei

La 10 martie 1917, la Chișinău, a avut loc o demonstrație cu participarea a câteva mii de oameni ai muncii și soldați ai garnizoanei. Participanții au smuls de pe fațadele instituțiilor oficiale și întreprinderilor private firmele cu însemnele țariste, scandând lozincile: „Trăiască republica democratică!”, „Trăiască libertatea!”, „Jos tiranii!”. Demonstrații similare au avut loc în Orhei, Bender, în alte orașe și târguri. În același timp, unele grupuri de localnici au devastat sediile jandarmeriei și poliției țariste.

Toate aceste manifestări purtau un caracter economic și social. Într-o primă perioadă, având în vedere caracterul revoluției ruse, liderii basarabeni n-au formulat deschis obiectivul eliberării ținutului de sub stăpânirea Rusiei țariste sau burghezo-democratice. Însă, deja la circa o lună de la răsturnarea țarismului, Congresul Uniunii Cooperativelor a adoptat, la 6-7 aprilie 1917, o rezoluție prin care se cerea introducerea autonomiei administrative, culturale și economice a Basarabiei și dreptul de a utiliza limba română în toate instituțiile provinciei, precum și constituirea unui organism legislativ (Consiliu sau Divan) al țării. În același spirit s-au desfășurat lucrările Congresului eparhial, între 19-25 aprilie 1917. Participanții au revendicat autonomia politică a ținutului, convocarea unui organism legislativ (Sfatul Țării) și desemnarea unui organ executiv (Consiliul Suprem).

Pe de altă parte, agitatorii revoluționari de diverse orientări (socialiști-revoluționari, menșevici, social-democrați internaționaliști, bolșevici etc.) au început să constituie organe ale puterii locale – Sovietele de deputați ai soldaților, ai muncitorilor și ai țăranilor. În a doua decadă a lunii martie a fost creat Sovietul Chișinău, aflat sub controlul menșevicilor și eserilor. Către începutul lunii mai 1917 au fost organizate soviete în majoritatea localităților importante ale Basarabiei.

Majoritatea în conducerea Sovietelor o constituiau reprezentanții partidelor de stânga (eserii, menșevicii, bundiștii), toți, cu unele excepții, de origine neromână. În timp ce reprezentanții Guvernului Provizoriu doreau menținerea integrității Rusiei Mari într-o formă republicană, cu un regim liberal, Sovietele militau pentru extinderea revoluției și instaurarea unei republici multinaționale, condusă de burghezia mică și mijlocie, muncitorime și țăranime. Oratorii sovietelor încercau să-i convingă pe românii basarabeni să susțină indivizibilitatea Rusiei, deoarece numai „republica democratică federativă va fi în stare să conducă neamul nostru la o viață fericită”. În general, ideologia sovietică venea cu un discurs bine încheat, dar preponderent populist. Sovietele militau pentru încheierea

Ștefan Purici

imediată a unei „păci democratice”, trecerea pământului în mâinile țăranilor, ziua de muncă de opt ore, majorarea salariilor, crearea sindicatelor, solidarizarea socială și politică a muncitorilor. Se sublinia că toate aceste deziderate puteau fi realizate și asigurate doar în cadrul Rusiei federative.

Noile organisme ale puterii locale din Basarabia se aflau în strânsă legătură și în subordinea sovietelor din Petrograd și Odesa. În luna mai 1917, în majoritatea localităților din Basarabia sovietele de deputați ai muncitorilor și cele de deputați ai soldaților s-au unit în Societatele de deputați ai muncitorilor și soldaților. Ceva mai târziu s-au format societatele județene de deputați ai țăranilor. În lunile care au urmat, în cadrul sovietelor s-a dus o luptă înverșunată între diverse forțe politice pentru acapararea controlului asupra organelor de conducere ale acestora. Treptat, sovietele s-au bolșevizat.

Un rol important în clarificarea situației în lumea rurală l-a avut **Congresul I gubernial al țăranilor** din Basarabia, care și-a ținut lucrările la Chișinău, între 21 și 24 mai 1917. Au participat circa 500 de delegați, însă modul de desemnare a acestora a fost unul vicios. Deoarece alegerile s-au făcut pe criterii național-teritoriale, românii majoritari au fost reprezentați într-o proporție mult inferioară cotei lor în totalul țărănimii. Astfel, județul Chișinău, în care majoritatea sătenilor era de origine română, a trimis 45 deputați, iar județul Ismail, locuit de mai multe etnii, a desemnat 150 de reprezentanți (câte trei deputați de la fiecare comună). Drept urmare, minoritarii (ucraineni, ruși, bulgari, germani etc.) au obținut posibilitatea de a influența desfășurarea lucrărilor congresului. Deoarece adunarea a respins cererea țăranilor moldoveni de a ține discursuri în limba română, aceștia s-au retras de la lucrările congresului. În localul zemstvei guberniale, românii basarabeni și-au inaugurat propria adunare, alegându-l președinte pe Ion Codreanu, iar vicepreședinte pe Pantelimon Halippa. Ca urmare a unor tratative purtate între moldoveni și Sokolov, reprezentantul primului ministru, asistat de Schmidt, reprezentantul minorităților, delegații neromâni au acceptat ideea că moldovenii basarabeni au dreptul la autonomie. În consecință, la 22 mai, reprezentanții țărănimii române au revenit în sala în care se desfășura Congresul gubernial.

Chestiunea centrală de pe ordinea de zi a congresului a fost problema agrară. Rezoluția adoptată de adunare prevedea anularea proprietății private asupra pământului și trecerea acestuia, fără răscumpărare, în mâinile țărănimii, întregul pământ cu ape, păduri și zăcăminte fiind declarat

Istoria Basarabiei

bun al întregului popor. Totodată, rezoluția a condamnat acapararea pământurilor moșierești „cu de la sine putere”. Totuși, congresul a decis ca întreg pământul să fie trecut sub controlul comitetelor agrare rurale, create conform decretului Guvernului Provizoriu, din 21 aprilie 1917. Formele și mijloacele de predare a pământului în mâinile țăranilor urmau a fi stabilite de viitoarea Adunare Constituantă. În plan politic, congresul s-a pronunțat pentru reorganizarea fostului imperiu într-o „republică federativă cu un singur parlament, fără președinte și cu cea mai largă autonomie pentru toți cetățenii Rusiei”.

În luna iunie, într-un vagon special, în ținut au sosit 40 de activiști revoluționari (majoritatea neromâni), în frunte cu Ion Inculeț și Pantelimon Erhan. Misiunea grupului se rezuma la „extinderea revoluției și menținerea Rusiei federative”, zădărnicierea tendințelor „separatiste” ale românilor basarabeni. În fața delegației Partidului Național Moldovenesc, P. Erhan declara: „Am venit în Basarabia pentru a lupta nu pentru autonomia Basarabiei, ci pentru adâncirea revoluției”. În scurt timp, acesta a fost ales președinte al Sovietului gubernial de deputați ai țăranilor, iar I. Inculeț a devenit ajutorul lui Vladimir Cristi, Comisarul gubernial al Basarabiei. Totuși, sub presiunea evenimentelor, reprezentanții Petrogradului și-au modificat parțial optica. Când, la 25 iulie 1917, în ședința Comitetului Executiv Gubernial, Vladimir de Herța a propus constituirea unui comitet pentru organizarea Sfatului Țării, P. Erhan a susținut ideea, adăugând că acest comitet trebuie să elaboreze și un proiect privind autonomia Basarabiei, care să fie supus aprobării viitoarei Adunări Constituante rusești.

Între timp, Guvernul Provizoriu a luat măsuri drastice împotriva agitațiilor bolșevice și anarhiste: au fost reprimite manifestațiile și mitingurile revoluționare, liderii bolșevici și simpatizanții lor erau arestați etc. Însă forțele de dreapta din Rusia considerau că guvernul este prea slab pentru a opri alunecarea țării spre o nouă revoluție și, la sfârșitul lunii august, au decis instaurarea unei dictaturi militare în persoana generalului Kornilov. Tentativa a provocat atât rezistența guvernului central, cât și a sovietelor de deputați. **Congresul II gubernial al țăranilor** din Basarabia (27-31 august 1917) a condamnat rebeliunea, desemnând câte doi delegați pentru a organiza, în fiecare județ, lupta împotriva korniloviștilor. La acest congres s-a urmărit evitarea neînțelegerilor între români și celelalte naționalități, în prezidiu fiind ales, pe lângă alții, și Pantelimon Halippa. Ion Inculeț a susținut raportul general, intitulat *Cu privire la pământ și*

Ștefan Purici

libertate, punând accentul pe legalitate, ordine și reformă agrară. Țăranilor li se permitea să are și să „însămânțeze doar partea rămasă liberă a pământului moșieresc”. Congresul a reafirmat exclusivitatea comitetelor agrare privind administrarea și împărțirea pământului, incluzând în componența acestora, pe lângă patru țărani, și câte doi muncitori. S-a propus instituirea controlului de stat asupra producției și repartizării bunurilor, introducerea prețurilor fixe la articolele de primă necesitate etc.

În decada a treia a lunii septembrie 1917, la Chișinău, a avut loc **Congresul gubernial al Sovietelor** de deputați ai muncitorilor și soldaților din Basarabia. Din 16 oratori, 11 au declarat că au primit din partea alegătorilor următorul mandat: toată puterea să treacă în mâinile Sovietelor, războiul imperialist să fie sistat și încheiat imediat cu o pace democratică, iar pământul să fie dat țăranilor. În rezoluția congresului cu privire la momentul curent era condamnată politica de coaliție a sovietelor cu Guvernul Provizoriu și de continuare a războiului. Participanții au optat pentru o colaborare „cu reprezentanții altor organizații revoluționar-democratice și național-democratice” cu scopul preluării puterii în provincie de către soviete.

Evenimentele din Petrograd de la sfârșitul lunii octombrie au avut un impact decisiv asupra evoluției situației din întreaga Rusie, inclusiv din Basarabia. Lovitura de stat bolșevică din 25 octombrie / 7 noiembrie 1917 și ieșirea unilaterală a Rusiei din război au condus la dezintegrarea unităților rusești de pe Frontul român. Acțiunile bolșevicilor de preluare a puterii în Basarabia, combinate cu jafurile și devastările comise de ostașii ruși, care plecau cu miile de pe front, au făcut posibilă accentuarea demersurilor în direcția clarificării și definirii viitorului zonei dintre Prut și Nistru. Alunecarea în prăpastia comunismului, precum și tentativele diverselor forțe revoluționare sau contrarevoluționare rusofile de a menține Basarabia în cadrul Rusiei reorganizate erau contracarate cu mare dificultate de acțiunile mișcării naționale românești din această provincie.

XIII. UNIREA BASARABIEI CU REGATUL ROMÂN

Criza Imperiului rus în urma revoluției din februarie-martie 1917 a condus la instaurarea unui climat politic propice afirmării mișcărilor de emancipare socială și națională pe întreg cuprinsul fostei „închisori a popoarelor”. La 8/21 martie 1917, ziarul «Cuvânt moldovenesc», constatând cu bucurie răsturnarea țarismului, spera ca „soarele ce răsare să ne deie o rază de lumină de slobozenie și nouă moldovenilor, care am fost robi nevinovați mai bine de o sută de ani”.

Afirmarea curentului revoluționar național. Deja la 12/25 martie 1917, la Chișinău a avut loc o întrunire a intelectualilor care au pus în discuție problema constituirii unui partid național și a elaborării programului său. În cadrul unei noi întruniri, la 19 martie, au fost dezbătute pe larg principiile ce urmau să stea la baza programului și au fost desemnați Paul Gore, Pantelimon Halippa, A. Groapă, Petru Corobceanu și Onisifor Ghibu drept membri ai comisiei de redactare a documentului respectiv.

La 2 aprilie¹² 1917, la Chișinău, s-a desfășurat adunarea de constituire a Partidului Național Moldovenesc (PNM). Cei peste 40 de participanți au votat proiectul programului și au ales conducerea partidului. Președinte de onoare a fost desemnat Vasile Stroescu, Paul Gore a fost ales președinte, Vladimir de Herța a devenit vicepreședinte, iar Pan Halippa secretar general. La 9 aprilie, programul PNM a fost publicat în paginile ziarului «Cuvânt Moldovenesc», iar gazeta «Бессарабская жизнь» (Viața Basarabiei) l-a mediatizat în limba rusă în numărul din 15 aprilie.

Emanciparea spiritului național român s-a manifestat și în afara provinciei, în unitățile armatei ruse în care fuseseră recrutați numeroși basarabeni. Centrul cel mai reprezentativ a devenit orașul Odesa, a cărui garnizoană avea nu mai puțin de 40 mii de moldoveni. Profitând de dispozițiile guvernului provizoriu rus privitoare la extinderea libertăților și drepturilor democratice inclusiv asupra militarilor, în martie 1917 soldații și ofițerii originari din Basarabia au organizat câteva adunări, care au condus la constituirea Partidului Progresist Moldovenesc (PPM), în fruntea căruia a

---

¹² În literatura de specialitate se întâlnesc și datele de 3 sau 5 aprilie.

Ștefan Purici

fost ales ștaps-căpitanul Emanuil Catelly. La 12 aprilie, PPM dezbată și aprobă programul PNM și, constatând asemănarea obiectivelor, decide aderarea la Partidul Național Moldovenesc, proclamându-se secție a acestuia.

În primăvara și, mai ales, în vara anului 1917 s-a desfășurat o activitate intensă pentru crearea de comitete naționale în cadrul unităților militare din Odesa, Sevastopol, Nikolaev, Novo-Gheorghievsk și într-un șir de unități ale Frontului român. Centrul de greutate a rețelei de comitete militare naționale l-a reprezentat Sovietul de deputați ai soldaților și ofițerilor moldoveni din Odesa, în fruntea căruia se afla Emanuil Catelly. Pe lângă acest soviet a fost organizată o școală în care militarii basarabeni studiau limba română, istoria și geografia României. Absolvenții erau trimiși apoi în diverse unități militare, precum și în localitățile Basarabiei pentru a promova programul PNM.

În ziua de 18 aprilie / 1 mai, la Odesa, comitetul ostașilor moldoveni a organizat un grandios miting la care au participat circa 10 mii de persoane. Manifestația s-a desfășurat sub flamurile drapelurilor roșii (revoluționare) și tricolore (naționale), aceasta fiind probabil prima întrunire publică a basarabenilor însoțită de însemnul național.

În luna mai, comitetele militare naționale au solicitat generalului Șcerbaciou, comandantul forțelor rusești de pe frontul românesc, autorizația pentru înființarea unor unități moldovenești cu scopul menținerii ordinii în Basarabia. A fost aprobată organizarea a 16 cohorte, cu câte 100 de ostași autohtoni (câte două cohorte pentru fiecare județ).

În scurt timp, prevederile programatice formulate de PNM, între care și cea cu privire la acordarea autonomiei Basarabiei și constituirea Sfatului Țării (Dietei provinciale), au fost îmbrățișate de diferite formațiuni politice, profesionale și culturale din ținut.

Ceva mai târziu, în primele zile ale lunii iulie, s-a format Partidul eserilor moldoveni. Programul politic al partidului era asemănător programului Partidului eserilor din Rusia. În problema națională eserii împărtășeau ideile promovate de liderii Partidului național moldovenesc.

Între 10-13 (23-26) aprilie 1917 s-au desfășurat lucrările Congresului Învățătorilor din întreaga Basarabie, organizat cu sprijinul Comisiei școlare moldovenești, recent instituită pe lângă Zemstva gubernială. În rezoluția

Istoria Basarabiei

adoptată, participanții de diverse etnii au decis introducerea învățământului primar obligatoriu și gratuit în limba maternă.

La 12-15 (25-28) mai 1917, Congresul învățătorilor moldoveni din Basarabia a adoptat hotărâri referitoare la introducerea alfabetului latin în școlile provinciei începând cu anul școlar 1917-1918; organizarea unor cursuri de perfecționare pentru cadrele didactice; transformarea, începând cu 1 septembrie 1917, a școlilor rusești din localitățile rurale cu populație majoritară românească în „școale moldovenești”; înființarea unor școli românești în urbele provinciei; întemeierea unui liceu de băieți și a unuia de fete, cu limba română de predare, „în Chișinău și în ținuturile unde moldovenii sunt în majoritate”; la „Universitatea din Odesa și la cea din Kiev să se deschidă câte o catedră de limba, literatura și istoria moldovenească, până când se va înființa o universitate la Chișinău”.

Aceste deziderate au fost traduse în viață, în mare parte, în perioada ce a urmat. În acest scop, Comisia școlară moldovenească a organizat, în vara anului 1917, cursuri de limbă și istorie românească pentru cadrele didactice, facilitând naționalizarea învățământului. O constatare interesantă despre această recalificare ne-a lăsat-o istoricul bucovinean Ion Nistor: „Lecțiile de istorie le făceam eu pentru sutele de auditori pe care nu-i mai încăpea sala eparhială. Aveam mare mulțumire sufletească văzând cum dascălimea basarabeană urmărea cu vădit interes faptele războinice ale trecutului care până atunci îi fuseseră cu intenții ascunse de stăpânirea străină”.

La 3/16 iunie 1917, zemstva gubernială a Basarabiei a votat trecerea gimnaziilor și seminarelor teologice la instruirea în limba română. De asemenea, s-a decis alocarea a 50 mii de ruble pentru cursurile de perfecționare ale cadrelor didactice, precum și 9 mii de ruble pentru organizarea catedrei de limba și literatura română la Universitatea din Odesa.

La 12/25 iunie 1917, mai mulți intelectuali basarabeni au constituit Societatea culturală moldovenească, în frunte cu Paul Gore. Aceasta a primit ajutor financiar de la zemstva gubernială (10 mii ruble) și de la cea din județul Orhei (trei mii ruble). La 8 septembrie Societatea a inaugurat prima tipografie românească cu caractere latine.

Între timp, ucrainenii aflați în căutarea identității lor politico-teritoriale au înaintat, în iunie 1917, pretenții asupra Basarabiei. Din aceste considerente, populația provinciei a început să se pronunțe cu o mai mare fermitate pentru autonomia ținutului. Astfel, la 29 iunie (12 iulie) 1917,

Ștefan Purici

zemstva județului Chișinău s-a pronunțat pentru autonomia Basarabiei, condamnând cu vehemență planurile anexioniste ale Radei Centrale de la Kiev. O altă adunare, convocată la Chișinău la 16 iulie 1917, la care au participat reprezentanți ai diverselor organizații politice, naționale, profesionale și administrative, a adoptat o hotărâre de a se opune în mod energic tendințelor respective și a desemnat o comisie cu scopul de a pregăti constituirea unui organ legislativ al Basarabiei.

Treptat, pe măsura sporirii rezistenței forțelor exponente ale politicii Petrogradului în ținut față de revendicările legitime ale populației române majoritare, în avangarda mișcării de emancipare națională s-au situat organizațiile militarilor basarabeni. Organizați, disciplinați, aflați sub influența diverselor ideologii politice ale timpului, soldații și ofițerii români basarabeni s-au implicat activ în viața politică. Reprezentanții comitetelor militare naționale moldovenești, întrunindu-se la Chișinău, au format, la 23 iulie 1917, Comitetul Executiv Central Militar Moldovenesc (CECMM), în frunte cu sublocotenentul Gherman Pântea. Din septembrie 1917, va fi editat ziarul «Soldatul moldovan» – organ al CECMM. În vara anului 1917, Comitetul Executiv Central Militar Moldovenesc a trimis la Kiev o telegramă în care își exprima indignarea și opoziția față de tentativele Radei Centrale de a încorpora Basarabia în cadrul Ucrainei: „Basarabia, pe baza drepturilor istorice, etnografice, pe baza obiceiurilor sale deosebite și a situației economice, are dreptul imprescriptibil pentru o completă autonomie”.

În urma solicitărilor CECMM, Guvernul Provizoriu a acceptat numirea lui Vladimir Cristi în funcția de comisar gubernial și a lui Ion Inculeț în cea de comisar gubernial adjunct. La fel, datorită demersurilor organizației militarilor basarabeni, zemstva gubernială a adoptat hotărârea referitoare la înființarea școlilor cu limba maternă de predare în localitățile românești din Basarabia.

În Rusia, însă, situația scăpa treptat de sub controlul Guvernului Provizoriu, a cărui autoritate era contestată de forțe cu opțiuni deseori opuse ca, de pildă, bolșevicii, menșevicii, monarhiștii, mișcările naționale etc. Anarhia a devenit o stare obișnuită în multe dintre unitățile rusești, aflate pe front sau în spatele acestuia. Propaganda pacifistă a bolșevicilor, care prindea rădăcini în condițiile unui război interminabil și sângeros, a făcut ca soldații armatei ruse – cu miile – să abandoneze pozițiile, în dorința firească de a ajunge acasă. Acest fenomen de masă a făcut ca

Istoria Basarabiei

Basarabia, aflată în imediata apropiere a frontului, să fie traversată de grupuri numeroase de militari care – înfomețați și fără bani – operau diverse jafuri, devastări, incendieri, violențe etc. Astfel, la 20 august 1917, la Chișinău, au fost asasinați de către un grup de soldați bolșevizați din armata rusă cunoscuții militanți pentru drepturile românilor basarabeni avocatul Simeon Murafa și inginerul Andrei Hodorocea.

În condițiile în care reprezentanții Guvernului Provizoriu în Basarabia nu reușeau să pună capăt haosului instaurat în provincie în vara-toamna anului 1917, Comitetul Central Militar Executiv Moldovenesc a decis convocarea la Chișinău a Primului congres al militarilor moldoveni din întreaga Rusie. Lucrările congresului, cu 14 chestiuni pe ordinea de zi, s-au desfășurat în zilele de 20-27 octombrie (3-10 noiembrie) 1917. În ziua de 21 octombrie, participanții, „având în vedere cultura națională a neamului moldovenesc și trecutul lui și plecând de la principiul revoluției că fiecare norod are dreptul să-și hotărască soarta lui”, au proclamat, în unanimitate, **autonomia teritorială și politică** a Basarabiei, în cadrul Republicii Federative Ruse. Congresul a revendicat ca în componența Guvernului Provizoriu să fie acceptat un reprezentant al Basarabiei. La 23 octombrie, s-a adoptat decizia *Despre organul Sfatului Țării*, instituție legislativă supremă ce urma a fi compusă din 120 de deputați, din care 84 români (70%) și 36 reprezentanți ai altor etnii conlocuitoare (30%). În plus, 10 locuri au fost rezervate românilor din stânga Nistrului. Biroul electoral, constituit din rândul participanților la întrunire, a purces, cu sprijinul cohortelor moldovenești, la organizarea alegerilor. Potrivit tabelului electoral, întocmit de biroul de organizare (președinte Vasile Țanțu, vicepreședinți Gherman Pântea și Vitalie Zubac, secretar Ștefan Holban), Sfatul Țării urma să cuprindă 150 de membri, reprezentanți ai diverselor partide, grupări sociale și ai grupurilor etnice, respectându-se ponderile stabilite (70/30). În final, numărul deputaților revenit fiecărei naționalități a fost următorul: 105 români, 15 ucraineni, 14 evrei, 7 ruși, 2 bulgari, 2 găgăuzi, 2 germani, 1 polonez, 1 armean, 1 grec.

Basarabia autonomă. Biroul de organizare a Sfatului Țării, în ședința din 20 spre 21 noiembrie 1917, l-a desemnat pe Ion Pelivan drept candidat pentru funcția de președinte al Sfatului Țării. Cunoscut ca unionist convins, care „va căuta să ducă Basarabia la Prut, spre România, unde evreei și țărani nu au nici un fel de drepturi”, candidatura fruntașului moldovean nu

Ștefan Purici

a fost agreată de reprezentanții minorităților și membrii așa numitei fracțiuni țărănești. În cele din urmă, la propunerea aceluiași Pelivan, Biroul s-a oprit asupra persoanei lui Ion Inculeț.

În prima ședință a Sfatului Țării, din 21 noiembrie 1917, care a fost inaugurată prin intonarea cântecelor *Deșteaptă-te, române* și *Pe-al nostru steag*, în prezența tricolorului arborat pe clădire, președinte al acestui organism a fost ales Ion Inculeț. Astfel, prin desemnarea lui Inculeț, comisar gubernial adjunct, în funcția de președinte al Sfatului Țării, și, puțin mai târziu, a lui Vladimir Cristi, comisar gubernial, în guvernul de la Chișinău, s-a produs transferul autorității Guvernului Provizoriu în mâinile noilor structuri de putere ale Basarabiei.

Proclamarea Republicii Populare¹³ Moldovenești la 2 decembrie 1917 a fost unul dintre primii pași serioși pe care i-a întreprins Sfatul Țării. Motivele care i-au determinat pe liderii de la Chișinău să proclame suveranitatea Basarabiei „în componența Republicii Federative Democratice Ruse” au fost următoarele: a) prăbușirea imperiului țarist și instabilitatea puterii centrale; b) constituirea, în cadrul Federației Ruse, a republicilor democratice naționale pe baza principiului autodeterminării popoarelor; c) proclamarea suveranității Ucrainei; d) prezența masivă, încă, în Basarabia a trupelor rusești, în mare parte bolșevizate. Discuții aprinse au fost purtate pe marginea chestiunii cum să fie denumită republica: «Moldovenească» sau «Basarabeană»? Reprezentanții partidelor socialiste și ai minorităților (C. Misirkov, Ștern ș. a.) susțineau că aceasta trebuie să poarte numele de «Basarabeană». La rândul lor, deputații majoritari, grupați în cadrul Blocului Moldovenesc, bazându-se pe temeuri istorice, au pledat pentru o republică «Moldovenească».

În Declarația Sfatului Țării din 2 decembrie 1917 a fost schițată în linii mari politica internă și externă ce urma să fie promovată de tânăra republică prin intermediul organului său legislativ suprem – Sfatul Țării – și al celui executiv – Consiliul Directorilor Generali. Programul anunțat în declarație prevedea: alegerea pe baza votului universal a Adunării Naționale și a organelor de administrare locală; transferarea egalitară și fără despăgubire a pământului în folosire țăranilor; introducerea zilei de lucru de 8 ore; consolidarea drepturilor și libertăților cucerite în timpul

---

¹³ Denumirea oficială. În presă, s-a utilizat termenul „Democratică”.

Istoria Basarabiei

revoluției democratice (libertatea cuvântului, presei, confesiunilor, întrunirilor, grevelor etc.); anularea pedepsei capitale; asigurarea drepturilor minorităților etnice în cadrul unor autonomii culturale; naționalizarea învățământului; organizarea forțelor armate naționale; încheierea unei păci fără anexiuni și contribuții, în înțelegere cu toți aliații.

Peste câteva zile a fost format primul guvern al Republicii Democratice Moldovenești. Discuțiile din parlament, privind formarea executivului, s-au desfășurat în cadrul a două ședințe: din 5 și 7 decembrie 1917. În ședința din 5 decembrie a fost ales doar Președintele Consiliului Directorilor Generali. Această funcție i-a revenit lui Pantelimon Erhan, care și-a asumat totodată și postul de Director general al agriculturii. Ceilalți directori generali, membri ai guvernului, au fost desemnați în ședința din 7/8 decembrie. Director general la Interne a devenit Vladimir Cristi; Teofil Ioncu, director general la Finanțe; Ștefan Ciobanu, la Învățământ; Nicolae Bosie-Codreanu, director general al Căilor Ferate, Poștei, Telegrafului și Telefonului; Teodosie Cojocaru, director general de Război și Marină; Mihail Savenko, director general al Justiției și Cultelor; Veniamin Grünfeld, director general al Industriei, Comerțului și Muncii; Ion Pelivan, director general de Externe. De problemele culturii urma să se ocupe Ștefan Ciobanu, dat fiind faptul că acestea erau strâns legate de cele ale învățământului. V. Podvinski și-a preluat funcția de director general al Controlului de Stat ceva mai târziu. În cabinetul nou format, trei locuri din cele zece au revenit reprezentanților minorităților naționale, fapt menționat în mod special de către P. Erhan. Aceștia erau ucrainenii M. Savenko și V. Podvinski și evreul V. Grünfeld.

După proclamarea Republicii Democratice Moldovenești, în teritoriu au fost luate anumite măsuri referitoare la reorganizarea administrativă. Acestea s-au dovedit a fi însă puțin eficiente pentru consolidarea organelor locale ale puterii de stat, care continuau să fie reprezentate de către zemstve. Pe de altă parte, situația tensionată nu permitea realizarea unor schimbări radicale în ceea ce privește crearea de noi organe locale ale puterii de stat. Practic, totul s-a redus la faptul că vechile cadre din organele administrative locale au fost pur și simplu obligate să depună jurământ Sfatului Țării și tinerei Republici Democratice Moldovenești.

Totodată, profitând de fragilitatea tânărului stat, s-au activizat unele forțe centrifuge, care urmăreau dezintegrarea teritorială a Basarabiei.

Ștefan Purici

Astfel, la 16 decembrie 1917, în zemstva județului Cetatea Albă, unii reprezentanți ai populației minoritare, îndemnați de emisarii Radei Centrale de la Kiev, s-au pronunțat pentru „alipirea” județului la Ucraina. Această decizie (care nu a fost sprijinită de consilierii moldoveni și germani) a fost confirmată și în adunarea lărgită a zemstvei din 16/29 ianuarie 1918.

După ce Sfatul Țării a proclamat autonomia, la Iași au plecat, pe ascuns, Ion Pelivan, Vasile Țanțu și Onisifor Ghibu pentru a discuta cu oficialitățile române modalitățile de menținere a ordinii în Basarabia și posibilitățile de acordare a unui ajutor financiar și logistic din partea României. Liderii basarabeni s-au întâlnit, la 4-5 decembrie (st. n.), cu generalul Constantin Presan, șeful Marelui Stat Major, Alexandru Constantinescu, ministrul de Interne, și cu Ion I. C. Brătianu, președinte al Consiliului de Miniștri. Reprezentanții guvernului au arătat că, aflându-se sub presiunea, pe de o parte, a forțelor militare ale Puterilor Centrale și, pe de altă parte, a anarhiei revoluționare din armata rusă, nu pot acorda basarabenilor un ajutor substanțial. Brătianu i-a sfătuit să se adreseze ambasadorului francez Charles St. Aulaire. Acesta a ascultat solicitările de asistență privind restabilirea ordinii în Basarabia, precum și de trimitere a unor instructori militari francezi pentru unitățile militare moldovenești, promițând să organizeze o nouă întâlnire după ce se va consulta cu ceilalți reprezentanți ai Aliatilor.

La 12 decembrie 1917 (st. n.), ambasadorul francez raporta la Paris că, împreună cu generalul Berthelot, șeful Misiunii Militare Franceze în România, a decis să pună la dispoziția Sfatului Țării instructori militari speciali pentru organizarea „armatei naționale moldovenești”.

Mărturiile reprezentanților Antantei confirmă faptul că intențiile inițiale ale Sfatului Țării constau în obținerea unui ajutor în organizarea forțelor militare naționale și nu în introducerea unor „trupe străine”. Însă, după întoarcerea delegației la Chișinău, situația a început să se deterioreze într-un ritm galopant. La 5/18 decembrie, în cadrul unor dezbateri furtunoase, Sfatul Țării a conștientizat necesitatea luării rapid a unor măsuri concrete pentru combaterea anarhiei. În consecință, la 8/21 decembrie, guvernul basarabean a delegat doi reprezentanți, Ion Pelivan, Directorul de Externe, și Vladimir Cristi, Director de Interne, pentru a pleca la Iași. Această a doua delegație s-a aflat în capitala moldoveană o săptămână, având întâlniri cu liderii români și reprezentanții Antantei.

Istoria Basarabiei

Pelivan și Cristi i-au specificat baronului Carlo Fasciotti, ministrul Italiei la Iași, că „noul stat intenționează să lucreze în deplin acord cu Antanta (...). Ei au spus că Basarabia intenționează să rămână unită cu restul Rusiei prin intermediul relației federale”. Generalul Berthelot menționa că delegații basarabeni i-au solicitat să facă uz de influența sa pentru a-i ajuta să restabilească ordinea în Basarabia și să instaureze controlul asupra arterelor de circulație. Pelivan a arătat generalului Șcerbacioc și ambasadorului St. Aulaire că dintre toate unitățile basarabene, doar un singur regiment era loial Sfatului Țării și, din acest motiv, se impunea organizarea cât mai urgentă a armatei naționale. Până la constituirea acesteia, I. Pelivan a propus să se apeleze la ajutorul cehilor, sârbilor sau ucrainenilor. St. Aulaire a arătat că unitățile cehilor și ale sârbilor au alte obiective strategice și resping ideea implicării în operațiuni de pază și poliție pe teritoriul Rusiei, iar unitățile ucrainene abia se organizează și nu sunt capabile să îndeplinească misiuni în Basarabia. Ambasadorul francez a propus să se apeleze fie la serviciile armatei române, fie la formațiunile militare ale foștilor prizonieri transilvăneni, constituite la Kiev. S-a ajuns la concluzia că ultima variantă este cea mai bună, deoarece transilvănenii îmbrăcați în uniforme rusești nu vor provoca opoziția deschisă a bolșevicilor sau frământări în rândul populației. La întoarcere, la 16/29 decembrie, Berthelot i-a asigurat că este întru totul de acord cu planurile guvernului basarabean de a restabili ordinea în provincie. În gara Socola de lângă Iași, însă, I. Pelivan și Vl. Cristi au fost arestați de către bolșevici, care i-au acuzat de faptul că vor să introducă trupele române în Basarabia. În urma intervenției autorităților române, demnitarii basarabeni au fost eliberați.

La Chișinău, membrii Frației țărănești au declanșat un conflict cu reprezentanții Blocului Moldovenesc, acuzându-i pe aceștia din urmă că vor să introducă trupe române în Basarabia. Ion Inculeț s-a văzut obligat să intervină și să declare în plen că „Sfatul Țării, al cărui președinte sunt, nu admite decât o unire strânsă cu Republica Democratică Rusă, după cum face dovadă declarația Parlamentului. Este absolut evident că zvonurile despre așa zisa «orientare românească» sunt mincinoase și nu prezintă nici un temei. Și mai departe: separatism în Basarabia nu există, mai cu seamă separatism spre România”.

Ștefan Purici

Manifestarea tendințelor centrifuge în zone mărginașe ale provinciei, pretențiile teritoriale emise de autoritățile naționaliste de la Kiev și de cele bolșevice de la Petrograd, anarhia promovată de soldații ruși bolșevizați, precum și contingentul redus numeric sau bolșevizat al trupelor naționale (așa numitele „cohorte moldovenești”) puneau în pericol existența noilor organisme statale din Basarabia. În ședința închisă a forului legislativ basarabean din 22-23 decembrie 1917 (4-5 ianuarie 1918) au fost exprimate diverse puncte de vedere asupra modalităților de apărare a Republicii Democratice Moldovenești, pentru ca în cele din urmă să fie acceptată propunerea fracțiunii minorităților de a acorda executivului dreptul de liberă inițiativă („carte blanche”).

În conformitate cu împuternicirile acordate de Sfatul Țării, la 22 decembrie (st. v.), P. Erhan, șeful guvernului, V. Cristi și I. Pelivan, directorii generali de Interne și de Externe, au trimis generalului Dimitrie Șerbaciov o telegramă, solicitându-i „să trimită imediat trupe de încredere de orice naționalitate la dispoziția Directorului General de Război pe o durată ce va fi stabilită de Sfatul Țării”. Totodată, un apel telegrafic similar a fost adresat ministrului de Război al României, cerându-i-se „trimiterea la Chișinău a unui regiment ardelenesc cu posibilă urgență”. Ministrul Constantin Iancovescu a aprobat această cerere și a ordonat ca regimentul constituit la Kiev din militarii transilvăneni, căzuți în prizonieratul armatei ruse, și care urma să se deplaseze pe Frontul român, să staționeze în apropierea Chișinăului pentru a fi repartizat pentru paza depozitelor de furaje și alimente din Basarabia.

Textul telegramei adresate ministrului Iancovescu a servit ca pretext pentru dezlănțuirea unui atac frontal împotriva exponenților intereselor populației autohtone în Sfatul Țării și în Consiliul Directorilor Generali. Aceste acțiuni erau dirijate, în particular, de Secția de front a Rumcerodului (Comitetul Executiv Central al Sovietelor de pe Frontul Român, ale Flotei Mării Negre și Regiunii Odesa), instalată la 28 decembrie 1917 (st. v.) în capitala provinciei. Organismul respectiv, urmărind instaurarea regimului bolșevic în ținut, a reușit, printr-o abilă propagandă antiromânească, să mobilizeze împotriva Sfatului Țării unitățile ruse, dislocate în centrul Basarabiei. În Chișinău și în alte localități au fost difuzate proclamații în care liderii Sfatului Țării erau acuzați de faptul că „au vândut Basarabia României, care va instala țarismul românesc”.

Istoria Basarabiei

Pornind de la necesitatea clarificării situației, chestiunea cu privire la modalitățile de asigurare a securității ținutului a fost pusă pe agenda Sfatului Țării în ședințele din 27 și 28 decembrie (9-10 ianuarie). Cu majoritate de voturi a fost adoptată rezoluția Blocului Moldovenesc și a reprezentanților minorităților etnice cu privire la confirmarea încrederii în Consiliul Directorilor și la acordarea în continuare a dreptului de „carte blanche”.

La 29 decembrie 1917 (st. v.), Sfatul Țării a desemnat două delegații oficiale, dintre care prima era împuternicită să reprezinte interesele republicii la tratativele de pace de la Brest-Litovsk, iar cealaltă urma să se deplaseze la Kiev, pentru a încheia un tratat de asistență politică, economică și militară cu Ucraina.

Între timp, bolșevicii au reușit treptat să acapareze funcțiile de conducere în mai multe soviete locale. La Chișinău, pe lângă existența unui soviet bolșevizat, situația s-a agravat de pe urma acțiunilor Secției de front a Rumcerod-ului. Abandonând misiunea asigurării retragerii unităților militare rusești demobilizate de pe Frontul român, acest organism, în colaborare cu sovietele, a pregătit o rebeliune în vederea răsturnării puterii Sfatului Țării și a Consiliului Directorilor Generali. Bolșevicii contau atât pe sprijinul populației (pe care comuniștii o păcăleau cu promisiuni privind împărțirea pământului și instaurarea libertăților democratice), cât și pe forța militară a trupelor rusești din Basarabia și a soldaților care se retrăgeau de pe front. Aceștia din urmă au incendiat și prădat numeroase localități dintre Prut și Nistru. „S-au prăpădit sute de mii de puduri de pâine pregătită pentru oaste și locuitori. Avera întregă a norodului se pradă și se risipește”, se arăta în *Apelul comisarilor naționali militari*¹⁴ de pe frontul român. La 1/14 ianuarie 1918, Comitetul executiv moldovenesc al sovietului deputaților soldați, marinari și ofițeri din peninsula Crimeii era informat de la Chișinău: „Situația Republicii noastre este foarte grea. Armata rusă sedentară și cea care trece provoacă o teribilă anarhie. Tot timpul delegații țărănești vin cu cereri de ajutor. Ultimele știri: județul Cahul s-a adresat direct Cartierului (generalului Șcerbacioc – n. n.) cerând

---

¹⁴ Instituția comisarilor naționali militari a fost creată pe lângă comandamentul Frontului român în urma lichidării puciului bolșevic de pe front, la începutul lunii decembrie 1917.

Ștefan Purici

armată fie și română. Chilia devastată ... În județe se distrug depozitele de cereale. Calea ferată părăsită de paza rusă”. Și exemplele pot continua ...

La 3/16 ianuarie 1918, fracțiunea socialistă, care urmărea discreditarea curentului național din Sfatul Țării și modificarea raportului de forțe în cadrul forului legislativ basarabean în favoarea sa, a anunțat retragerea din componența instituției reprezentative a ținutului. Reprezentanții formațiunilor de stânga promovau ideea potrivit căreia în Basarabia „vor veni românii ca să le ia pământul obținut în timpul revoluției, libertățile cucerite după un veac de strădanii”. Totodată, guvernul sovietic a adresat, în aceeași zi, o notă ultimativă guvernului român, care luase măsuri drastice împotriva trupelor bolșevizate de pe teritoriul Vechiului Regat. Acest gest politic a fost interpretat de exponenții regimului din Chișinău ca declarație de război împotriva statului român.

Elementele unioniste din Basarabia au nimerit într-o situație dificilă. Trupele ruse și ucrainene bolșevizate controlau deja, de la 1/14 ianuarie, o parte însemnată a capitalei. G. Lucasievici, consulul general al României la Odesa, raporta ulterior autorităților române că încă din 4/17 ianuarie 1918 maximaliștii (bolșevicii) din Chișinău au ocupat gara orașului și comandamentul garnizoanei. Din inițiativa guvernului de la Petrograd, aici a fost înființat un cartier militar. În jurul acestui organism s-au adunat unele unități ruse demoralizate, puse pe jafuri și asasinate. Acțiunile acestora erau îndreptate împotriva populației autohtone, cât și contra unităților românești trimise în sprijinul Republicii Democratice Moldovenești.

În consecință, în dimineața zilei de 6/19 ianuarie, unitățile militare ruse au atacat și au luat în prizonierat regimentul transilvănean de la Kiev, ajuns în noaptea respectivă (ora 2) în gara de la Chișinău pentru a executa ordinul ministrului de Război al României, din 24 decembrie 1917. Voluntarii ardeleni vor fi eliberați abia la 9 ianuarie. De asemenea, bolșevicii au arestat membrii Comisiei interaliate de aprovizionare în Basarabia (între care și pe maiorul Lucașevici, reprezentantul României pe lângă executivul basarabean), au jefuit casa de bani a acestei instituții de circa 2 milioane ruble și și-au anunțat intenția de a lua măsuri dure contra Sfatului Țării, acuzat de colaborare cu guvernul român.

Mulți dintre deputații Sfatului Țării și membrii Consiliului Directorilor Generali au fost nevoiți să se ascundă de teroarea bolșevică, unii fiind chiar arestați. În zilele de 6 și 7 ianuarie, membrii Blocului Moldovenesc au ținut

Istoria Basarabiei

câteva întruniri secrete, hotărând trimiterea unor delegați la Iași pentru a urgenta deplasarea armatei române în Basarabia. S-a emis și ideea refugierii deputaților din Sfatul Țării la Iași, unde să se proclame continuarea lucrărilor acestui for superior.

Conflictul inițiat de forțele bolșevice a împiedicat plecarea delegației basarabene la Brest-Litovsk (fapt la care contribuiseră anterior și reprezentanții Blocului Moldovenesc). Cealaltă solie, însă, a reușit să ajungă la Kiev. Ucraina, amenințată ea însăși de pericolul unei confruntări armate cu regimul bolșevic, nu a fost în stare să acorde asistența necesară Republicii Moldovenești în lupta contra anarhiei și terorii. Pe de altă parte, la 2/15 ianuarie 1918, generalul Coandă, trimisul special al guvernului român, a obținut asigurări de la guvernul Ucrainei că acesta nu se va opune unirii Basarabiei cu România, ci chiar o va susține, dacă va fi necesar.

În aceste condiții vitrege, Ion Incuț, președintele Sfatului Țării, și Pantelimon Erhan, șeful executivului, au fost constrânși să accepte convorbiri directe cu reprezentanții Secției de Front și ai Sovietului de Deputați ai Soldaților și Muncitorilor din Chișinău și, sub presiunea forței, să semneze o telegramă de protest, adresată guvernului român și ambasadei franceze de la Iași, împotriva intrării trupelor române pe teritoriul Basarabiei. Telegrama nu a ajuns la destinație, fiind reținută de telegrafistele devotate Blocului Moldovenesc. În același timp, bolșevicii au revendicat ca din guvern să fie îndepărtați unioniștii. Drept urmare, în ziua de 7 ianuarie, sub semnătura lui P. Erhan, au fost date publicității demisiile directorilor generali Ion Pelivan, Vladimir Cristi și Nicolae Codreanu. Ba mai mult, Pantelimon Erhan și Gherman Pântea (care ținea locul colonelului Teodosie Cojocaru, directorul general de război) au fost nevoiți să ordone „armatei moldovenești” să părăsească cazărmile și să iasă la luptă împotriva „dușmanului”.

Sfatul Țării, în pofida amenințărilor cu represalii, și-a continuat activitatea pe tot parcursul zilelor ce au succedat incidentului din 6/19 ianuarie, încercând să găsească căile de depășire a situației de criză. Deputații din Blocul Moldovenesc majoritar, privați de posibilitatea de a se pronunța liber în ședințele Sfatului Țării, deoarece erau amenințați cu exterminarea de către soldații ruși, s-au întrunit în noaptea de 7 (20) ianuarie 1918 într-o consfătuire secretă. S-a adoptat decizia de a trimite la Iași, pe căi diferite, trei delegații care să solicite ajutor armat guvernului

Ștefan Purici

român. Delegația condusă de Ion Pelivan, Directorul de Externe al republicii, a ajuns la Iași pe 9/22 ianuarie și a cerut Consiliului de miniștri al României trimiterea trupelor în Basarabia. Decizia guvernului român cu privire la introducerea armatei în Basarabia a fost aprobată de reprezentanții puterilor aliate și de generalul rus Șcerbaciiov, interesați deopotrivă în asigurarea ordinii în ținut și în conservarea posibilităților de aprovizionare cu scopul menținerii în continuare a capacității de luptă a trupelor române.

În zorii zilei de 10/23 ianuarie, divizia generalului Broșteanu, îmbarcată în eșaloane, a luat calea vechii provincii românești. La 12/25 ianuarie, în gara Călărași, la cartierul diviziei s-a prezentat o delegație din partea Sfatului Țării și a Sovietelor din Chișinău (Ion Inculeț, președintele Sfatului Țării, un deputat din partea fracției țărănești, un deputat din partea muncitorilor, un delegat din partea Sovietului de deputați ai mateloților și unul din partea Sovietului de deputați ai soldaților moldoveni). Aceștia au cerut să fie informați cu privire la cauza și scopul venirii trupelor române în Basarabia și dacă este inevitabilă intrarea armatei în Chișinău. Generalul Ernest Broșteanu a prezentat mandatul trupelor sale și a cerut ca membrii delegației să solicite bolșevicilor retragerea totală din Basarabia pentru a se evita ciocnirile armate.

În seara zilei de 13/26 ianuarie, trupele române și-au făcut intrarea în Chișinău, care fusese părăsit de unitățile ruse încă din 11 ianuarie. Totuși, anumite grupări bolșevice au opus o rezistență îndârjită la Bender, Bălți, Cetatea Albă ș. a. Până la începutul lunii martie, armata română a instaurat ordinea în întreg ținutul, cu excepția județului Hotin și a unei părți din județul Bălți, intrate în zona austro-germană de administrare. Rada Centrală de la Kiev, aflată în pragul căderii, a adus la cunoștința generalului Coandă bucuria prilejuită de succesele românilor și alungarea bolșevicilor din Basarabia.

Totuși, în rândul membrilor Sfatului Țării existau deputați (din rândul socialiștilor, fracției țărănești și minorităților etnice) care considerau armata română și România însăși un pericol la adresa cuceririlor revoluționare, a libertăților democratice și a împrumuturilor țărănești din anul 1917. În ședința din 14/27 ianuarie 1918, mai mulți membri ai Blocului Moldovenesc au acuzat guvernul de incapacitate politică, de lipsă de fermitate în luarea unor măsuri împotriva anarhiei, iar alții l-au acuzat și de

Istoria Basarabiei

faptul că nu a negociat condițiile aflării armatei române pe teritoriul republicii, cerând demiterea în bloc a executivului. În urma criticilor dure, Pantelimon Erhan și-a dat demisia din fruntea executivului.

A doua zi (15/28 ianuarie), în fața deputaților s-a prezentat generalul Ernest Broșteanu, care a salutat Republica Moldovenească și a menționat că scopul armatei române, după alungarea trupelor bolșevice, se reduce la asigurarea pazei depozitelor cu provizii și a ordinii în Basarabia și nu se va amesteca în problemele interne ale acesteia.

În ședința din 16/29 ianuarie, membrii Sfatului Țării, care fuseseră desemnați din partea Sovietului de deputați ai muncitorilor, au anunțat că se retrag din componența forului legislativ deoarece ei doresc să fie mai legați de revoluția rusă, iar Sfatul Țării este compus din prea mulți moldoveni și burghezi, care nu au împrăștiat țărănimea și, în plus, au invitat armata română în Basarabia.

În zilele de 18-21 ianuarie (31 ianuarie – 3 februarie st. n.) și-a desfășurat lucrările **Congresul al III-lea gubernial al țăranilor** din Basarabia, la care au participat doar 118 din numărul total de 384 delegați. La acest congres, țărănimea română a fost reprezentată într-un număr inferior față de delegații care reprezentau minoritățile naționale. Unii delegați, reprezentanți ai etniilor conlocuitoare, au atacat Sfatul Țării și s-au pronunțat vehement împotriva prezenței armatei române în ținut. Cu toate acestea, congresul a ales noi deputați în Sfatul Țării (ale căror mandate au fost validate de către forul superior al Basarabiei la 26 ianuarie), care au completat Frațiunea parlamentară țărănească – a doua ca importanță după Blocul Moldovenesc.

Basarabia independentă. După aflarea știrii privitoare la proclamarea, la 9/22 ianuarie 1918, a independenței Republicii Populare Ucrainene, la Chișinău a fost convocată de urgență, în ziua de 15/28 ianuarie, o ședință comună a Consiliului Directorilor Generali și a prezidiului Sfatului Țării, în cadrul căreia s-a luat hotărârea de a adopta o soluție similară.

În ziua de 16 ianuarie, guvernul a fost reorganizat, în fruntea acestuia fiind desemnat Daniel Ciugureanu, doctor în medicină. Blocul Moldovenesc a lansat ideea înlocuirii și a președintelui Sfatului Țării, Ion Inculeț, cu Ion Pelivan. În urma discuțiilor propunerea a fost retrasă.

La 22 ianuarie (4 februarie st. n.), Sfatul Țării a desemnat o comisie, compusă din 21 de deputați, cu misiunea de a redacta declarația de

Ștefan Purici

independență, și a decis, la propunerea deputatului Ion Buzdugan, ca declarația să fie făcută publică în ziua unirii Moldovei și Țării Românești. Drept urmare, în noaptea de 23/24 ianuarie 1918 (st. v.), Sfatul Țării a adoptat în unanimitate declarația cu privire la proclamarea independenței Republicii Democratice Moldovenești. Președinte al Republicii Democratice Moldovenești a fost desemnat Ion Incuț, iar Ion Buzdugan a fost ales secretar al Sfatului Țării. În fruntea Consiliului de Miniștri a fost numit din nou Daniel Ciugureanu.

Astfel, Basarabia a ieșit și de jure din componența Rusiei. Independența Republicii Democratice Moldovenești a fost recunoscută de guvernul român de la Iași. Duiliu Zamfirescu, comisar regal la Chișinău în perioada guvernării Averescu, a primit instrucțiuni pentru a acționa în direcția obținerii recunoașterii internaționale a „calității de stat independent” a Republicii Moldovenești. Independența și separarea de Rusia erau văzute ca premise pentru realizarea unității naționale. Imediat, dreptul la independență a ținutului a fost tăgăduit de reprezentanții Republicii Populare Ucrainene.

În aceste condiții, într-un interviu din 30 ianuarie/13 februarie 1918, Ion Incuț a admis posibilitatea ca, într-o perspectivă neprecizată, Republica Moldovenească să adere „pe baze confederative la alte state”. Această decizie, în opinia liderului Sfatului Țării, ținea de competența Adunării Naționale Basarabene și urma să fie adaptată la condițiile concrete ale evoluției politice ulterioare. La începutul lunii februarie, Uniunea pedagogilor din județul Chișinău a făcut, de asemenea, o declarație în susținerea unirii Basarabiei cu România.

Frământările societății basarabene privind clarificarea destinului ținutului și-au găsit reflectare și într-un impresionant articol publicat de Elena Alistar, reprezentanta femeilor române în Sfatul Țării, în numărul din 11/24 februarie 1918 al ziarului «România nouă». După cum scria Alistar, atitudinea rezervată a unor cercuri politice și intelectuale basarabene în chestiunea raporturilor cu statul român era determinată de nivelul insuficient de democratizare a României la acea dată, de imposibilitatea traducerii în practică a tezei cu privire la socializarea pământului în condițiile Vechiului Regat, care optase pentru împrăștierea țăranimii cu pământ contra unei despăgubiri. Autoarea a demonstrat că cea mai largă democratizare a societății române este inevitabilă, că teza socializării, atât

Istoria Basarabiei

de îndrăgită de revoluționarii ruși, era în esență utopică și că țăranul basarabean, ca și cel din Vechiul Regat, doresc să fie proprietari adevărați ai loturilor lor. Indicând perspectivele unei dezvoltări economice și culturale în cadrul unui stat unic românesc și arătând ineficiența Republicii Moldovenești din stânga Prutului, Elena Alistar a lansat apelul de a folosi șansa oferită de istorie pentru a înfăptui actul de unire cu România.

În aceste circumstanțe, agravate de pretențiile teritoriale ucrainene, forțele unioniste din Basarabia au acționat hotărât în vederea înfăptuirii întregirii naționale. Către mijlocul lunii martie, în societatea basarabeană s-au cristalizat câteva soluții cu privire la realizarea unirii Basarabiei cu România. Una dintre acestea consta în înfăptuirea unirii de jos, prin intermediul zemstvelor județene alese în baza votului universal în 1917, împuternicite să ceară Sfatului Țării să trimită o delegație reprezentativă la Iași, care să prezinte decizia de unificare înaltelor oficialități române.

Concomitent a fost făcută publică o altă atitudine în chestiunea unirii, expusă la 13/26 martie, în paginile ziarului «România nouă», de publicistul Vasile Harea, apropiat de cercurile politice influente din ținut. Subliniind inevitabilitatea unirii Basarabiei cu România, Harea întrezărea *două căi posibile* de înfăptuire a întregirii statului român. Prima modalitate prevedea, așa cum era fixat în declarațiile din 2/15 decembrie 1917 și 24 ianuarie/6 februarie 1918, alegerea Adunării Naționale (Constituante) basarabene, care s-ar fi pronunțat pentru unirea condiționată cu România. Dreptul la „autonomie locală” în cadrul „României federative”, formulat inițial de Vasile Harea într-un articol din 7/20 februarie, era una din condițiile esențiale pentru realizarea unirii Basarabiei cu Regatul României. Alternativa unirii, în opinia ziaristului, era „anexarea”, adică „alipirea Basarabiei la România fără nici o condiție”, care ar fi situat ținutul dintre Prut și Nistru „sub regim centralist păgubitor” intereselor naționale în ansamblu.

Între timp, în luna martie, adunările zemstvelor din județele Bălți, Soroca, Orhei, Uniunea marilor proprietari din Basarabia, consiliul orașului Soroca au dezbătut și adoptat rezoluții privitoare la unirea ținutului cu Regatul României.

Basarabia pe calea unirii. La 22 februarie / 7 martie 1918, generalul Averescu telegrafia ministrului C. Argetoianu, reprezentantul României la tratativele de la Buftea, că a cerut guvernului de la Chișinău să trimită doi

Ștefan Purici

delegați la negocieri, care să fie de comun acord cu poziția delegației române. La 24 februarie / 9 martie Ion Incuț și Daniel Ciugureanu, delegații basarabeni la negocierile cu Puterile Centrale, au aflat de la prim-ministrul Averescu, în cadrul unei întâlniri la Iași, că oficialitățile ucrainene (reanimate de administrația germană de ocupație) au remis ministrului de Externe german, Richard von Kühlmann, și celui austro-ungar, Ottokar Czernin, o notă în care pretindeau că nu pot rămâne indiferente față de soarta Basarabiei, care „se află în zona de influență a Ucrainei și constituie o provincie inseparabilă a ei”. În aceeași notă, Kievul s-a pronunțat împotriva admiterii unei delegații separate a Republicii Moldovenești la tratativele cu Puterile Centrale și a condiționat accesul acesteia de includerea basarabenilor în rândul reprezentanților delegației Ucrainei.

În plus, conducerea ucraineană a expedit guvernul Germaniei, Austro-Ungariei, Turciei, Bulgariei și României o telegramă în care se sublinia că „întrucât în prezent o bună parte a teritoriului Basarabiei este ocupată de trupele române, iar chestiunea cu privire la apartenența de stat a Basarabiei ar putea servi drept obiect de discuție la conferința de pace de la București, guvernul Republicii Populare Ucrainene consideră că examinarea acestei chestiuni și soluționarea ei pot avea loc numai cu participarea și acordul reprezentanților guvernului ucrainean”.

În ședința de 3/16 martie, Vladimir Țiganko, liderul fracțiunii țărănești, a supus unei critici virulente politica externă a guvernului, în special acțiunile lui Ion Pelivan, Directorul general de Externe, acuzând executivul că urmărește anexarea Basarabiei la Regatul României, salvarea libertăților fiind posibilă doar în cadrul Rusiei federative. În lipsa lui I. Pelivan, care era bolnav, răspunsul la interpelare a fost dat de Daniel Ciugureanu: „Republica Moldovenească se află în mai bune raporturi cu România decât cu Republica sovietică”, iar pericolul pentru integritatea Basarabiei „vine de la orient, din partea Ucrainei, care vrea să răpească două județe: Akkermanul și Hotinul”.

Eșuarea demersului prim-ministrului Averescu de a obține accesul delegației basarabene la negocierile de pace de la București, în urma presiunilor exercitate de Ucraina asupra Puterilor Centrale, a determinat în fapt renunțarea la ideea dobândirii recunoașterii internaționale a Republicii Moldovenești și identificarea unor noi soluții politice în scopul promovării intereselor naționale românești. Trebuie de menționat că împotriva

Istoria Basarabiei

prezenței delegației basarabene la București s-a pronunțat și R. Kühlmann, ministrul de Externe al Germaniei, deoarece acest fapt ar fi obligat Puterile Centrale să admită participarea și a unei delegații din partea Radei Centrale, participare care ar fi prejudiciat interesele germane în Ucraina.

Statutul politic internațional incert al Republicii Democratice Moldovenești a determinat organizarea, la 16/29 martie, a unei ședințe speciale a Sfatului Țării. Deputații au condamnat aspirațiile anexioniste ale Ucrainei și au cerut guvernului acesteia să renunțe la pretențiile teritoriale față de Basarabia. În același timp, reprezentanții minorităților etnice au acuzat guvernul și reprezentanții Blocului Moldovenesc de lipsă de „patriotism moldovenesc”, de „ațintire a privirilor” numai peste Prut, atitudini ce ar fi stimulat chipurile intențiile anexioniste ale Ucrainei. Pentru a pune capăt unor tendințe centrifuge ce se manifestau în diverse părți ale Basarabiei, precum și pentru a satisface revendicarea deputaților grupului minoritarilor, privind arestarea persoanelor care adoptau moțiuni de unire cu România, parlamentarii basarabeni au adoptat o decizie prin care dreptul de a modifica statutul Republicii Democratice Moldovenești îi revenea exclusiv Sfatului Țării.

La 20 martie/3 aprilie, liderii basarabeni, Ion Inculeț, D. Ciugureanu și P. Halippa, sosiți la Iași cu intenția de a se deplasa la București, „pentru a trata pacea în numele republicii independente cu Puterile Centrale”, au fost informați că nu au nici o șansă să obțină accesul la negocieri. Totodată, guvernul român i-a informat că este dispus să accepte solicitările de unire a Basarabiei cu România. În timpul întrevederii din 21 martie/4 aprilie cu prim-ministrul A. Marghiloman, Inculeț a propus „**Unirea cu autonomie deplină**”, iar Ciugureanu și Halippa „**Unirea necondiționată**”. Ulterior, Ion Inculeț avea să explice atitudinea sa în problema unirii: „Noi eram o Republică Moldovenească, eram o țărișoară mică, dar care se bucura de toate libertățile și de toate dobânzile revoluției: de votul universal, de posibilitatea de a face legea agrară, de descentralizarea administrativă pe baza votului universal, de toate drepturile minorităților garantate și multe altele; pe când în Vechiul Regat de atunci toate acestea încă nu erau”. Păstrarea acestor drepturi în Basarabia ar fi întărit certitudinea extinderii lor și în Vechiul Regat „sau eventual în întreaga Românie mare”, a menționat Inculeț, subliniind că adepții acestui punct de vedere au insistat

Ștefan Purici

asupra Unirii condiționate nu pentru că erau „răi români”, ci, dimpotrivă, pentru că erau „prea buni români”.

Unirea condiționată. În dimineața zilei de 26 martie/8 aprilie, în capitala Basarabiei a sosit Prim-ministrul României, Al. Marghiloman, însoțit de Hârjeu, ministrul de Război, I. Mitilineu, ministru al Agriculturii și Domeniilor, C. Garoflid, ministru al Finanțelor, de secretarii generali de Interne, și de un numeros personal superior administrativ. Pe parcursul zilei, înaltele oficialități au avut mai multe întrevederi cu membrii guvernului local, cu delegațiile fracțiunilor parlamentare, cu reprezentanții clerului ortodox și ai marilor proprietari, cu liderii comunităților minoritare. În timpul acestor discuții, reprezentanții populației basarabene și-au expus doleanțele și au fost precizate condițiile acceptabile pentru ambele părți ale revenirii Basarabiei în spațiul național românesc. În ziua de 27 martie, primul-ministru Al. Marghiloman a prezentat plenului Sfatului Țării condițiile de unire a Republicii Democratice Moldovenești cu România, pe care guvernul român, în urma dialogului purtat cu toate forțele politice din ținut, le consideră necesare pentru a „păstra integritatea și nedespărțirea Basarabiei”. Acestea s-au regăsit apoi în declarația de unire condiționată, votată în aceeași zi, după ce oficialitățile române au părăsit sala pentru a nu exista suspiciuni că s-au făcut sau s-au dorit a se face presiuni asupra deputaților basarabeni.

În paralel, în zilele de 25 și 26 martie (7 și 8 aprilie) 1918, chestiunea unirii a fost abordată în cadrul fracțiunilor parlamentare. În ziua de 27 martie, Sfatul Țării a pus în discuție problema viitorului Basarabiei. În cursul dezbaterilor, Vladimir Țiganko, reprezentantul fracțiunii țărănești, a exprimat opinia că problema unirii este de competența Constituantei și nu a Sfatului Țării. Totuși, el nu s-a împotrivit ideii, apreciind că „socoate posibilă formula unirii popoarelor înfrățite, moldovenesc și românesc, într-o alianță federativă strânsă”. Observăm, deci, că fracțiunea țărănească nu se împotriva alipirii Basarabiei la România, ci o nemulțumea autonomia regională pe care urma să se întemeieze unirea. În plus, cinci deputați țărani moldoveni au declarat că ei se separă de fracțiune și vor vota „pentru înfăptuirea unirii noastre cu frații de sânge din România”.

Reprezentanții minorităților naționale bulgară, ucraineană și rusă au declarat că unirea cu un stat oarecare ține de competența Constituantei iar cel al germanilor a susținut că nu are mandatul Congresului coloniștilor

Istoria Basarabiei

germani pentru a putea adopta o anumită poziție. În consecință, aceștia au afirmat că se vor abține de la vot. Deputații moldoveni au subliniat că vor vota pentru unirea cu Vechiul Regat. În același sens s-a pronunțat și Felix Dudkewicz, deputat polonez în Sfatul Țării, care, de la tribuna parlamentului, a subliniat: „În numele poporului polonez susțin în întregime unirea Basarabiei cu România, cum aceasta o doresc moldovenii, locuitorii băștinași ai acestei țări”. În urma încheierii dezbaterilor, președintele Sfatului Țării a supus votului rezoluția Blocului Moldovenesc, care a fost adoptată cu majoritatea voturilor: 86 de deputați au votat pentru, 3 împotriva, 36 s-au abținut, iar 13 au fost absenți.

Unirea s-a votat **cu următoarele condiții:**

1. Sfatul Țării va elabora și realiza reforma agrară, ale cărei prevederi trebuie să fie acceptate de guvernul român.

2. Basarabia își păstrează autonomia provincială, având un Sfat al Țării, ales pe viitor prin vot universal, egal, direct și secret, cu un organ executiv și administrație proprie.

3. De competența Sfatului Țării sunt: a) votarea bugetelor locale; b) controlul tuturor organelor zemstvelor și orașelor; c) numirea tuturor funcționarilor administrației locale prin organul său executiv, funcționarii superiori fiind confirmați de guvern.

4. Recrutarea armatei se va face pe principii teritoriale.

5. Legile și organizarea locală (zemstve și orașe) rămân în vigoare. Ele vor putea fi schimbate de Parlamentul român, la lucrările căruia vor participa reprezentanții Basarabiei.

6. Respectarea drepturilor minorităților din Basarabia.

7. Doi reprezentanți ai Basarabiei, desemnați de Sfatul Țării, vor intra în Consiliul de Miniștri. Pe viitor aceștia vor fi aleși din sânul reprezentanților Basarabiei în Parlamentul României.

8. În Parlamentul României, Basarabia va avea un număr de reprezentanți proporțional cu populația, aleși pe baza votului universal, egal, direct și secret.

9. Toate alegerile din Basarabia pentru sate, plase, orașe, zemstve și Parlament se vor face pe baza votului universal, egal, secret și direct.

10. Libertatea personală, libertatea tiparului, a cuvântului, a credinței, a adunărilor și toate libertățile obștești vor fi garantate prin constituție.

Ștefan Purici

11. Toate infracțiunile comise din motive politice „în vremurile tulburi ale prefacerii din urmă sunt amnistiate”.

Adoptarea Declarației de unire reflecta preocuparea românilor basarabeni pentru conservarea libertăților democratice dobândite în urma revoluției ruse din februarie 1917 și asigurarea unei certitudini privind consfințirea acestor drepturi în cadrul României întregite. Principiile enunțate în acest relevant document constituiau, în fapt, o platformă social-economică și politică, la care subscriau forțele liberal-naționale din societatea basarabeană. Statutul de autonomie provincială în cadrele unui stat descentralizat reprezenta modelul de integrare a Basarabiei în viața României, preconizat la acea etapă de către reprezentanții de frunte ai populației din ținut.

XIV. BASARABIA DE LA AUTONOMIA ADMINISTRATIVĂ LA UNIREA NECONDIȚIONATĂ

După Unire, Sfatul Țării, continuând să activeze în regim obișnuit, a procedat la realizarea prevederilor Declarației din 27 martie / 9 aprilie. În Consiliul de miniștri, ca reprezentanți ai Basarabiei, au fost desemnați, la 3/16 aprilie 1918, I. Inculeț și D. Ciugureanu. Președinte al Sfatului Țării a fost ales Constantin Stere.

La 9/22 aprilie Ferdinand I a semnat un decret regal prin care numea un Consiliu de directori pentru administrarea provizorie provincială a Basarabiei. Președinte al Consiliului și Director de Finanțe a fost numit Petre Cazacu, iar ca membri Ion Costin, Director de Interne, Nicolae Codreanu, Director al Lucrărilor Publice, Ștefan Ciobanu, Director al Învățământului, Vlad Chiorescu, Director al Industriei și Comerțului, Gheorghe Grosu, Director al Justiției, Emanoil Catelli, Director al Agriculturii, Isac Gherman, Director al Controlului, și Arcadie Osmolovschi. La 11 mai a fost confirmată componența comisiilor agrară și constituțională, care aveau misiunea de a elabora proiectele de legi necesare.

Însă din cauza insuficienței mijloacelor de conducere și administrație și din considerentul că Basarabia nu avea armată proprie, Sfatul Țării a înființat, în iunie 1918, un Comisariat general, cu atribuții depline în domeniul administrației provinciei și a armatei de pază. Odată cu inaugurarea acestei instituții s-a început organizarea administrativă pe baza principiilor din Regat, iar hotărârile Consiliului, adoptate sub formă de ordonanțe, aveau putere de lege. Totuși, acțiunile întreprinse de Comisariatul General nu au dat rezultatele așteptate, deși odată cu introducerea ordinii în diferite instituții s-au semnalat anumite efecte pozitive. În linii mari însă, această nouă instituție de stat n-a îndreptățit așteptările și la 1 ianuarie 1919 a fost desființată.

Una dintre măsurile importante a constituit-o unificarea legislativă care avea drept scop crearea unui sistem juridic adecvat noilor condiții de dezvoltare a Basarabiei în cadrul Statului Român. Procesul de unificare s-a desfășurat treptat, timp de zece ani, și cu multe dificultăți, admitându-se în această perioadă funcționarea în paralel a unor legi vechi și a celor noi adoptate de administrația românească. În această perioadă au fost

Ștefan Purici

adoptate următoarele legi mai importante: Decretul-lege din 6 octombrie 1918, pentru organizarea justiției din Basarabia, modificat mai apoi de câteva ori; Decretul-lege din 5 noiembrie 1918 pentru aplicarea în Basarabia a legii contabilității publice. Prin decretul din 6 octombrie 1918 pentru organizarea justiției în Basarabia, limba oficială a instanțelor judecătorești din Basarabia a devenit limba română.

După Unire s-au constituit organele de jandarmerie, poliție și de securitate ale statului. Decretul-lege din 18 mai 1918 prevedea constituirea a trei brigăzi de jandarmi (București, Iași și Chișinău). Brigada a III-a era compusă din două unități: regimentul 5 Cetatea Albă și regimentul 6 Chișinău. Prin decretul din 30 mai, s-a dispus înființarea poliției în Basarabia. La 6 iulie 1918, a fost numită prefectura poliției orașului Chișinău. Pentru a garanta buna funcționare a instituției, prefectul de poliție și cinci comisari au fost numiți din rândul funcționarilor originari din Vechiul Regat. Același principiu a fost aplicat și în celelalte orașe ale Basarabiei. Prin același decret a fost creat sistemul de siguranță și serviciul vamal.

La 12 mai 1918 a fost decretată extinderea puterii legii de organizare a personalului administrației poștelor, telegrafului și telefoanelor și a legii de poștă rurală care era în vigoare atunci în România. Cadrele de funcționare erau angajate în diferite grade conform studiilor, anilor de serviciu, gradului ocupat în fosta administrație rusă.

În privința organizării administrative, după Unire în Basarabia s-a păstrat împărțirea teritoriului în 9 județe, investindu-le însă cu drepturi de persoane juridice cu largi atribuții administrative și gospodărești. Comunele urbane și rurale formate prin legea administrativă din 1919 se bucurau de o largă autonomie locală, repartizând după hotărârea proprie avutul și venitul lor prin consiliile comunale, alese prin votul liber. Comunele erau împuternicite cu drepturi și atribuții edilitare și de asistență socială.

În județele Basarabiei alături noile organe administrative – prefecturile și subprefecturile – s-au păstrat și zemstvele, create pe timpul Rusiei Țariste. Se considera atunci că proclamarea votului universal va permite oricărei persoane să ajungă la conducerea zemstvei și că zemstva va putea „în deplină libertate de acțiune să utilizeze cu folos, toate căile disponibile, ca să facă din această instituție, unică în felul ei, pârghia de progres și civilizație a populației locale, prin repercurș al Statului”. Atunci când se

pregătea legea de organizare administrativă a României întregite, unii reprezentanți ai organelor județene de administrare s-au pronunțat cu multă fermitate și convingere în susținerea zemstvei, accentuând că aceasta „poate satisface mai bine decât oricare altă organizare administrativă interesele locale...”. Se argumenta această poziție prin faptul că zemstva constituia ca organ administrativ „o personalitate autonomă”, care-și stabilea singură aria activității sale, veniturile și cheltuielile, serviciile și atribuțiile, „într-un cuvânt întreaga sa organizare, pe când județul sau comuna din Vechiul Regat sunt dependențe ale Statului, derivate sau variabile ale personalității sale, existând în lumina acordată de el”. Pronunțându-se pentru păstrarea zemstvelor, alături de noile organe de administrare județeană și comunală, ei insistau asupra coexistenței lor, menționând că „zemstvele reprezentând, cunoscând și satisfăcând interesele exclusiv locale, iar Statul pe acele ale națiunii, coexistența lor nu implică excludere, din contra, armonie, cooperare, Statul având datoria de a ajuta zemstva pentru lucrări mai importante, și dreptul de a interveni când activitatea zemstvei n-ar fi în concordanță cu interesele sale”.

Însă unii mari funcționari ai administrației din Basarabia, în special cei veniți din Vechiul Regat, au condamnat funcționarea zemstvelor după anul 1918, considerând că existența celor două instituții pentru aceleași funcții constituie „o anomalie care se răsfrânge rău asupra spiritului populației”. După părerea lui C. Filipescu și E. Giurgea, zemstvele erau organe care împiedicau unificarea teritoriilor românești, fiindcă „nu se poate ca în aceeași țară să existe două feluri de administrație. Aceasta ar îngreuna prea mult aplicarea legilor și menținerea ordinii publice”.

Păstrarea temporară a zemstvelor a fost necesară pentru o anumită perioadă de tranziție, deoarece ele aveau unele tradiții, experiență de activitate și chiar autoritate în rândurile populației. Văzând în zemstve un mijloc de opoziție față de politica de naționalizare, noua administrație a purces la lichidarea lor treptată. La început au fost desființate organele zemstvei guberniale, zemstvele județene fiind păstrate, iar o parte din funcții, care priveau activitatea anumitor instituții culturale și economice, au fost transmise directoratelor, iar apoi Ministerului basarabean. Statul își asuma datoria de a ajuta zemstva pentru lucrările mai importante și dreptul de a interveni, când activitatea zemstvei venea în contradicție cu interesele sale. În anul 1925, odată cu adoptarea legii de unificare

Ștefan Purici

administrativă, în deplină concordanță cu Constituția României din 27 martie 1923, zemstvele au fost desființate, instaurându-se un sistem administrativ unic.

Măsuri cuprinzătoare s-au adoptat și în domeniul reorganizării învățământului. Primele decizii privind înființarea unor școli românești sau trecerea școlilor rusești din localitățile românești la limba română de predare au fost luate pe parcursul anului 1917. Procesul a cunoscut noi dimensiuni în anul 1918, când cadrele didactice basarabene, după absolvirea cursurilor de recalificare, aveau deja un minim de cunoștințe și deprinderi pentru a preda disciplinele în limba română. Totodată, autoritățile au încercat să promoveze o politică echitabilă față de minorități. Astfel, potrivit *Raportului în chestiunea naționalizării școlii medii*, elaborat în mai 1918, fiecare etnie avea dreptul „să-și instruiască copiii în școala sa națională”. Numărul instituțiilor de învățământ cu limba maternă de predare a unei anume etnii trebuia „să corespundă raportului procentual al naționalității față de totalitatea populației Basarabiei”. În cazul în care etnia aprecia că nu este necesară predarea în „limba națională”, instrucția trebuia să se desfășoare în limba română.

La fel s-a procedat și în domeniul învățământului secundar. Conform *Proiectului relativ la organizarea gimnaziilor din Basarabia*, aprobat la 14/27 august 1918, din cele 38 de instituții existente, 27 au fost repartizate românilor, 4 ucrainenilor, 3 evreilor, 2 rușilor și 2 bulgarilor. În cadrul Seminarului Teologic din Chișinău urmau să funcționeze clase paralele pentru români, ucraineni și bulgari. Gimnaziul de fete din Comrat a obținut dreptul de a opta în mod liber pentru limba de predare. Cu scopul instituirii unor reguli clare de funcționare a învățământului în Basarabia, prin decretul lege din 19 septembrie / 12 octombrie 1918, au fost numiți oficial în funcții revizorii școlari județeni, directorii și directorii adjuncți de licee, școli normale și medii, provenind atât din rândul localnicilor cât și din Vechiul Regat.

În ceea ce privește Biserica Ortodoxă, până la mijlocul lunii iunie 1918, în fruntea acesteia s-a aflat arhiepiscopul Anastasie, iar eparhia a continuat să se afle sub jurisdicția canonică a Patriarhiei Ruse. În sânul clerului basarabean s-au manifestat două tendințe diferite: unii pledau pentru autocefalia Bisericii Ortodoxe din Basarabia, în timp ce alții, al căror număr a crescut continuu, se pronunțau pentru integrarea în cadrul Bisericii

Istoria Basarabiei

române. Odată cu retragerea benevolă, la 14/27 iunie, a lui Anastasie, Sfântul Sinod al Bisericii Autocefale Ortodoxe Române, considerând că, în urma votului din 27 martie 1918, Biserica Ortodoxă a Basarabiei s-a unit „de facto” cu Biserica Română, iar „arhiepiscopul ei a devenit pe drept membru al Sfântului Sinod al României”, l-a desemnat, cu titlu provizoriu, pe episcopul Nicodem al Hușilor în funcția de episcop al Chișinăului și Hotinului. La acea dată, în provincie funcționau 1 080 de biserici ortodoxe, cu 1 045 de preoți. Prin Cartea Pastorală a Sfântului Sinod, din 16/29 iunie 1918, clericii basarabeni au fost asigurați că va fi menținută „autonomia” bisericească a ținutului.

Împroprietărirea țăranilor devenise în timpul evenimentelor din anii 1917-1918 lozinca principală pentru forțele politice naționale. Promovând ferm cursul spre reforma agrară, Sfatul Țării a insistat prin actul unirii la realizarea ei, acesta devenind scopul păstrării unei administrări autonome în perioada ce a urmat după 27 martie 1918. Militanții mișcării de eliberare națională din Basarabia nu doreau să lase rezolvarea problemei agrare pe seama guvernului conservator al lui A. Marghiloman, care se opunea reformelor democratice. În scopul elaborării proiectului de lege a reformei agrare a fost creată, la 4 mai 1918, comisia agrară a Sfatului Țării, din care făceau parte reprezentanți basarabeni și specialiști delegați din partea guvernului de la București – C. Filipescu, G. Murgoci, mai apoi și Ionescu-Sișești. Legea agrară pentru Basarabia a fost alcătuită după aceleași principii ca și cea din România, deosebirea esențială constând nu în prevederile legii, ci în procedeele realizării reformei. Se pornea de la situația reală creată în urma mișcării agrare, din 1917, când țăranii, în mod anarhic, deseori prin violență, au acaparat abuziv cea mai mare parte a pământurilor moșierești, mănăstirești și de stat.

Totodată, s-au luat în considerație datele statisticii rusești de până la 1917 care arătau că, din totalul populației provinciei, 98 000 de familii țăărănești nu aveau pământ deloc sau dispuneau de loturi mici. Celelalte categorii de țărani posedau: 90 000 câte 0,5 desetine; 230 000 de țărani de la 2 până la 7 desetine și numai 130 000 aveau suprafețe de peste 7 desetine de familie.

Legea electorală pentru Basarabia și Vechiul Regat a fost promulgată la 16/29 noiembrie 1918, constituind o ilustrație a faptului că guvernul român satisfăcea una din marile doleanțe ale populației basarabene și demonstra

Ștefan Purici

că i se poate acorda încrederea pentru îndeplinirea tuturor celorlalte reforme.

În aceste circumstanțe, Guvernul Coandă, aflat sub influența Partidului Național-Liberal, promotor declarat al reformelor socio-economice, a cerut, în conformitate cu ideea constituțională de stat unitar și în vederea unei mai eficiente apărări a intereselor naționale la Conferința de Pace, proiectată pentru începutul anului 1919, revizuirea condițiilor de unire din 27 martie/9 aprilie.

După o întrerupere de activitate (la 28 mai 1918, sesiunea Sfatului Țării a fost declarată închisă, urmând ca Regele să convoace ulterior o nouă sesiune), pe parcursul căreia comisia agrară care, spre deosebire de cea constituțională ce se înfundase în discuții sterile, a reușit să elaboreze proiectul reformei agrare, Sfatul Țării a fost din nou convocat la 25 noiembrie / 8 decembrie 1918 pentru a soluționa problema agrară. Constantin Stere a demisionat din funcția de președinte al Sfatului Țării, în fruntea acestui organism fiind ales Pantelimon Halippa. În ședința din 27 noiembrie / 10 decembrie, la care au participat 46 de deputați, adunarea a votat proiectul legii agrare care urma să fie promulgat de rege. După adoptarea legii cu privire la reforma agrară, Sfatul Țării, „convins că în România tuturor românilor regimul curat democratic este asigurat pe viitor”, a decis anularea condițiilor expuse în Declarația din 27 martie / 9 aprilie și a proclamat **„unirea Basarabiei fără condițiuni cu România-Mamă”**. Zece deputați, membri ai grupului minoritarilor și ai Frațiunii țărănești din Sfatul Țării, au redactat o declarație de protest împotriva acestei decizii a legislativului basarabean. Ulterior, unii dintre aceștia (Vl. Țiganko și M. Savenko) s-au deplasat la Paris pentru a protesta în fața Conferinței de Pace împotriva unirii Basarabiei cu România.

La 7 martie 1919, Congresul etnicilor germani din Basarabia, întrunit la Tarutino, a adoptat în unanimitate hotărârea cu privire la aderarea la Declarație de unire a Sfatului Țării. Același punct de vedere a fost exprimat și de comunitatea evreiască din Basarabia.

Prin hotărârea Sfatului Țării din 27 noiembrie (10 decembrie) 1918, Consiliul de Directori a fost desființat, rămânând să funcționeze doar directorate pentru diverse domenii social-economice. Ele reprezentau niște organisme descentralizate ale sistemului politico-administrativ. Directoratele erau conduse de basarabeni, în colaborare cu specialiști din

țară, desemnați drept consilieri tehnici. A fost o măsură provizorie importantă în procesul de unificare administrativă, de încadrare a Basarabiei în sistemul politic românesc. Conform noii legislații, administratorii urmau „să fie absolut inamovibili, ca să știe că pot să fie dați afară numai dacă vor săvârși crime sau călcări de lege...”.

Recunoașterea internațională a unirii. La Conferința de Pace de la Paris, statutul României nu a fost cel al unui stat aliat puterilor învingătoare din cauza faptului că ea a încheiat, din motive bine cunoscute, pace separată cu Puterile Centrale (Tratatul de la București, din 7 mai 1918). În pofida faptului că Antanta asigurase România că, la sfârșitul războiului, un șir de teritorii din cadrul Austro-Ungariei vor fi unite cu Regatul, la Conferința de Pace delegația română a trebuit să aducă argumente pentru a se recunoaște dorința românilor din Vechiul Regat și aspirațiile românilor din Transilvania, Bucovina și Basarabia de a trăi în cadrele unui singur stat.

Problema basarabeană a devenit obiect de discuții între reprezentații diverselor cercuri europene imediat după proclamarea armistițiului și demararea tratatelor de pace. Puterile învingătoare au inclus însă chestiunea Basarabiei în setul de probleme legate de soarta Rusiei în general. Din cauza faptului că Occidentul nu a avut o politică clară în ceea ce privește gradul de susținere a diverselor forțe care doreau să cucerească puterea în Rusia, precum și la limitele acceptabile ale pretențiilor teritoriale ale forțelor respective, atitudinea diplomațiilor vest-europene față de Basarabia a fost caracterizată de ezitări și tergiversare continuă. Astfel, la 8 februarie 1919, Comisia pentru chestiuni teritoriale a decis să nu se ia nici o hotărâre care ar putea compromite în vreun fel reconstituirea integrală a Rusiei. Excepție făcea doar Polonia, a cărei independență a fost recunoscută chiar de la început de Guvernul Provizoriu al Rusiei.

La 6 aprilie, Comisia menționată a prezentat Consiliului Suprem al Aliaților un raport în care dădea aviz favorabil pentru alipirea Basarabiei la România. Totodată, s-a specificat că, sub aspect juridic, nu este posibilă separarea Basarabiei de Rusia fără asentimentul acesteia.

Între timp, victoriile repurtate de către armatele amiralului Kolceak în luptele cu bolșevicii inspirau încredere cercurilor politice europene într-o schimbare a regimului politic și o renaștere a Rusiei. Din aceste considerente, la 26 mai, Marile Puteri au formulat câteva condiții pe care urma să le îndeplinească Kolceak pentru a fi recunoscut în calitate de

Ștefan Purici

conducător al Rusiei. Printre altele, i se cerea recunoașterea independenței Finlandei și a Poloniei, soluționarea, în colaborare cu Societatea Națiunilor, a chestiunilor legate de țările baltice și caucaziene, precum și de regiunea transcaspiană etc. În ceea ce privește Basarabia, s-a specificat că guvernul lui Kolceak va recunoaște „dreptul Conferinței de Pace de a determina soarta părților românești ale Basarabiei”. Astfel, puterile occidentale invocau principiul naționalităților trecând peste cel al teritoriului național.

Răspunsul lui Kolceak, aprobat de puterile europene la 12 iunie 1919, s-a referit la găsirea unor soluții prin care să se garanteze autonomia diferitelor naționalități, specificându-se că „limitele și modalitățile acestor autonomii vor fi stabilite separat pentru fiecare naționalitate”. În continuare se preciza că „principiul de mai sus, care comportă ratificarea acordurilor de către Adunarea Constituantă, trebuie, desigur, aplicat și în chestiunea Basarabiei”.

Drept urmare, la 2 iulie, după audierea prim-ministrului român Ion I. C. Brătianu și a reprezentantului rus Maklakov, Conferința Miniștrilor Afacerilor Externe ai Principalelor Puteri Aliate și Asociate a declarat că, ținând cont de situația și de interesele Rusiei, nu este posibilă soluționarea chestiunii basarabene.

Delegația politică rusă a elaborat și adresat Conferinței de Pace mai multe memorii și note (22 martie, 2 iulie, 24 iulie, 25 septembrie și 15 noiembrie) prin care a afirmat interesul Rusiei față de Basarabia. Reprezentanții ruși (care revendicau județele unde românii nu constituiau majoritatea) au propus efectuarea unui plebiscit în cele patru județe în care populația era aproape în întregime românească, sperând că și acestea vor putea fi alipite Rusiei.

Un obstacol în plus în recunoașterea reîntregirii naționale îl constituia prezența unor grupuri etnice mai mult sau mai puțin numeroase în provinciile recent unite cu Regatul României. Profitând de includerea unor minorități naționale în cadrul României Mari, puterile aliatare au condiționat recunoașterea unirii de asumarea unor obligații ferme privind asigurarea drepturilor comunităților etnice. În acest sens, la 9 decembrie 1919, la Paris, România a semnat *Tratatul privind minoritățile naționale*, fapt care a deschis calea consacării internaționale a întregirii teritoriale.

Victoriile bolșevicilor asupra armatelor alb-gardiste au pus, însă, capăt viselor celor care urmăreau restaurarea Rusiei republicane sau monarhist-

Istoria Basarabiei

constituționale. Occidentul nu avea nici o obligație față de comuniștii lui Lenin, care nu se bucurau de popularitate în lumea democratică și nici nu aveau pârghiile politico-diplomatice ale cercurilor rusești anticomuniste. Astfel, România a putut să acționeze fără a avea opoziția delegației ruse, rămasă fără țară.

La 3 martie 1920, guvernul român a primit asigurarea puterilor aliate că României i se va recunoaște dreptul de suveranitate asupra Basarabiei de către Consiliul Suprem. Această atitudine a fost definitiv oficializată în convenția din 28 octombrie 1920, semnată la Paris de Marea Britanie, Franța, Italia și Japonia, pe de o parte, și România, pe de altă parte. Apreciind că „din punct de vedere geografic, etnografic, istoric și economic unirea Basarabiei cu România este pe deplin justificată”, că „populațiunea Basarabiei a manifestat dorința de a vedea Basarabia unită cu România” și că „România din propria ei voință dorește să dea garanții sigure de libertate și dreptate, fără deosebire de rasă, de religie sau de limbă, conform cu Tratatul semnat la Paris la 9 decembrie 1919, locuitorilor atât ai vechiului Regat al României, cât și ai teritoriilor de curând transferate”, părțile semnatare au declarat că „recunosc suveranitatea României asupra teritoriului Basarabiei (...)”.

Astfel, după mai bine de un secol de stăpânire țaristă, Basarabia a revenit integral în cadrele românismului, participând cu forțele sale creatoare la progresul națiunii întregite.

Ștefan Purici

LISTA ANEXELOR

Tabel nr. 1 <i>Structura etnică a Basarabiei, 1817-1897</i>	187
Tabel nr. 2 <i>Evoluția numerică a populației Basarabiei</i>	187
Tabel nr. 3 <i>Repartiția locuitorilor pe județe (%) potrivit datelor recensământului din 1897</i>	187
Tabel nr. 5 <i>Numărul meseriașilor în orașele Basarabiei (prima jumătate a secolului al XIX-lea)</i>	188
Tabel nr. 5 <i>Ponderele proprietăților particulare (%) în totalul suprafeței de proprietăți (începutul secolului XX)</i>	188
Tabel nr. 6 <i>Suprafețele de pământ, alocate diverselor categorii de țărani, de către administrația moldovenească (1805) și cea rusească (1846)</i>	189
Tabel nr. 7 <i>Numărul animalelor în economia Basarabiei</i>	189
Tabel nr. 8 <i>Numărul întreprinderilor industriale de categoriile III-VI din Basarabia în anul 1912</i>	189
Tabel nr. 9 <i>Numărul unităților industriale din Basarabia în ajunul Primului Război Mondial</i>	190
Tabel nr. 10 <i>Salariul anual al unui muncitor în Basarabia (în ruble)</i>	190
Tabel nr. 11 <i>Suprafața de pământ ce-i revenea în medie unei familii de țărani în urma reformei agrare (în desetine)</i>	190
Tabel nr. 12 <i>Împroprietărirea țăranilor statului în județul Hotin</i>	191
Tabel nr. 13 <i>Numărul deputaților în adunările reprezentative ale provinciei</i>	191
Tabel nr. 14 <i>Ponderele știutorilor de carte în Basarabia (1897)</i>	191

Ștefan Purici

ANEXE

Tabel nr. 1 *Structura etnică a Basarabiei, 1817-1897*

Etnia	1817		1856		1897	
	Mii	%	Mii	%	Mii	%
români	377,2	76,4	676,1	68,16	920,9	47,59
ucraineni	43	8,7	126	12,7	382,1	19,75
evrei	22,1	4,48	78,8	7,94	228,2	11,79
ruși	10	2,03	20	2,02	155,8	8,05
greci	3,2	0,61	3	0,3	2,7	1,39
armeni	2,7	0,55	2,7	0,27	2,1	1,09
bulgari	25,2	5,11	48,2	4,86	103,5	5,35
găgăuzi					57	2,95
germani	6,6	1,34	24,2	2,44	60,2	3,11
țigani	3,5	0,71	11,5	1,16	8,6	0,44
alții	?	?	1,4	0,14	17	0,88
Total	493,5	100	991,9	100	1 935,4	100

Tabel nr. 2 *Evoluția numerică a populației Basarabiei*

Anul	1810	1817	1835	1861*	1897	1909	1915
Mii persoane	327,2	493,5	693,6	890,9	1 935,4	2 393,1	2 686,6

* Cu excepția populației din partea de sud a Basarabiei, care a fost realipită Moldovei la 1857.

Tabel nr. 3 *Repartiția locuitorilor pe județe (%) potrivit datelor recensământului din 1897*

Județul	Români	Ruși și ucraineni	Alte naționalități
Hotin	23,87	59,55	16,58
Soroca	63,51	20,91	15,58
Bălți	66,37	18,13	15,50
Orhei	77,86	8,24	13,90
Chișinău	62,90	13,81	23,29
Tighina	45,14	20,35	34,51

Ștefan Purici

Ismail	39,09	32,08	28,93
Cetatea Albă	16,38	36,36	47,26

Tabel nr. 5 Numărul meseriașilor în orașele Basarabiei
(prima jumătate a secolului al XIX-lea)

Orașul	1828	1835	1844	1852
Chișinău	693	825	3.487	3.734
Ismail	200	280	336	514
Hotin	106	213	350	355
Akkerman	296	192	264	290
Bender	88	187	282	300
Bălți	56	68	97	150
Soroca	15	19	53	172
Reni	40	?	150	?
Orhei	58	58	58	112
Chilia	23	?	25	?
Cahul	?	?	10	27
Total	1 575	1 842	5 112	5 654

Tabel nr. 5 Ponderea proprietăților particulare (%)
în totalul suprafeței de proprietăți (începutul secolului XX)

Forme de proprietate	Nordul și centrul Basarabiei					Sudul Basarabiei		
	Orhei	Soroca	Bălți	Hotin	Chișinău	Akkerman	Ismail	Bender
Marea proprietate	70,7	53,9	51,4	48,3	47,3	21,9	38,1	39,0
Mica proprietate	22,0	35,3	40,0	47,7	41,0	73,2	49,5	55,1

Istoria Basarabiei

Tabel nr. 6 *Suprafețele de pământ, alocate diverselor categorii de țărani, de către administrația moldovenească (1805) și cea rusească (1846)*

Țărani cu perechi de boi	1805 (desetine)	1846 (desetine)
–	8	4
1	12	5,5
2-3	21	8
> 4	25	13,5

Tabel nr. 7 *Numărul animalelor în economia Basarabiei*

Vite cornute		Oi		Cai	
1888	1909	1900	1909	1859	1909
735 336	537 533	1 570 000	1 335 000	95 000	415 357

Tabel nr. 8 *Numărul întreprinderilor industriale de categoriile III-VI¹⁵ din Basarabia în anul 1912*

Județul	Centre de județ			Alte orașe, târguri și sate		
	Nr. întreprinderilor	Cifra de afaceri (mii ruble)	Beneficiul (mii ruble)	Nr. întreprinderilor	Cifra de afaceri (mii ruble)	Beneficiul (mii ruble)
Chișinău	43	4 173	159,1	16	285	33,2
Akkerman	3	245	14,8	80	648	79
Bender	5	844	34,4	17	138	14
Bălți	2	697	42	20	463	39,6
Ismail	20	796	60	33	524	57
Orhei	5	159	15	13	249	28,4
Soroca	9	247	31,4	16	829	87
Hotin	6	235	20	31	624	73
Total	93	7 396	376,7	226	3 760	411,2

¹⁵ În Basarabia n-au fost întemeiate întreprinderi de categoriile I și II. În categoria a III-a erau încadrate întreprinderile cu un număr de 200-500 muncitori; în categoria a IV-a cele cu 25-200 muncitori (sau 50-200 în cazul în care nu aveau motor mecanic); în categoria a V-a unitățile cu 10-25 (sau 15-50) angajați; în categoria a VI-a cele cu 7-10 (sau 9-15) lucrători.

Ștefan Purici

Tabel nr. 9 Numărul unităților industriale din Basarabia în ajunul Primului Război Mondial

Categorie Tip	mori	spirt	bere	săpun	ulei	ferestraie	tutun	piele	zahăr
unități	6 198	31	12	8	6	6	4	3	1
lucrători	4 231	564	196	30	235	486	136	8	400

Tabel nr. 10 Salariul anual al unui muncitor în Basarabia (în ruble)

Anul Ramura	1900 media - 182,83 ruble	1913 media - 235,39 ruble
fabrica de cherestea	100	200
fabrica de cărămidă	164	316
prelucrarea metalelor	185	284
morărit	200	?
centrală electrică	?	630
prelucrarea lânii	300	?
industria chimică	280	460

Tabel nr. 11 Suprafața de pământ ce-i revenea în medie unei familii de țărani în urma reformei agrare (în desetine)

Județul	Până la reformă	Potrivit prevederilor decretului din 1868	Conform actelor de împroprietărire
Akkerman	10,8	13,5	12
Bălți	8,8	9,5	9,6
Bender	9,2	10,5-11,5	10,7
Chișinău	5,5	8-9,5	6,8
Orhei	6	8	7
Soroca	7,2	8-9,5	8,4
Hotin	4,4	8-8,5	5,5

Istoria Basarabiei

Tabel nr. 12 Împroprietărirea țăranilor statului în județul Hotin

Mărimea lotului (desetine)	< 1	1-2	2-3	3-4	4-5	5-6	6-7	7-8	8	8,5
Țărani împroprietăriți (%)	0,1	1,6	8,3	12,7	26,8	9,5	9,3	6,2	24,4	1,1

Tabel nr. 13 Numărul deputaților în adunările reprezentative ale provinciei

Județul	Numărul deputaților în Adunarea județeană a zemstvei				Nr. deputaților în Adunarea gubernială a zemstvei
	din partea nobililor	din partea orășenilor	din partea țăranilor	total	
Chișinău	28	19	16	63	10
Orhei	20	4	16	40	7
Bălți	19	4	15	38	6
Soroca	19	5	14	38	6
Hotin	29	7	22	58	10
Bender	20	8	12	40	7
Akkerman	17	12	14	43	7
Total	152	59	109	320	53

Tabel nr. 14 Ponderea știutorilor de carte în Basarabia (1897)

Nr. crt.	ETNIA	BĂRBAȚI (%)	FEMEI (%)
1.	Germană	63,5	62,9
2.	Polonă	55,6	52,9
3.	Evreiască	49,6	24,1
4.	Bielorusă	42,3	11,5
5.	Rusă	39,9	21,1
6.	Bulgară	31,4	6,4
7.	Găgăuză	21,1	2,4
8.	Ucraineană	15,3	3,1
9.	Română	10,5	1,7
10.	Țigănească	0,9	0,3

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

I. IZVOARE DOCUMENTARE ȘI NARATIVE

- Berciu-Drăghicescu Adina, Brânceanu Lidia, *Unirea Basarabiei cu România, 1918-1927 (Documente)*, București, 1994
- Bogos Dimitrie, *La răspântie. Moldova de la Nistru, 1917–1918*, Chișinău, 1998
- Brânceanu Lidia, Berciu-Drăghicescu Adina, *Basarabeni și bucovinenii între drept internațional și dictat. Documente. 1944-1945*, București, 1995
- Ciobanu Ștefan, *Unirea Basarabiei. Studiu și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917–1918*, Iași, 2001
- Ghibu Onisifor, *În vâltoarea revoluției rusești. Însemnări din Basarabia anului 1917*, București, 1993
- Harea Vasile, *Basarabia pe drumul unirii. Amintiri și comentarii*, București, 1995
- Inculeț Ion, *O revoluție trăită*, Chișinău, 1994
- Mihail Paul, Mihail Zamfira, *Acte în limba română tipărite în Basarabia, I, (1812-1830), precedate de Bibliografia tipăriturilor românești din Basarabia 1812-1830*, București, 1993
- Mihail Paul, *Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia*, Chișinău, 1993
- ****Relațiile româno-sovietice. Documente*, vol. I, 1917-1934, București, 1999
- Șișcanu Ion, Văratec Vitalie, *Pactul Molotov Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia. Culegere de documente*, Chișinău, 1991
- Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România, 1917-1918. Documente*, Antologie de Ion Calafeteanu și Viorica-Pompilia Moisuc, Chișinău, 1995

II. PERIODICE

«Arhivele Basarabiei», 1929-1938

«Destin Românesc», 1994-2011

«Revista Istorică», 1990-2010

III. LUCRĂRI ȘI STUDII

- *** *Istoria Românilor* (ediția Academiei Române), vol. VI, VII/1, VII/2, București, 2002, 2003
- Agrigoroaiei, Ion, Palade, Gheorghe, *Basarabia în cadrul României întregite, 1918-1940*, Chișinău, 1993
- Aldea Constantin, *O istorie zbuțuită. Basarabia până în anul 1920*, București, 1993
- Alexandrescu Ion, *A Short History of Bessarabia and Northern Bucovina*, Iași, The Romanian Cultural Foundation, 1994
- Arbure Zamfir C., *Basarabia în secolul XIX*, București, 1898
- Bobעיă Alexandru, *Sfatul Țării. Stindard al renașterii naționale*, Chișinău, 1993

Istoria Basarabiei

- Bold Emilian, Seftiuc Ilie, *România sub lupa diplomației sovietice (1917-1938)*, Iași, 1998
- Boldur Alexandru, *Istoria Basarabiei*, București, 1992
- Botoran Constantin, Retegan Mihail, *1918. Făurirea României Mari*, București, 1993
- Bruhis Mihail, *Rusia, România și Basarabia: 1812, 1918, 1924, 1940*, Chișinău, 1992
- Cazacu Petre, *Moldova dintre Prut și Nistru 1812-1918*, Chișinău, 1992
- Cernovodeanu Paul, *Basarabia. Drama unei provincii istorice românești în context politic internațional, 1806-1920*, București, 1993
- Chirtoagă Ion, *Din istoria sudului Basarabiei (în contextul istoriei românilor). Materiale didactice pentru școlile de cultură generală*, Chișinău, 2007
- Ciachir Nicolae, *Basarabia sub stăpânire țaristă (1812-1917)*, București, 1992
- Ciobanu Ștefan, *Basarabia*, Chișinău, 1993
- Idem, *Basarabia: populația, istoria, cultura*, Chișinău-București, 1992
- Idem, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, Chișinău, 1992
- Ciorănescu George, *Bessarabia. Disputed Land between East and West*, București, 1993
- Coadă Ludmila, *Zemstva Basarabiei. Aspecte istorico-juridice*, Chișinău, 2009
- Cojocar E. Gheorghe, *Integrarea Basarabiei în cadrul României (1918-1923)*, București, Editura Semne, 1997
- Constantin Ion, *România, Marile Puteri și problema Basarabiei*, București, 1995
- Diacon V., *Reîntregirea. Basarabia, Bucovina și Insula Șerpilor în dezbateri ale Parlamentului României*, Iași, 1993
- Dobrinescu Valeriu Florin, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia*, Iași, 1991
- Duțu Alesandru, Retegan Mihai, *România în război. 1421 zile de încleștare. Eliberarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord (22 iunie - 26 iulie 1941)*, București, 1993
- Iorga Nicolae, *Adevărul asupra trecutului și prezentului Basarabiei*, București, 1940
- Idem, *Neamul românesc în Basarabia*, București, 1995
- Moraru Anton, *Istoria românilor. Basarabia și Transnistria (1812-1993)*, Chișinău, 1995
- Nistor Ion, *Basarabia sub dominația românească. La 20 de ani de la Unire*, Cernăuți, 1938
- Idem, *Istoria Basarabiei*, București, 1991
- Idem, *La Bessarabie et la Bucovine*, București, 1937
- Păcurariu Mircea, *Basarabia. Aspecte din istoria bisericii și a neamului românesc*, Iași, 1993
- Popovschi Nicolae, *Istoria bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși*, Chișinău, 1931; 2000
- Popovschi Valeriu, *Biroul de organizare a Sfatului Țării (27 octombrie – 21 noiembrie 1917). Studiu și documente*, Chișinău, 2010
- Poștarencu Dinu, *O istorie a Basarabiei în date și documente (1812-1940)*, Chișinău, 1998
- Rotaru F. (eds), *Suferințele Basarabiei și răpirile rusești*, București, 1996
- Sava Lucia, *Viața cotidiană în orașul Chișinău la începutul secolului al XX-lea (1900-1918)*, Chișinău, 2010

Ștefan Purici

Scurtu Ioan, Almaș Dumitru, Goșu Armand, Pavelescu Ion, Ioniță I. Gheorghe, Șișcanu Ion, Enciu Nicolae, Cojocaru E. Gheorghe, *Istoria Basarabiei de la începuturi până în [1994] 1998*, București, [1994], 1998

Scurtu Ioan, Hlihor Constantin, *Anul 1940. Drama românilor dintre Prut și Nistru*, București, 1992

Scurtu Ioan, Hlihor Constantin, *Complot împotriva României, 1939-1947. Basarabia, nordul Bucovinei și ținutul Herța în vâltoarea celui de-al doilea război mondial*, București, 1994

Stănescu C. Marin, *Armata română și unirea Basarabiei și Bucovinei cu România. 1917-1919*, Constanța, 1999

Șișcanu Ion, *Raptul Basarabiei, 1940*, Chișinău, 1993

Idem, *Uniunea Sovietică - România 1940 (Tratative în cadrul comisiilor mixte)*, Chișinău, 1995

Titulescu Nicolae, *Basarabia - pământ românesc*, București, 1992

Țurcanu Ion, *Istoria românilor (cu o privire mai largă asupra culturii)*, Brăila, Editura Istros, 2007

Idem, *Relații agrare din Basarabia în anii 1918-1940*, Chișinău, 1991

Лашков Н. В., *Бессарабия к столетию присоединения к России 1812-1912 гг. Географический и историко-статистический обзор состояния края*, Кишинев, 1912

Накко А., *История Бессарабии с древнейших времен*, т. 1-2, Одесса, 1873-1876

Раковский Кр., *Румыния и Бессарабия. К семилетию аннексии Бессарабии*, Москва, 1925

GLOSAR

asignate – bancnote.

cvertă (sfert) – unitate de măsură a greutateii, egală cu 9 puduri.

cinovnic – funcționar.

copeică – 1/100 din rubla rusească.

desetină – a) unitate de măsură a suprafeței, echivalentă cu 1,0925 ha; b) dare, reprezentând a zecea parte din produs.

duma – 1. Consiliu municipal, instituit de Ecaterina II și reorganizat prin reforma orășenească din anul 1870; 2. Organ reprezentativ (parlament) în Rusia țaristă după 1905.

falce – unitate de măsură a suprafeței, folosită în Moldova, egală cu cca. 1,5 ha.

ghildă – asociație de negustori (pe bresle).

goștină – dare care se percepea în oi, porci sau vaci.

gubernie – unitate teritorial-administrativă în cadrul Imperiului Rus.

ispravnic – reprezentant al domnului în teritoriu, șeful administrației unui județ.

nadel – lot de pământ primit de țărănul rus în urma împrumutării de la 1861.

namesnic – guvernator general, rezident.

oblasti – regiune, unitate teritorial-administrativă.

odnodvoret – proprietar al unei mici gospodării, fără pământ.

pfund – unitate de măsură a greutateii, egală cu 0,5 sau 0,25 kg.

pogon – unitate de măsură a suprafeței, egală cu cca. 0,5 ha.

prăjină – unitate de măsură a suprafeței, egală cu 180-210 m².

pud – unitate de măsură a greutateii, echivalentă 16,381 kg.

râmătură – loc unde a râmătat un porc.

rescript – ordin care emană de la suveran într-o afacere particulară.

Rumcerod – Comitetul Executiv al Sovietelor de pe Frontul Român, din flota Mării Negre și regiunea Odesa.

scutelnic – țăran care, în schimbul unor obligații suplimentare față de domn sau de stăpânul de moșie, era scutit de plata birului domnesc.

Senat – între 1711 și 1917, organul superior de stat în Rusia, subordonat împăratului.

ștabs-căpitan – grad militar intermediar între locotenent și căpitan.

ucaz – decret, patentă.

uprava – primărie.

vadră – unitate de măsurat lichidele, egală cu 10 litri.

verstă – unitate de măsură a lungimii, egală cu 1,067 km.

zemstvă – organism de autoadministrare locală, cu atribuții restrânse, care a funcționat în Rusia țaristă din 1864, iar în Basarabia din 1869.